

BERTRAND RUSSELL

SAADET YOLU

VARLIK YAYINLARI

eskikitaplarim.com

BERTRAND RUSSELL

SAADET YOLU

(The Conquest Of Happiness)

Çeviren:
NURETTİN ÖZYÜREK

Üçüncü Basılış

V A R L I K Y A Y I N E V İ
Ankara Caddesi, İstanbul

FAYDALI KİTAPLAR: 25

Bu kitabın ilk baskısı mayıs 1963'te
ikinci baskısı,
nisan 1966 da yapılmıştır.

Varlık Yayınları, Sayı: 1579
İstanbul'da Gül Matbaasında dizilmiş,
Dilek Matbaasında basılmıştır.
Aralık, 1970

Ö N S Ö Z

Bu kitap ne bilginler için yazılmıştır, ne de pratik bir problemi sadece söz konusu edilecek bir şey sayanlar için. Önünüzdeki sahifelerde ne derin bir felsefe, ne de geniş bilgiler vardır. Maksadım, sağduyu ürünü olduklarını sandığım bazı görüşleri bir araya getirmektir. Okura sunulan reçeteler üzerindeki bütün iddiam da, bunların kendi tecrübe ve gözlemlerimle doğrulanmış oldukları; bir de kendim bunlara uygun hareket ettiğim zamanlar mutluluğumu artırdıklarıdır. Bu bakımdandır ki, mutluluğun tadını çıkarmak yerine mutsuzluk acısı çeken, kadın, erkek, birçok kimselerin kendi durumlarının teşhisi ile kurtulma çarelerini bu kitapta bulabilecekleri umudunu beslemekteyim. Şuna da inanmaktayım ki, bu kitabı yazmama sebep olan iyi niyet gibi doğru yönde harcanacak bir çabayla çok kimseler mutluluğa kavuşabilir.

B. R.

Hayvanlara uzun uzun bakıyorum da
Ben de hayvanlaşıp onlar gibi yaşıyabılırım diyorum, hep-
si kendi âleminde, öyle huzur içinde...
Hallerinden sızlanmazlar, kan-ter dökmemekteler,
Karanlıkta gözleri açık uzanmıyorlar ve ağlamıyorlar
günahlarına,
Tanrıya olan borçlarını konuşup midemi bulandırmıyorlar,
Hepsi hoşnut, hiçbirinin mal, manat hırsıyla gözü dönmüş
değildir,
Hiçbiri ne öbürünün, ne de binlerce yıl önce yaşamış kendi
türünden birinin önünde diz çökmüyor,
Hiçbiri ne dünyanın en mutsuzu, ne de en saygı değeridir.

WALT WHITMAN

BİRİNCİ BÖLÜM

**MUTSUZLUĞUN
SEBEPLERİ**

BİRİNCİ KISIM

İNSANLAR NEDEN MUTSUZ OLURLAR?

Hayvanlar sıhhatli oldukları ve yeterince yiyecek buldukları sürece mutludurlar. Düşününce insanların da mutlu olması gerek, ama modern hayatta böyle olmadığı; daha doğrusu büyük bir çoğunluğun mutlu olmadığı görülüyor. Siz kendiniz de mutlu değilseniz, bir tek sizin bu halde olmadığınızı bilirsiniz. Eğer mutluysanız, tanıdıklarınızdan kaçının mutlu olduğunu kendi kendinize sorun bakalım. Dostlarınızı gözden geçirirken, yüz çizgilerini okumaya çalışın; günlük hayatınızda karşılaştığınız kimselerin ruh haletlerini sezmek için tetikte olun. Blake (1) bir şiirinde şöyle diyor:

Her gördüğüm çehrede bir ifade,
Zaaf alâmeti, hüznün belirtisidir.

Hepsi birbirinin aynı olmasa bile, her yerde böylesine bir mutsuzlukla karşılaşsınız. Diyelim ki, modern şehirlerin en tipiği olan Newyork'ta bulunuyorsunuz. İş saatlerinde kalabalık bir caddede, hafta tatilinde bir anayolda, ya da akşamleyin bir dans salonunda durun, kendi benlik ve düşüncelerinizden sıyrılın, çevrenizde bulu-

(1) WILLIAM BLAKE (1757 - 1827), İngiliz şair ve ressamı, en iyi şiirleri: Songs of Innocence (Masumluk Çağı Türküleri) ve Songs of Experience (Olgunluk Çağı Türküleri) adlı eserlerinde toplanmıştır. N. Ö.

nan kimselerin kişiliklerini birbiri ardından benimsemeğe çalışın. Göreceksiniz ki, bu değişik kalabalıkların herbirinin kendine göre bir derdi vardır. İş vakti kalabalığında: endişe, aşırı bir dikkat temerküzü, hazımsızlık, mücadeleden gayrı herşeye karşı bir ilgi noksanlığı, eğlenip gülme gücünden mahrumiyet, öbür insanları farketmeme, ile karşılaşacaksınız. Hafta tatilinde bir anayolda: hepsi rahat, bazıları çok zengin, eğlence yerlerine giden erkekler, kadınlar göreceksiniz. Bu gidişte herkesin hızı birdir, kortejdeki en yavaş otomobilin hızına göre ayarlanmıştır; yolu görmek ya da çevredeki manzaraları seyretmek imkânsızdır, çünkü başı yana çevirmek kazaya sebep olur; her otomobili dolduran kimselerin bütün dileği, öbürlerinin önüne geçmektir, ama bunu kalabalık yüzünden yapamazlar; zihinlerini dolduran bu düşünceden ayrılacak olsalar, anlatılamaz bir cansıkıntısına tutulurlar, yüzlerini bir hoşnutsuzluk ifadesi kaplar. Otomobil dolsu bir zenci grubu ne zaman yola koyulsa, hepsini gerçek bir neşe alır, ama bunlar da hatalı davranışları yüzünden hoşnutsuzluk yaratırlar, sonunda da bir kaza sebebiyle polisin eline düşerler: tatil günü eğlenmek yasaya aykırıdır.

Bir de insanları bir şenlik gecesinde seyredin. Hepsi, dışçide, feryat-figan etmemek için verilen karara benzer bir kararla mutlu olmak üzere gelmişlerdir. İçkiyle sevginin, neşeye açılan kapılar olduğuna inanılır, onun için hemen ayaküstü sarhoş olunarak, eğlence arkadaşlarının nefretleri farkedilmemeğe çalışılır. Yeterince içildikten sonra, erkekler ağlamağa ve annelerinden gördükleri şefkate, ahlâk bakımından lâayık olmayışlarından yakınmağa başlarlar. Alkolün onlar üzerindeki bütün tesiri, ayıkken baskı altında tuttukları günahkârlık duygusunu serbest bırakmaktır.

Bu değişik mutsuzluk şekillerinin sebepleri, kısmen sosyal düzende, kısmen de bireysel (ferdi) psikolojide bulunur ki, sonuncusu da, aslında, büyük ölçüde, sosyal düzenin bir ürünüdür. Mutluluğu arttırmak için sosyal düzende ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini daha önce yazmıştım. Bu kitapta savaşı'n, ekonomik sömürücülüğün, korku ve gaddarlık öğretiminin ortadan kaldırılması üzerine fikir yürütmek niyetinde değilim. Savaştan sakınmak üzere bir sistem bulmak, uygarlığımız için hayati bir ihtiyaçtır; ama insanlar hayat yükü altında ezilip durmaktansa, birbirini yoketmeği «eh-veni şer» sayacak derecede mutsuz oldukları sürece, böyle bir sistemin başarı ihtimali yoktur. Makine üretimiyle elde edilen faydalardan, bu faydalara en fazla ihtiyacı olan kimselere az, ya da çok bir hak ayrılması gerektiğine göre, yoksulluğun sürüp gitmesine engel olmaya çalışmak lâzımdır; ama, bizzat zenginler mutsuzken, herkesi zengin etmenin ne faydası vardır? Korku ve gaddarlık eğitimi elbette kötüdür; gelgelelim kendileri bu duyguların tutsağı olan kimselerden de, başka türlü bir eğitim beklenemez. Bu düşünceler bizi bireyin, tek insanın problemine götürür: Yani bir adam ya da kadın, şimdi ve burada, değişme özlemiyle yanıp tutuşan toplumu-muz içinde, kendi mutluluğunu gerçekleştirmek için ne yapabilir? Bu problemi incelerken, ele alacağım kimseler, mutsuz olmaları için son derece büyük dış sebepler bulunmayan kimseler olacaktır. Beslenme ve barınma için yeter bir gelirleri, alelâde beden faaliyetlerini sürdürmeğe elverişli bir sıhhatleri olduğunu kabul edeceğim. Çocuklarının hepsini yitirmek, ya da halk önünde rezil olmak gibi büyük felâketleri yok sayacağım. Bunlar üzerine söylenecek şeyler vardır ve bunlar önemli şeylerdir, ama benim söylemek istediklerimin dışında ka-

lırlar. Benim maksadım, uygar ülkelerdeki insanların çoğunun çektiği ve görünür hiçbir dış sebebi olmadığından kaçınılamaz sanıldığı için katlanılması imkânsız hale gelen hergünkü mutsuzluklara çareler tavsiye etmektir. Ben bu türlü mutsuzluğun daha çok, hatalı dünya görüşlerinden, hatalı ahlâk kurallarından, yanlış yaşama alışkanlıklarından ileri geldiğine inanıyorum; çünkü bütün bu yanlışlıklar, insan ya da hayvan mutluluğunun temeli olan şeylere karşı beslenen tabii heves ve iştahın sönmesine yol açarlar. Bunlar, kişinin başarabileceği işlerdir; ben de zaten, orta bir talihin de yardımıyla kişinin mutluluğunu sağlayacak değişiklikleri öne sürmek istiyorum.

Savunmak istediğim düşünce, belki de en iyi bir şekilde, kendi hayatımı kısaca anlatmakla açıklanabilir. Mutlu olarak doğmadım. Çocukken en çok sevdiğim ilâhi: «Dünyasından bezgin ve yüklü günahlarla.» ilâhisiydi. Beş yaşındayken şöyle düşünüyordum: «Yetmiş yaşına kadar yaşarsam, demek ki ömrümün on dörtte birine katlanmış bulunuyorum.» Böylece, önümde serilen uzun cansıkıntılı yıllar bana hemen hemen dayanılmaz gibi geliyordu. Erginlik çağımda, yaşamaktan nefret ediyor ve daimî olarak kendimi öldürmenin menzilinde bulunuyordum; kendimi öldürmedimse biraz daha fazla matematik öğrenmek istediğim içindir. Şimdiyse, tam aksine, hayattan zevk alıyorum, hattâ diyebilirim ki, her geçen yıl duyduğum bu zevki arttırmaktadır. Bu da, kısmen, hayatta en çok arzu ettiğim şeylerin neler olduğunu keşfetmiş ve birçoğunu ağır ağır ele geçirmiş olmandandır. Kısmen de istediğim bazı şeyleri, örneğin birşey hakkında şüphe götürmez bir bilgi sahibi olmak gibi, elde edilmesi imkânsız şeyler olarak bir yana bırakmayı becerebildiğimdendir. Aina çok büyük ölçüde,

durmadan kendimi düşünme huyumdan vazgeçişim sayesinde. Koyu bir din eğitimi görmüş her insan gibi ben de, günahlarım, çılgınlıklarım, eksikliklerim üzerinde düşünür dururdum. Kendi gözümde — şüphesiz haklı olarak — iler tutar yanı bulunmayan bir kimseydim. Sonra ağır ağır kendime de, kusurlarıma da aldırış etmeği öğrendim; dikkatimi benden dışarda olan şeylere yöneltmeğe başladım, örneğin dünya durumuyla, değişik bilim kollarıyla, hoşlandığım kimselerle ilgilenmeğe başladım. Dış ilgilerin de insana bazı acılar çektirebileceği doğrudur: Dünya savaşa sürüklenmiş olabilir; bazı yönlerde bilgi edinmek güç olabilir; dostlar ölebilirler. Ama, bu türlü acılar hayatın esas niteliğini yoketmezler; oysa, örneğin kendimize karşı duyduğumuz nefret bu esas niteliği ortadan kaldırabilir. Üstelik dış ilgilerin herbiri, ilgi canlı kaldığı sürece, bazı uğraşılara yol açar ki, bunlar da CANSIKINTISI'na karşı en iyi koruyuculardır. İnsanın kendi kendisiyle ilgilenmesiye, aksine olarak, hiçbir vakit verimli uğraşıya yol açmaz. Hattâ defteri tutmağa, psikanaliz uzmanına başvurmağa, hattâ belki de bir manastıra kapanmaya sebep olabilir. Ne var ki, manastırın günlük uğraşları, keşişe benliğini unutturuncaya değin keşiş mutlu olamayacaktır. Onun dinden ileri geldiğini sandığı bu mutluluksa, tanzifat ameleliğiyle de elde edilebilir; tabii kişi bu işde çalışmak zorunda olmak şartıyla. Başka türlü tedavi edilemeyecek derecede kendi içine gömülmüş olan kimseler için mutluluğa kavuşmanın tek yolu; dış dünya ile ilgilenmektir.

İçe kapanıklığın birçok çeşitleri vardır. En yaygın tipleri: Günahkâr, kendi kendine tutkun (Narcissist), Megalomanyak'dır.

«Günahkâr» demekle, günah işleyen adam demek is-

temiyorum; günah, bu terimi yorumlayışımıza bağlı olarak, ya herkes tarafından işlenir, ya da hiç kimse. Benim söylemek istediğim, içi günahkârlık duygusuyla dolu olan kimsedir. Bu adam, mütemadiyen kendi hoşnutsuzluğuna hedef olur; eğer dındarsa bu hoşnutsuzluğu Tanrı hoşnutsuzluğu olarak yorumlar. Muhayyilesinde kendisinin ideal bir hayalî vardır ki, kendisi hakkında gerçeğe dayanan bilgisiyle bu hayal daimi bir çatışma halindedir. Eğer bu adam, ana kucağında öğrendiği özdeyişleri, bilinçli düşünce yoluyla çoktan bir yana atmış bir kimseyse, günahkârlık duygusu bilinçaltının çok derinlerine gömülmüş olabilir ve bu, ancak sarhoşken, ya da uyurken meydana çıkar. Yine de herşeyin tadını kacırmaya yeter. Çünkü içten içe, çocukluğunda kendisine öğretilmiş olan yasakları hâlâ yasak saymaktadır. Sövmek kötüdür, içki içmek kötüdür, alelâde iş kurnazlıkları kötüdür ve hepsinin üstünde cinsiyet kötüdür. Adam tabîi bu zevklerin hiçbirinden geri kalmaz; ama, bunların kendisini alçalttıkları düşüncesiyle, hepsi de onun için zehirli zevklerdir. Onun bütün benliğiyle istediği tek zevk, çocukluğunda aklında kalmış olduğu gibi, annesinin takdîrkâr okşamalarından aldığı zevktir. Bu zevkin kapısı artık kendisine kapalı olduğu için de, geri kalan herşey boştur: madem mutlaka günah işlemesi gerekiyor, o da tam anlamıyla günaha girmeğe karar verir. Sevddiği zaman sevgilisinde anne şefkati arar, ama bunu kabul edemez, çünkü, cinsel bağlarla bağlı olduğu bir kadına karşı, ana hayalî yüzünden, saygı duymaz. Uğradığı bu hayal kırıklığıyla gaddarlaşıp, sonra bu gaddarlığından pişmanlık getirir ve yeniden hayalî bir günahla gerçek bir pişmanlık fasit dairesine girer. İşte, ilk bakışta pişkin tövbesiz gibi görünen birçok kimselerin psikolojisi budur. Bunları yanlış yola saptıran

şeyse, elde edilmesi mümkün olmayana ,örneğin anne ya da anne yerini tutacak birşeye bağlanmaları ve saçma-sapan ahlâk kurallarının küçük yaşta zihinlerine kazılmış olmasıdır. Anacıl 'lekesizlik' in bu kurbanlarınca, mutluluğa kavuşmak için atılacak ilk adım; çocukluk inançlarından ve bağlarının baskısından kurtulmaktır.

Kendi kendisine tutkun olan kimse, bir bakıma, kendisini hep günahkâr gören tipin tam aksidir; çünkü birincisi kendi kendine hayran olmaktan, başkalarının da hayranlığını dilemekten ibarettir. Bu hal bir noktaya değin normaldir ve hor görülmemesi gerekir, sadece aşırı durumlarda ciddi bir kusur olur. Birçok kadınlarda, özellikle zengin sosyete hanımlarında, aşkla sevmeye gücü kurumuş, bunun yerini bütün erkeklerce sevilme isteği gibi zorlu bir istek almıştır. Bu türlü bir kadın, herhangi bir erkeğin sevgisini kazandı da bundan emin oldu mu, erkek artık onun işine yaramaz. Daha seyrek görülmekle birlikte aynı şey, erkekler için de böyledir; bunun klâsik örneğiye **Liaisons Dangereuses** (Tehlikeli Alâkalar)'ın kahramanıdır. Kibir bu dereceyi bulduktan sonra, başka bir kimseye karşı gerçek ilgi duyulmaz, bunun sonucu olarak da sevgiden, gerçek anlamıyla, herhangi gönül doyurucu bir haz alınamaz. Sevgiden başka ilgilerdeyse, daha büyük başarısızlıklarla karşılaşılır. Örneğin, kendisine tutkun bir kimse, usta ressamlara karşı gösterilen büyük saygıya bakarak resim yapmaya başlayabilir; ama, ressamlık onun için bir amaca ulaşma aracından başka birşey değildir; bu işin tekniğiyle hiçbir zaman ilgilenmez ve her konuyu kendisiyle ilgili olma açısından görebilir. Bunun sonucuysa, beklediği alkışlar yerine gelen alaylar, başarısızlık ve hayal kırıklığıdır. Bütün yazdıkları romanlarda, roman kahramanının kişiliğinde kendilerini idealize eden roman yazarları için

de durum aynıdır. Herhangi bir işde ciddi bir başarı, o işin malzemesine karşı duyulan gerçek ilgiye bağlıdır. Politikacıların birbiri ardınca başarı sağlama trajedisi, kendi kendine tutkunluğun yerini, ağır ağır toplumsal ilgilere ve kendisinin savunduğu dâvalara bırakmasından doğmaktadır. Yalnız kendisiyle ilgilenen bir kimse hayran olunmağa değer bir kimse değildir ve hayran da olunmaz. Bu sebeple, dünyadaki işi-gücü, dünyayı kendisine hayran etmek olan bir insanın bu amacına ulaşması ihtimali yoktur. Ulaşsa bile tam anlamıyla mutlu olmasına imkân yoktur, çünkü insanların içgüdülerini hiçbir zaman tam anlamıyla bencil değildir ve çünkü kendine tutkun kişi kendisini suni bir şekilde sınırlandırmaktadır. İkel insanlar iyi avcı olmalarıyla övünürlerdi, ama av peşinde koşmaktan da büyük zevk duyarlardı. Kibir belirli bir noktadan sonra işden alınan zevki öldürür ve bunun sonucu olarak da, bir umursamazlığa ve cansızlığa yol açar. Kendini beğenmenin kaynağı, çoğu hallerde, çekingenlik ve sıkılganlıktır; kurtuluş çaresiye kişinin kendisine karşı olan saygısının artmasıdır. Ama bunun da sadece dış ilgilerle girilen uğraşılarda kazanılan başarıyla elde edilmiş olması gerekir.

Megalomanyak (kendini büyük görme hastası) sevimli olmaktan ziyade güçlü olmak; sevilen değil de korkulan bir kimse olmak istemesi bakımından kendi kendine tutkunluk hastasından ayrılır. Kendini büyük görme hastalığı birçok delillerde ve adı tarihe geçmiş büyük adamların çoğunda vardır. İktidar aşkı, tıpkı gurur gibi, insan tabiatının güçlü bir unsurudur, ve bir dereceye kadar hoşgörülebilir; yalnız aşırı olduğu ya da gerçeğe değil, hayale dayandığı zaman, durum acıklı olur. İnsanı ya mutsuz ya budala; hattâ hem mutsuz, hem budala yapar. Kendisini taçlı bir kiral sanan deli, bir

bakıma mutludur, ama bu, akli başında hiç kimsenin gıpta etmiyeceği bir mutluluktur. Büyük İskender, delinin hayal ettiğini gerçekleştirecek yeteneklere sahip olmakla beraber, psikoloji yönünden, bu deliyle aynı kategorideydi. Üstelik başarıları genişledikçe büyüyen hayallerini gerçekleştiremedi. Bilinen fatihlerin en büyük katına yükselince, kendisinin Tanrı olduğunda karar kıldı. Acaba mutlu bir adam mıydı? Sarhoşluğu, çılgınca öfkesi, kadınlara karşı soğukluğu, Tanrılık iddiası da gösteriyor ki, mutlu değildi. İnsan tabiatının öbür unsurları zararına, bir tek unsurunun işlenip geliştirilmesinden, ya da cümle âlemi kendi yükselişi için bir hammadde gibi görmekten gerçek bir gönül doyumunu (tatmin) sağlanamaz. İster deli olsun, ister sözümona akli başında; kendini büyük görmek, aşırı bir alçaltılmanın sonucudur. Napolyon, okulda arkadaşlarının arasında aşağılık acısı çekmiştir; çünkü arkadaşları varlıklı aristokrat çocukları oldukları halde, kendisi burslu, yoksul bir öğrenciydi. **Emigré** (göçmen)lerin yurda dönmelerine izin verdikten sonra, eski okul arkadaşlarının gelip önünde eğilmelerinden pek hoşlanmıştı. Ne büyük mutluluk! Gelgelelim bu hal onu Çar karşısında da aynı gönül doyumunu tatma isteğine götürmüş, bu da Saint-Helene yolunu açmıştır. Hiçbir insanın gücü sınırsız olamayacağı için, kendisini bütün varlığıyla iktidar hırsına kaptırmış bir kimse, eninde sonunda, aşamıyacağı engellerle karşılaşacaktır. Bunun böyle olduğunun bilinmesine ancak bir çeşit delilik engel olabilir; hattâ adam eğer yeterince yüksek bir mevki sahibiyse, bu gerçeği kendisine söyleyenleri hapsedmiş, öldürmüş de olabilir. Şu halde politik baskıyla psiko-analitik baskı elele gitmektedir. Oysa, nerede belirli şekilde bir psiko-analitik baskı var-

sa, orada gerçek mutluluk yoktur. Uygun sınırlar içinde tutulan güç, mutluluğu büyük ölçüde arttırabilir; ama hayatta biricik gaye olarak benimsenirse, dışımızda olmasa bile içimizde, mutlaka felâkete yol açar.

Açıkça görülüyor ki, mutsuzluğun psikolojik nedenleri çok ve türlü türüdür. Tipik olarak mutsuz kişi, gençliğinde normal bir gönül doyumundan yoksun bırakılmış, doyamadığı bu şeyi öbür doyum şekillerinden daha önemli görür olmuş, böylece hayatına tek taraflı bir yön vermiş, aynı zamanda o doyum için gerekli faaliyetlere girişmek yerine bütün dikkatini doymak üzerinde toplamıştır. Günümüzde bu halin daha ileri bir şekli çok yaygındır. Buna göre kişi, öylesine çaresiz bir durumdadır ki, herhangi bir gönül doyumunu aramak yerine, unutmak ve eğlence peşine düşer. Kendisini «zevk» e verir. Yani, daha hafif yaşamakla, hayatı çekilebilir hale getirmek ister. Örneğin, sarhoşluk geçici bir intihardır, verdiği mutluluk olumsuz yöndendir, mutsuzluğu bir süre için durdurmaktır. Kendini büyük görenle kendi kendine tutkun kimse, mutluluğa kavuşmak için yanlış yol tutmuş olmalarına karşılık, mutluluğun mümkün olduğuna inanırlar; ama hangi şekli olursa olsun, sarhoş olmak isteyen bir kimse, unutmaktan başka çıkar yol bulunmadığına inanmış demektir. Onun durumunda ilk yapılacak iş; kendini mutluluğun özenilecek birşey olduğuna inandırmaktır. Mutsuz kişi, tıpkı rahat uyuyamayanlar gibi, mutsuzluğuyla gururlanır. Belki de bunların bu gururu, kuyruğunu yitiren tilkinin böbürlenışı cinsinden bir övünmedir; eğer böyleyse, hastalığın tedavisi, yeniden kuyruk büyütmenin yolunu göstermekle mümkündür. Ben şuna inanıyorum ki, mutluluğa açılan bir kapı gören insanların pek azı, bile bile mutsuz kalmak ister. Böyle kimseler yoktur demek istemiyorum, vardır

ama, önemsenmiyecek kadar azdır. Bunun için, okurlarımın mutsuz değil, mutlu olmak istediklerini kabul etmekteyim. Bu isteklerini gerçekleştirmede kendilerine yardımcı olabilecek miyim, bilmiyorum; ama, ne olursa olsun, bir kez denemekten ziyan gelmez.

İKİNCİ KISIM

BAYRON MUTSUZLUĞU

Dünya tarihinin birçok çağlarında olduğu gibi, günümüzde de yaygın bir düşünce vardır ki, buna göre: Aramızda akıllı olanlar, geçmiş zamanların herşeyini öğrenip anlamış ve artık dünyada yaşamağa değer hiç birşey kalmadığı kanısına varmışlardır. Bu düşüncede olanlar gerçekten mutsuzdurlar; ama mutsuzluklarının, evrenin tabiatı icabı olduğuna ve aydın bir kimsenin zaten başka türlü olamayacağına inandıkları için bu mutsuzluklarından kıvanç duyarlar. Ama onların mutsuzluktan gurur duyuşları, daha az bilgiç kimselerin, bu mutsuzluğun gerçekliğinden kuşkulı olmalarına yol açar; onlarca mutsuzluğundan zevk alan kimse, mutsuz değildir. Bu görüş çok basittir; mutsuzluk çekenlerin kendilerini üstün ve derin kavrayışlı bulmalarında hafif bir avuntu varsa da, küçük zevklerden yoksun kalmağa geçecek kadar değildir. Ben kendi payıma, mutsuzlukta herhangi bir üstünlük göremiyorum. Akıllı adam, koşulların elverdiğince mutlu olur ve evreni anlamağa çalışırken acı duymağa başladığı noktada, başka düşüncelere geçer. İşte kitabın bu kısmında ispat etmek istediğim şey

budur. Okuru şuna inandırmak istiyorum ki, ileri sürülen düşünceler ne olursa olsun, mantık mutluluğa ambargo konmasına karşıdır; üstelik bence, üzümlüklerinin evren hakkındaki görüşlerinden ileri geldiğini samimi olarak iddia edenler, atı arabanın arkasına koşmaktadırlar; gerçekteyse onların mutsuzluğu, bilmedikleri bir sebebe dayanır ve bu mutsuzluk kendilerini, dünyanın daha az zevkli yönleriyle ilgilenmeye götürür.

Üzerinde durmak istediğim görüş, bugünkü Amerikalılar için Bay Joseph Wood Krutch (1) tarafından **The Modern Temper** (Modern Mizaç) adlı kitapta; büyük babalarımız için Bayron tarafından; bütün çağlar için de Tevrat'taki «Vaizler» bölümünün yazarınca ortaya atılmıştır. Bay Krutch şöyle diyor: «Bizimki yitirilmiş bir dâvadır ve evrende bizler için yer yoktur, ama herşeye rağmen, insan olduğumuza üzgün değiliz. Hayvanca yaşamaktansa, insan olarak ölmeği yeğ saymamız gerekir.» Bayron'da şöyle diyor:

Düşüncenin ilk parıltısı duygunun tadsız çürüyüşü
içine gömülürken,
Dünyanın çekip aldığı gibi verebileceği bir zevk yok.

«Vaizler» yazarıysa şöyle diyor:

«İmdi bunun içindir ki, ölmüş ölüleri, yaşamakta
bulunan canlılardan daha çok övdüm.
«He ya, bunların her ikisinden daha iyisi, güneş al-
tında işlenmiş kötülükleri hiç görmemiş olan
doğmamışlardır.»

(1) JOSEPH WOOD KRUTCH (1893 -), Amerikalı eleştirici, Nation'da tiyatro eleştirileri yazmıştır, yukarıda adı geçenden başka birçok eserleri vardır. N. Ö.

Bu üç karamsarın üçü de, bu karanlık hükümlere. hayatın zevklerini gözden geçirdikten sonra varmıştır. Bay Krutch, Newyork'un en aydın çevrelerinde yaşamış bir kimsedir; Bayron, Çanakkale Boğazında yüzmüş ve sayısız aşk serüveni yaşamıştır; Vaizler'in yazarı daha çeşitli zevkler peşinde koşmuştur: Şarabı denemiş, müziği denemiş, «ve her çeşidini» tatmış, su havuzları yapmış, erkek hizmetçileri, kadın hizmetçileri, evinde doğma hizmetçileri olmuş. Ama işte bu koşullar içinde bile akli kendisini terketmemiştir. Bununla birlikte o, her şeyin, hattâ aklın bile nafiye olduğunu anlamıştır.

«Ve akıllılık nedir bilmek, delilik ve çılgınlık nedir bilmek için yanıp tutuştum: anladım ki bu dahi ruh tedirginliği.

«Zira çok bilmede çok dert var: ve bilgiyi arttıran üzüntüyü arttırır.»

Aklı onu tedirgin eder görünüyor; ondan kurtulmak için başarısız gayretler sarfeder.

«Gönülden gönüle dedim ki, haydi bakalım, biraz da neşelenelim, zevkin tadını tadalım: ve, gördüm ki, o da boş.»

Ama akli hep başındadır.

«Sonra gönlümden dedim ki, budalanın başına gelen benim de başıma geldi, öyleyse budaladan daha akıllı olmam niye? Sonra, gönlümden dedim ki, bu da boş.

«Bu sebeple hayattan nefret ettim; çünkü güneş altında yapılan her iş bana üzüntü: Çünkü hepsi boş ve cansıkıntısı.»

Halkın çok eskiden yazılmış eserleri okumaması, yazarlar için mutlu bir olaydır, yoksa okusalardı, su havuzları üzerine yeniden ne söylenirse söylensin, halk yeni kitaplar yazmanın da boş birşey olduğu hükmüne varırdı. Akıllı eren adam için sadece Vaizler doktrininin mevcut olmadığını gösterebilirsek, aynı ruh haletinin öbür yorumları üzerinde durmamıza lüzum kalmaz. Bu cinsten bir tartışmada, ruh haletiyle bunun bilimsel ifadesi arasında bir ayrıntı yapmamız gerekir. Herhangi bir ruh haleti tartışılmaz; ruh, herhangi mutlu bir olayla, ya da vücut yapısındaki bir değişmeyle, bir halden öbür hale girebilir; ama tartışmayla değiştirilemez. Benim de çok kez, herşeyin boş olduğunu düşündüren bir ruh haletine kapıldığım olmuştur; bundansa herhangi bir felsefenin yardımıyla değil, mutlaka yapılması gereken bir hareketi yaparak kurtuldum. Çocuğunuz hastalanırsa mutsuz olabilirsiniz, ama kendinizi herşeyin boş olduğu duygusuna bırakmazsınız; sonuç bakımından insan hayatının değerli olup olmadığına bakmadan, çocuğun tedavi işini ele almak gereğini duyarsınız. Varlıklı bir adam herşeyin boş olduğu duygusuna kapılabilir, çoğunlukla da kapılır; ama, bütün parasını yitirince, öbür yemeğin nereden geleceği konusunu hiç de hoş birşey saymaz. Bu duygu, tabii ihtiyaçların çok kolaylıkla karşılanmasından doğar. İnsanoğlu, öbür yaratıklar gibi, belirli derecede bir hayat mücadelesine kendisini uydurmuştur ve **Homo Sapien** zenginlik sayesinde, gayret harcamadan bütün heveslerini yerine getirebildiği zaman, yaşamadaki işte bu gayret noksanlığı, mutluluk için gerekli bir unsur ortadan kaldırmış olur. Aşırı olmayan bir istek duyduğu şeylere kolayca kavuşabilen bir kimse, «isteğin karşılanması mutluluk getirmez» hükmüne varır. Eğer bu adam filozof yaradılışlı bir kimseyse; insan her iste-

diğini elde ettiği halde mutlu olamadığına göre, «beşer hayatı aslında sefildir» diye bir sonuç çıkarır. Ancak şunu unutmaktadır ki isteklerimizin bazılarını elde edememek mutluluğun ayrılmaz bir şartıdır.

Ruh haleti konusunda bu kadar. Yalnız Vaizler'de aydınca iddialar da var.

Nehirler denize dökülür; deniz gene de dolu değildir. Güneş altında yeni birşey yoktur.

Geçmiş şeylerin hatırlanması diye birşey yoktur.

Güneş altında giriştiğim çabaların hepsinden nefret ettim; çünkü bunları benden sonra gelecek kimseye bırakacaktım.

Eğer bu iddiaları modern bir düşünür üslûbuyla sıralıyacak olursak, şöyle birşeyle karşılaşırız: İnsanoğlu durmadan didirir ve madde durmadan hareket halindedir; sonradan gelen, daha önce gidenden hiçbir bakımdan farklı olmadığı halde, yerinde duran birşey yoktur. Bir adam ölür ve mirasçısı onun çabalarının meyvelerini toplar; nehirler denize dökülür, ama sularının orada kalmasına izin verilmemiştir. İnsanlar ve şeyler, sonsuz ve gayesiz bir devir içinde, doğarlar, ölüler; yıllar boyunca hiçbir ilerleme olmaz, kalıcı birşey başarılmış bulunmaz. Nehirler akıllı olsalardı, yerlerinde kalırlardı. Süleyman akıllı olsaydı, meyvelerinin tadını oğlunun çıkaracağı ağaçlar dikmezdi.

Ama başka bir ruh haleti içinde bunlar ne kadar değişik görünür. Güneş altında yeni birşey yok mu? peki, ya gökdelenler, uçaklar ve politikacıların radyo demeçleri nedir? Süleyman (1) bunlar hakkında ne bili-

(1) «Vaizler»in yazarı elbette Süleyman değil, ama yazarı bu şekilde adlandırmak kolaylık sağlamaktadır.

yordu? Seba Melikesi'nin kendi yurduna döndükten sonra uyruklarına verdiği demeci, Süleyman radyodan dinleyebilseydi, bu, onu «hepsi boş» olan ağaçlarıyla havuzlarının arasında teselli etmez miydi? Haber bültenleri yayınlayan bir ajans olsaydı da, kendisine; sarayının göz kamaştırıcı yapısı, haremindeki konfor, rakip kırılların uğradıkları yenilgiler hakkında gazetelerin yazdıklarını bildirseydi, hâlâ güneş altında yeni bir şey yoktur demeye devam edebilir miydi? Belki bunlar, karamsarlığını kökünden kazıyamazdı, ama herhalde duygularını daha başka bir şekilde ifadeye zorlardı. Gerçekten de, Bay Krutch'un yakındığı şeylerden biri, çağımızda güneş altında çok fazla yenilikler olduğudur. Yeniliğin varlığı, ya da yokluğu eşit şekilde tedirgin ediciyse, ikisinin de umutsuzluğun gerçek sebebi olamayacağı anlaşılır. «Bütün nehirler denize dökülür; deniz gene de dolu değildir; nehirler nereden gelmişlerse oraya dönerler,» sözünü yeniden ele alalım. Karamsarlık için bir dayanak kabul edersek, bu göfüşe göre seyahat hoş bir şey değildir. İnsanlar yazın kaplıcalara giderler, ama nereden gelmişlerse gene oraya dönerler. Yalnız bu, yazın kaplıcalara gitmenin faydasız olduğunu ispat etmez. Eğer sulara, duygu yeteneği verilmiş olsaydı, belki onlar da, Shelley'in **Bulut**'u gibi o serüvenli devirden hoşlanırlardı. Her şeyi vârislerimize bırakıp gitmenin acılığına gelince; bu konuya iki görüş açısından bakılabilir: Mirasçı gözüyle bakarsak, açıkça görürüz ki, bu olay o derece büyük bir felâket değildir. Her şeyin gelip geçici oluşu da karamsarlık için temel teşkil edemez. Gidenlerin yerini daha kötülerini alıyorsa eder; ama, daha iyileri alıyorsa, bu hal iyimserliğe yol açmalıdır. Peki, Süleyman'ın inandığı gibi, her gidenin yerini tıpkı tıpkısına bir yenisi alıyorsa, ne diyeceğiz? Bu hal bütün oluşun (tekevvünün)

lüzumsuzluğunu göstermez mi? Devrin bazı menzilleri kendi başlarına ıstırap verici olmadıkça, kesin olarak hayır. Geleceğe bakma ve bugünün bütün anlamını, ortaya koyacak olduğuyla yorumlama alışkanlığı, çok zararlı bir alışkanlıktır. Cüz'ler değersizse kül değerli olmaz. Hayat, kadın ve erkek kahramanın, akla gelmedik bir sürü felâket geçirdikten sonra, bu felâketleri ödeştirmek üzere mutlu bir sonuçla kapanan bir melodram sanılmamalıdır. Ben yaşarım, göreceğimi görürüm, çocuğum benim yerime geçer ve göreceğini görür; onun çocuğu da onun yerine geçer. Bunda ah - vah edecek ne var? Böyle olmasaydı da ebediyen yaşasaydım, hayatın zevkleri, eninde sonunda tadlarını yitirirlerdi. Şimdiki haldeyse bu zevkler «herdem - taze» dirler.

Hayat ateşiyle iki elimi de ısıttım
O sönüyor, ben de vedâya hazırım.

Ölüm karşısındaki bu tutum, öfkelenme kadar akla uygun bir davranıştır. Eğer ruh haleti mantığa bağlıysa, umutsuzluk için olduğu kadar, sevinç için de sebep var demektir.

«Vaizler» trajiktir, Bay Krutch'ın **Modern Mizaç**'ı acıklıdır. Aslına bakarsak Bay Krutch'ın üzünlüğü, ortaçağ gerçekleriyle birtakım daha yeni gerçeklerin yalan çıkmasından ileri gelmektedir. «Şu bizim mutsuz çağımıza gelince,» diyor, «ölü bir dünyanın hayaletlerince tedirgin edilmektedir; kötü durumuyorsa, çocukluğu mitolojiyle yoğrulmuş bir insanın, hayata uymak için mitolojiye başvurmadan edemeyişinden farksızdır.» Bu söz belirli bir aydınlar sınıfı için tamamiyle doğrudur. Bunlar bütün öğrenimlerini kitaplardan edinmiş olduklarından, modern dünya hakkında hiçbir bilgileri yoktur; üstelik, kendilerine gençlikleri boyunca, inancı duyguya da-

yandırma öğretildiği için, müsbet bilim dünyasının sağlayamayacağı, o çocukça güvenme ve korunma isteğinden bir türlü kurtulamazlar. Bilgisi kitaplara dayanan kimselerin çoğu gibi, Bay Krutch'a da, müsbet bilim vaadlerini yerine getiremedi düşüncesi hâkimdir. Tabii, bu vaadlerin neler olduğunu söylemiyor; ama altmış yıl önce Darwin ve Huxley gibi kimselerin, müsbet bilimden beklediklerini bulamadıklarına inandığı anlaşılıyor. Ben-
ce bu, tamamiyle bir kuruntudur ve mesleklerine az değer verilmesini istemeyen yazarlar ve din adamlarının fikirleriyle beslenmiştir. Evet, dünyada birçok karamsar bulunduğu doğrudur. Gelir kaynakları kuruyan kimseler bulunduğu zaman birçok karamsar bulunagelmıştır. Evet, Bay Krutch, Amerikalıdır ve Amerikan gelirleri, savaştan bu yana bütünüyle artmıştır; ama, Avrupa kıtasında aydın sınıflar çok sıkıntı çekmiş, üstelik savaş herkese bir dengesizlik duygusu aşılamıştır. Bu gibi sosyal nedenler, «Dünyanın mahiyeti» nazariyesinden çok daha fazla olarak, bir çağın ruh haletiyle ilgilidir. On-
üçüncü yüzyıldan daha fazla umutsuzluk getiren pek az yüzyıl vardır, oysaki, Bay Krutch'ın çok özlediği iman, bu yüzyılda, imparatorla birkaç İtalyan asilzadesi hariç, bütün gönüllere sağlam bir şekilde yerleşmiş durumdaydı. Roger Bacon şöyle diyor: «Zira, günümüzde geçmiş çağların herbirinden daha çok, günah hüküm sürmektedir ve günah akılla tezat halindedir. Dünyanın hallerine bakalım ve bunları her yerde inceleyelim, göreceğiz ki, her yerde sonsuz bir bozulma ve en önde Baş... Saray çevreleri sefahate dalmış ve hepsinde bir oburluk... Baş öyle yaparken, daha küçükler ne âlemde? Piskoposlara bakınız: Nasıl sadece para peşinde koşuyorlar ve ruhların tedavisini bir yana bırakıyorlar... Papaz sınıfını ele alalım: Söylediklerimden, hiçbirini hariç

tutmuyorum. Bulunmaları gereken mertebelerden birer birer nasıl düşmüş olduklarına bakınız; yeni sınıflar da (Frer'ler) ilk zamanlardaki değerlerini şimdiden yitirmiş bulunuyorlar. Bütün din adamları kibirli, sefih ve haris olmuş: Rahipler nerede biraraya gelseler, tıpkı Paris ve Oxford'daki gibi, kavgalar, küskünlükler ve başka kötülükleriyle halka rezil olmaktadırlar... Nefsini doyurup hoşnut ettiği sürece, hiçbir, eğri ya da doğru, ne yaptığına ve nasıl yaptığına aldırıyor.» Eski çağların Hristiyan olmayan bilgeleri için de şöyle diyor: «Onların hayatı, bizimkiyle karşılaştırılamıyacak kadar iyiydi; ağırbaşlıydılar, dünyaya değer vermezlerdi; zevkleri, servetleri, şerefleriyle daha iyi bir ömür sürerlerdi; böyle olduğunu herkes; Aristo'nun, Seneca'nın, Tully'nin, Avicenna'nın, Fârâbi'nin, Eflâtun, Sokrat ve diğerlerinin eserlerinde görebilir.» (1). Roger Bacon'ın düşüncesine göre, kendi çağdaşı olan aydınlar arasında çağından hoşnut tek kişi yoktu. Ben bu karamsarlığın, herhangi bir metafizik sebepten ileri geldiğini hiç sanmıyorum. Bu halin sebepleri: Savaş, Yoksulluk ve DİKTATÖRLÜK'tü.

Bay Krutch'ın kitabının en dokunaklı bölümlerinden biri de, aşk üzerine olanıdır. Öyle görünüyor ki, Kraliçe Victoria çağı insanları, aşka çok değer vermekteymişler, ama biz, modern çok-bilmişliğimizle, aşkı pek önemsemez olmuştur. «Kuşkucu Viktoryenler için aşk, yitirmiş oldukları Tanrının yerini almaktaydı. Aşkla karşılaşınca, en katı yürekli bile, o an için, mistikleşiyordu. Kendilerini, hiçbir duygunun uyandıramadığı bir vecdle duygulandıran ve benliklerinin her zerresiyle bağlanmalarını gerektiren birşey karşısında buluyorlardı.

(1) COULTON'un (St. FRANCIS'den DANTE'ye kadar) adlı eseri, sahife; 57, B. R.

Onlar için aşk, Tanrı gibi, fedakârlığın her türlüünü isterdi; ama, gene onun gibi, hayatı henüz bilinmeyen bir yönüyle göstererek müminlerini mükâfatlandırırđı. Biz Tanrısız bir dünyaya, onlardan daha çok alışmış bulunuyoruz; ama hem Tanrısız hem aşksız bir dünyaya henüz alışmış değiliz; ancak bunu da başardıktan sonradır ki, Tanrısızlığın gerçekte ne olduğunu anlayacağız.» Victoria çağının, günümüz gencine görünüşüyle, o çağda yaşamış bir kimseye görünüşü arasındaki ayrılık, çok ilgi çekicidir. O çağın bazı belirli özelliklerini taşıyan iki yaşlı hanımı hatırlıyorum; kendilerini gençliğimde tanı-mıştım. Birisi Püriten (1), öbürüyse, Volterciydi. Püriten, aşk üzerine çok fazla şiir söylendiğinden yakınıyor-du, çünkü bu konuyu ilginç bulmamaktaydı. Öbürüyse şöyle diyordu: «Hiç kimse benim için «kötü-kadın» di-yemez, ama bence yedinci buyruğa uymamak, altıncı buy-ruğa uymamak kadar Günah değildir; çünkü, hiç ol-mazsa o buyruk karşı tarafın gönül rızasını şart koş-maktadır.» Bu iki düşünceden hiçbirini, Bay Krutch'ın ti-pik olarak Viktoryen diye ileri sürdüğü örneğe benzeme-mektedir. Bay Krutch'ın fikirlerini, çevresiyle hiçbir yön-den uyuşamamış bazı yazarlardan aldığı anlaşılıyor. Bu-nun en iyi örneği, bence, Robert Browning'dir (2). Yal-nız ben onun anladığı anlamdaki aşkın biraz şişirmece olduğunu düşünmekten kendimi alamıyorum.

(1) PÜRİTEN'lik Anglikan mezhebinin bir koludur. ibadeti basitleştirmişler, yaşama tarzını Kutsal Kitap'ta-ki yaşamaya uygun olarak kabul etmişlerdir. Sofuluk ve hoşgörmezlikleri ile tanınmışlardır. N. Ö.

(2) ROBERT BROWNING (1812 - 1889). İngiliz şai-ri; şiirleri kapalı ve anlaşılması güç şiirlerdir. Karısı Eli-zabeth Barrett Browning (1806 -) de tanınmış bir şa-irdir, hattâ İngiltere'nin en büyük kadın şairi sayılır. N.Ö.

Tanrıya şükür, kullarının en aşağılığı
Ruhunun iki yüzü oluşuyla övünür

Bir cümle âleme karşı durmak içindir
Sevdiği kadına göstermek için öbürü!

Buna göre genel olarak dünyaya karşı mücadelecî bir tavır takınmaktan başka çıkar yol yoktur. Niçin? Çünkü: Browning'e sorarsanız, dünya insafsızdır. Buna göreyse, dünya sizi kendi gözünüzle gördüğünüz gibi görmeyecektir de, ondan. Karı-koca Browning'lerin yaptıkları gibi, karşılıklı bir hayranlık andlaşması yapılabilir. Yaptığınız bir işi, değerli olsun olmasın alkışlayacak birinin bulunması, elbette hoş birşeydir. Ve Browning, herhalde; Fitzgerald'ın, Aurora Leigh'e hayran olmama küstahlığında bulunuşunu cümle âleme karşı kötölemekle kibarca ve erkekçe bir iş yaptığını sanıp böbürlenmiştir. Ben, her iki taraftaki eleştirme gücünün böyle tam anlamıyla sallantıda oluşuna hayranlık duyamıyorum. Çünkü, bu güc, korku ve tarafsız eleştirinin soğuk parlayışlarına karşı korunma isteğiyle sınırlanmış durumdadır. Bay Krutch'ın ölçülerine göre, ben kendim de modern sayılamıyacak kadar uzun bir süre Viktorya çağında yaşadım. Aşka inancımı hiçbir suretle yitirmiş değilim; ama benim inanabileceğim aşk, Viktoryenlerin hayran oldukları aşktan farklıdır; benimki serüvenlidir, gözleri açıktır, iyinin farkında olduğu gibi kötüyü de unutmaz, ayrıca kutsallık taslamaya da kalkışmaz. Hayranlık duyulan aşka bu gibi nitelikler eklenmesi, cinsel tabunun bir sonucuydu. Viktoryen kişi, cinsel işlerin, çoğunlukla kötü olduklarına derin bir inanç besliyor ve benimseyebileceği aşka, şişirme nitelikler eklemek zorunluğunu duyuyordu. O çağda, şimdikinden daha büyük bir cinsel aç-

lık vardı ve bu da, hiç şüphesiz, cinsel konulara gereğinden fazla önem verilmesine yol açıyordu, tıpkı din uğruna dünya hazlarından vazgeçmiş kimselerin daima yapageldikleri gibi. Biz bugün, çoğu kimselerin yeni değer ölçüleri bulmadan eskilerini bir yana attığı, karışık bir dönem geçirmekteyiz. Bu hal, adı geçen kimseleri, türlü türlü tedirginliklere uğratmaktadır ve çoğunlukla bilinç altında eski değer ölçülerine inandıkları için, tedirginlikler umutsuzluğa, vicdan azabına ve insanları hor görmeye sebep olmaktadır. Çok sayıda insanın bu duruma düştüğünü sanmıyorum. Şuna inanıyorum ki, eğer günümüzün varlıklı gençleriyle Viktorya çağı gençlerinin ortalaması alınsa, aşkla ilgili mutluluğun ve aşka karşı beslenen gerçek inancın, bugün altmış yıl öncekinden daha fazla olduğu görülecektir. Belirli kimselerin insanları hor görmesine yol açan nedenler, eski ideallerin bilinç altındaki zorbalıkları ve bugün insanların davranışlarını ayarlayacak köklü ve mantıklı bir ahlâkın yokluğuyla ilgilidir. Bunun tedavisiyse, yas tutmak ve geçmişe özlem çekmekle değil, modern görüşün daha büyük bir cesaretle benimsenmesi ve sözde bir yana atılmış boş inançların gizlendikleri yerlerde kökten kazınması için verilecek kesin kararlar mümkündür.

Bir insanın, aşka niçin değer verdiğini açıklayabilmek güçtür; ama ben, ne olursa olsun, bir deneyeceğim. Aşk, en başta, kendiliğinden bir haz kaynağı olmasıyla değerlidir. (Bu aşkın en büyük değeri değildir, ama geri kalan değerleri için çok gereklidir.)

Ey aşk! sana çok haksızlık ediyorlar,
Tadı acıdır diyenler.
Oysa bereketli meyven öyle ki,
Hiç birşey ondan tatlı olamaz.

Bu mısraların adsız şairi, ne Tanrısızlığa bir hal çaresi, ne de evrenin anahtarını aramakta; o, sadece zevklenmektedir. Kaldı ki, aşk yalnız bir haz kaynağı değildir; yokluğu da acı verir. İkinci olarak, aşka değer verilmelidir, çünkü en ince hazları **arttırır**; **örneğin** müzikten, ay-aydınlığında denizden alınan zevki arttırır. Güzel şeylerin tadını sevdiği kadının yanında tadmamış bir adam, bu şeylerdeki büyüleyici kudreti tam olarak anlayamaz. Sonra, aşk benliğin sert kabuğunu kırma gücüne de sahiptir; çünkü o, öyle bir biyolojik işbirliğidir ki, taraflardan birinin içgüdüsel amaçlarına ulaşabilmesi için, her iki tarafın heyecanlarına ihtiyaç gösterir. Dünyada değişik zamanlarda, bazıları soylu, bazıları daha az soylu olmak üzere, birtakım kendi içine kapanma felsefeleri ortaya çıkmıştır. Serinkanlılar (Stoik'ler) ve ilk Hristiyanlar inanıyorlardı ki, bir insan hayatın verebileceği en yüksek «iyi» ye, ancak kendi iradesiyle, ya da hiç değilse başka bir insanın yardımı olmadan ulaşabilir; daha başkaları hayatın amacını iktidar olarak; daha başkaları da sadece kişisel zevk olarak görüyordu. Bunların hepsi; «iyi» ye, büyük ya da küçük insan topluluklarıncı değil, tek tek kişilerce ulaşılacağı inancı bakımından içe kapanma felsefeleridir. Bence hepsi, yalnız ah-lâk teorisi bakımından değil, içgüdülerimizimizin serbestçe açığa vurulmaması bakımından da yanlıştır. İnsan-oğlu işbirliğine muhtaçtır ve tabiat kendisine, biraz noksan da olsa, işbirliği için gerekli dostluk içgüdülerini vermiştir. Aşk, insanları işbirliğine götüren ilk ve en yaygın bir heyecan şeklidir; sevgiyi şu ya da bu derecede tadmış olanlar, kendileri için en yüksek «iyi» nin, sevilenen ayrı olduğunu söyleyen bir felsefeyi benimseyemezler. Bu bakımdan analık, babalık **duygusu** daha güçlüdür, ama bu duygu, daha çok, anneyle babanın birbir-

lerine karşı besledikleri sevginin bir sonucudur. Aşkın, en yüksek şekliyle, yaygın olduğu iddiasında değilim; ama en yüksek şekliyle, değerleri meydana çıkardığına, aşk olmasaydı bu değerlerin gizli kalacak olduğuna, üstelik kendisinin de bir değeri olduğuna inanıyorum. Aşkın bu değeri kuşkuculuktan çok uzaktır, ama sevme yeteneğinden yoksun kuşkucular, bu yetersizliklerini, yanlış olarak, kuşkuculuklarına yorabilirler.

Gerçek aşk sönmez bir ateştir
 Durmadan yanar gönülde
 Ne soğur, ne sararır, ne ölür
 Ne kendi kendine yüz çevirir.

Şimdi de Bay Krutch'ın Trajedi üzerine söylediklerine geliyorum. İbsen'in *Ghosts* (Hayaletler)'ini **Kıral Lear**'den aşağı görmekle yetiniyor ki, kendisiyle aynı fikirde olmamak elimden gelmez. «İfade gücü daha da artsa, söz ustalığı daha da gelişse, İbsen bir Shakespeare olamazdı. Bu sonuncunun eserlerini yuğurduğu malzeme — insana karşı duyduğu saygı, beşeri duyguların öneme inancı, insan hayatının büyüklüğü hakkındaki görüşü, — çağdaşları için nasıl yoktuysa, İbsen için de mevcut değildi ve mevcut olamazdı. Tanrı, insan ve tabiat, aradan geçen yüzyıllarda, her nasılsa önemlerini yitirmişlerdi; hem de modern sanatın gerçekçi görüşü, bizi aşağılık insana götürdüğü için değil; insan hayatındaki bayağılığın, bize şu ya da bu şekilde, zorla kabul ettirilmiş olduğu içindir. Bu zorla kabul ettirilme işi de, gerçekçi sanat teorilerinin ortaya çıkmasına sebep olan gelişmelerle başarılıdır.» Şüphesiz, prensler ve prens dertleriyle ilgilenen eski usul trajedilerin çağımıza uymadığı ve alelâde insanın dertlerini de aynı şekilde dile getirmekle, aynı etkinin uyandırılmıyacağı doğru-

dur. Ama bunun nedeni, hayat görüşümüzdeki herhangi bir bozulma değil, tamamiyle aksidir. Gerçek şudur ki, bizler artık belirli kişilerin yeryüzü büyükleri olduklarına, yalnız bunların trajik tutkulara tutulmağa hakları olduğuna, geri kalanlarınsa sadece bu küçük azınlığın ihtişamını sağlamak için didinip çalışması, gerektiğine, inanmıyoruz.

Shakespeare şöyle der:

Dilenciler ölünce, ne kuyruklu yıldız görünür, ne bir-
sey;

Prenslerin ölümüne gökler yanar alev alev.

Shakespeare'in zamanında, gerçekten inanılmasa bile, bu duygu, herkesçe benimsenmiş bir görüşü ifade ediyor ve Shakespeare'ce de yürekten kabul edilmiş bulunuyordu. Bu yüzden, şair Cinna'nın ölümü komik olduğu halde, Sezar'ın, Brütüs'ün, Kassius'ün ölümleri trajediktir. Bizler için hiç kimsenin ölümü semavî bir önem taşımaz, çünkü yalnız dış görünüşümüzle değil, en derin inançlarımızla da demokrasiye uymuş bulunuyoruz. Bunun için, bugün yüksek trajedi; bireyden ziyade, toplumla ilgilenmek zorundadır. Ne demek istediğimi açıklamak üzere, Ernst Toller'in MASSEMENSCH'ini örnek vereceğim. (Bu eser, Vera Meynell tarafından «Masses and Man

Topluluklar ve İnsan» adıyla İngilizceye çevrilmiştir). Eser, geçmişin parlak çağlarında yazılmış şaheserler kadar iyidir iddiasında değilim, ama onlarla karşılaştırılabilecek değerde olduğunu söyleyebilirim; soylu, derin ve gerçeklere dayanan bir eser; kahramanca davranışları ele alıyor; Aristo'nun da tavsiye ettiği gibi, «Okuru acıma ve dehşet duyguları ile arıtıyor.» Trajedinin bu mo-

dern şeklinin henüz pek az örneği var, çünkü eski teknik ve gelenekler atılmak zorunda kalınmış, ama bunların yerine hâlâ, «kültürlü - harcıâlem» leri konamamıştır. Bir kimsenin trajedi yazması için, trajediyi hissetmesi gerekir. Trajediyi hissetmek için de, bir adamın yaşadığı dünyayı, yalnız kafasıyla bilmek değil, kanı ve sinirleriyle duyabilmesi gerekir. Bay Krutch, kitabı boyunca mutsuzluktan sözetmekte; bir yerinde de, bu kasvetli dünyayı kahramanca kabullenışı görülmektedir; ne var ki, dünyanın bu kasvetli hali, onun ve edebiyatçılardan çoğunun, yeni etkenlerle eski heyecanları duymayı öğrenememiş olmalarından ileri gelmektedir. Etkenler var, ama kitapların dışına çıkamıyanlar için değil. Kitap kurtlarının, toplum yaşayışı ile yakın ilgileri yoktur; oysa, hem trajedi, hem de gerçek mutluluğu sürdüren duygu derinlik ve ciddiyeti için böyle bir yakın ilgiye ihtiyaç vardır. Kendileri için dünyada yapacak hiç birşey kalmamış olduğu kanısını taşıyan, kabiliyetli gençlere öğüdüm şudur: «Yazmağa çalışmaktan vazgeçin; bunun yerine yazmamağa çalışın. Dünyaya açılın, bir korsan olun, Borneo'da bir kiral, Sovyet Rusya'da bir işçi olun; ilkel fizik ihtiyaçların hemen bütün enerjinizi yutacağı bir hayata başlayın.» Bu davranışı herkese değil, Bay Krutch'ın teşhis ettiği hastalığa yakalanmış olanlara öğütlüyorum. Şuna inanmaktayım ki, birkaç yıl bu şekilde yaşadıktan sonra, aydın kişi, aksini yapmaya çabalarsa bile, yazmadan edemeyecek ve bu duruma erişince yazdıkları kendisine lüzumsuz görünmiyecektir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

R E K A B E T

Amerika'da herhangi bir adama ya da İngiltere'de herhangi bir iş adamına, hayattan zevk almasına en fazla neyin engel olduğunu sorarsanız, «Yaşamak için mücadele,» cevabını alırsınız. Bunu tam bir samimiyetle ve böyle olduğuna inanarak söyleyecektir. Bir bakıma doğrudur, ne var ki, başka ve hem de önemli bir bakımdan ise yanlıştır. Yaşamak için mücadele, elbette, yapılp duran bir şeydir. Şansımız yoksa hepimizin başına gelebilir. Terkedilmiş bir gemide, birbirini öldürüp yemekten başka çaresi bulunmayan silâhlı iki adamdan biri olan Conrad'ın kahramanı buna örnek diye gösterilebilir. Birbiriyle anlaşp, paylaşarak yedikleri yemekler bitince, iki adam arasında, yaşamak için gerçekten bir mücadele başlar. Falk öbürünü yener, ama ondan sonra ömrü boyunca bir etyemez olur. Tabii iş adamı, yaşamak için mücadele derken bunu kasdetmemektedir. Bu söz, aslında önemsiz olan bir şeye, değer kazandırmak için bulunmuş yanlış bir deyimdir. Kendisine sorunuz, acaba temsil ettiği toplum katından kaç kişi acından ölmüştür. İflâs eden arkadaşlarının, iflâstan sonra ne olduklarını sorunuz. Herkesçe bilinmektedir ki, iflâs eden bir kimse, maddi rahatlıklar bakımından, ömründe iflâs edebilecek kadar varlıklı olmamış bir adamdan her zaman için daha iyi durumdadır. Şu halde, yaşamak için mücadele diyenlerin, gerçekte kastettikleri şey: Başarı için mücadeledir. Mücadeleye girenlerin korktukları şey ise, yarınki sabah kahvaltısını bulamamak değil, komşularından daha parlak başarılarla ulaşamamak ihtimalidir.

Çok dikkate değer olan nokta, insanların kurtulamayacakları bir mekanizmanın dişlileri arasına sıkışmış olmadıkları, aksine kendilerini daha yüksek bir basamağa çıkarmayan bir tezgâh başında durduklarını pek az idrak eder görünmeleridir. Bunu söylerken, tabii, iş alanının üst basamaklarında bulunan, bol gelirli ve isterlerse ellerindeki ile ömürlerinin sonuna değin yaşayabilecek olan kimseleri kast ediyorum. Ellerindeki ile yaşamak, onlara, düşman karşısında birliğini bırakıp kaçmak gibi utanç verici gelmektedir; oysa, kendilerine hangi genel gayeye hizmet ettiklerini sorduğunuz zaman, çalkantılı bir hayatın reklâm tekerlemelerini sıralayıp bitirdikten sonra, cevap bulmakta güçlük çekeceklerdir.

Böyle bir adamın hayatını göz önüne getiriniz. Güzel bir evi, tatlı bir karısı ve sevimli çocukları olduğunu kabul edebiliriz. Sabahları çoluk çocuğu uyurken, bu adam erkenden kalkıp yazıhanesine koşturur. Orada büyük bir yönetmen yeterliklerini göstermek zorundadır; iradeli bir çehre takınır, kesin konuşmağa dikkat eder ve odacı çocuktan başka herkes üzerinde etki yaratmak üzere, ileriye gören bir serinkanlılıkla hareket eder. Mektuplar dikte eder, birçok önemli kişilerle telefon konuşması yapar, piyasa durumunu inceler ve öğle yemeğini iş yaptığı ya da yapmayı umduğu biri ile yer. Öğleden sonra da aynı işler devam eder. Eve gelir, yorgundur, akşam yemeği için giyinmeye ancak vakti vardır. Yemekte kendisi gibi yorgun bazı adamlarla, hiç de yorgun olmıyan hanımların yakınlığından hoşlanır görünmek zorundadır. Zavallı adamın bu durumdan kaç saat sonra kurtulabileceğini kestirmek mümkün değildir. En sonunda uyur ve gerginlik birkaç saat için gevşer.

Bu adamın çalışma hayatının psikolojisi, tıpkı yüz metre yarışının psikolojisidir; ama, onun katıldığı yarı-

şın tek hedefi, mezar olduğu için, yüz metrelik koşuda uygun olan konsantrasyon, kendisi için aşırı bir hal alır. Bu adam çocukları hakkında ne bilmektedir? İş günleri boyunca yazıhanesindedir, pazarları ise golf oynar. Ya karısı hakkında ne bilmektedir? Sabahleyin bırakıp gittiği saatte kadın uyuyordur. Akşamları sosyal ödevlerle bağlı olduklarından başbaşa konuşmak fırsatı bulamazlar. Adamın dostluk kurmak istediği birkaç kişi olsa, bile, belki kendisince önemli bir erkek arkadaşı da yoktur. Bahar ve harman zamanı hakkındaki bilgisi, bunların piyasa üzerine olan etkileridir; yabancı ülkeleri belki görmüştür, ama tam bir can sıkıntısı içinde. Kitaplar onca lüzumsuz, müzik ise yapmacık gibidir. Her yıl biraz daha yalnızlaşır; ilgi alanı daralır, işi dışındaki hayatı gittikçe daha kuru bir hal alır. Orta yaşlılığın sonlarına ulaşmış bu tipte bir Amerikalıyı, karısı ve kızları ile Avrupa'da gördüm. Karısı ile kızlarının, zavallı adamı, hem biraz dinlenme, hem de kızlarına Eski Dünya'da bir kısmet şansı verme zamanı geldi, diye kandırmış oldukları anlaşılıyordu. Anne ile kızlar, coşkunluk içinde adamın çevresini alıyorlar, ilginç buldukları her yeni şeye dikkatini çekmeye çalışıyorlardı. Baba ise, tam anlamı ile bıkkın, tam anlamıyla sıkılmış bir halde, yazıhanesindekilerin ne yaptıklarını, ya da beyzbol maçlarında neler olup bittiğini düşünüyordu. Sonunda kadınlar kendisinden umudu kestiler ve erkeklerin hiç de ince ruhlu olmadıkları hükmünü verdiler. Oysa, hiç düşünmüyorlardı ki, adam onların aç gözlülüklerinin kurbanıdır; yalnız dulkalan Hintli kadının kocası ile birlikte yakılması karşısında, Avrupalı seyircinin hükmü ne derece doğru ise, bu da tam gerçeğe o kadar uygundur. Yakılma işinde dul kadınlardan, belki onda dokuzu, cennete gitmek ve din emrettiği için yanmaya kendilerini hazırlamış, gönüllü kurbanlardır. İş ada-

mının dini ve ünüyse, çok para kazanmasını gerektirir: Bu yüzden o da, Hintli dul gibi, işkenceyi seve seve çeker. Amerikalı iş adamının daha mutlu olması isteniyorsa, dinini değiştirmesi gerekir. Başarıyı istemekle kalmayıp, bütün benliğiyle başarı peşinde koşmanın bir insan için ödev olduğuna inandığı ve böyle yapmıyanı zavallı bir yaratık olarak gördüğü sürece, hayatı, mutluluk vermeyecek derecede yoğun ve tedirgin olacaktır. Para yatırımı gibi basit bir örneği ele alalım. Hemen her Amerikalı, sağlam bir yatırımdan yüzde 4 almak yerine, tehlikeli bir yatırımdan yüzde 8 almayı yeğ sayar. Bunun sonucu ise, sık sık para kaybı ile devamlı bir üzüntü ve endişedir. Ben kendi payıma, paranın güvenlik içinde özgürlük sağlamasını isterim. Ama günümüz insanların paradan istediği, gösteriş, ün ve kendine eşit insanları gölgede bırakmak amacıyla daha fazla para getirmesidir. Amerika'da sosyal basamaklar hem çok, hem dalgalıdır. Bunun sonucu olarak da, bütün züppe hevesler, sosyal düzenin oturuşkun olduğu yerlerden daha doymak bilmez bir hal alır ve her ne kadar para insanı büyük adam yapmaya yetmez ise de, parasız büyük adam olmak güçleşir. Üstelik kazanılan para, kafanın işleyişine ölçü olarak kabul edilmiştir. Çok para kazanan bir kimse kafalı, kazanamıyan ise kafasızdır. Budala sayılmayı kimse istemez. Onun için, piyasanın sallantılı olduğu zamanlarda, herkes kendini, sınav gününde okul öğrencisi gibi hisseder.

İtiraf edelim ki, iş adamının endişeleri arasına sık sık giren korku, mantıksız ama gerçek olan iflâsın sonuçları korkusudur. Arnold Bennett'in (1) Clayhanger'i, ne

(1) (Enoch) ARNOLD BENNET (1867 - 1931), İngiliz yazar ve editörü, yukarıda adı geçen Clayhanger romanı, 1910 da yayınlanmıştır. N. Ö.

kadar zenginleşmiş olursa olsun, ömrünü bir iş yerinde tüketmek korkusundan kurtulamaz. Çocukluğunda yoksulluktan çok çekmiş kimselerin, daimi olarak, kendi çocuklarının da aynı duruma düşmelerinden korktuğunu ve onları böyle bir felâketten korumak için milyonlarca lirayı bile az gördüklerini çok iyi biliyorum. Bu gibi korkular, ilk kuşak için belki kaçınılmaz korkulardır, ama fazla yoksulluk görmemiş olanları daha az etkileyebilirler. Daha doğrusu bunların probleme etkisi az ve her nasılsa müstesna hallerdedir.

Derdin temeli, mutluluğun kaynağı olarak, rekabette başarıya fazla önem vermeye dayanır. Başarı duygusunun, hayattan zevk almayı kolaylaştırdığını inkâr etmiyorum. Örneğin, gençliği boyunca gölgede kalmış bir ressamın, sanat yeteneği takdir edilmeğe başlayınca daha mutlu olması muhtemeldir. Bir noktaya kadar paranın da, mutluluğu artırmada çok etkili olduğunu inkâr etmemekteyim; ama, o noktadan sonra artıracağını sanmıyorum. Benim iddiam şu ki, başarı mutluluğun sadece bir unsurudur ve eğer bütün öbür unsurların feda edilmesi pahasına elde edilmişse, çok pahalıya mal olmuş demektir.

Bu derdin kaynağı, iş çevrelerinde hüküm süren hayat felsefesidir. Avrupa'da, hâlâ etkili başka çevrelerin de bulunduğu doğrudur. Bazı ülkelerde bir aristokrasi vardır; hepsinde yüksek öğrenim gerektiren mesleklere değer verilir ve birkaç küçük ülke dışında kalan bütün Avrupa ülkelerinde ordu ile donanma büyük saygı görür. Evet, bir adamın mesleği ne olursa olsun, başarıda mutlaka bir rekabet unsuru bulunduğu doğrudur; yalnız, saygı gösterilen şey de, sadece başarı değil; başarıyı sağlayan, şu ya da bu şekildeki kusursuzluk ve mükemmelliktir. Bir bilim adamı para kazanır ya da kazanmayabilir;

ama, kazandığı zaman, kazanmadığı zamankinden daha fazla bir saygı görmediğine şüphe yoktur. Tanınmış bir general, ya da amiralin yoksul oluşu karşısında hiç kimse hayrete düşmez; aslında bu gibi hallerde yoksulluk, bir bakıma, kendi başına bir şereftir. Bu sebeplerden ötürü Avrupa'da, gerçek anlamıyla para için yarışma ve çekişme, sadece belirli çevrelerde görülür; hem de bu çevreler, en çok sözü geçen ya da en çok saygı gören çevreler olmayabilir. Amerika'da bu iş tersinedir. Orada askerlerin ulusal hayattaki rolü, herhangi bir etki yapamıyacak kadar küçüktür. Yüksek öğrenimi gerektiren mesleklere gelince; meslekten olmıyan bir kimse doktorun sağlık bilgisinin, avukatın hukuk bilgisinin derinliğini gerçekten ölçemiyeceğine göre, bunların gelir derecelerini gösteren yaşama seviyelerine bakıp meziyetleri hakkında hükme varmak daha kolay olur. Profesörler ise iş adamlarının, kiralananmış hizmetçileridirler, böyle olmaları yüzünden de, profesörler, Eski Dünya'da gösterilenden daha az saygı görürler. Bütün bunların sonucu şudur ki: Amerikalı yüksek meslek adamı, iş adamını taklit eder ve Avrupa'dakinden farklı olarak, ayrı bir tip değildir. Bu yüzden, hali vakti yerinde sınıflar arasındaki bu paraca üstün olma savaşını dizginleyecek hiçbir şey yoktur.

Amerikalı çocuklar, çok küçük yaşlardan itibaren sadece bunun önemli olduğuna inanır ve para getirmeyecek herhangi bir bilim dalıyla uğraşmaktan kaçınırlar. Eskiden öğrenim, daha ziyade, haz duyma yeteneğini artırma amacıyla bir eğitim, olarak kabul edilirdi. Buradaki «haz» dan kastım, kültürü tam olmıyan halkın uzak kaldığı, yüksek hazlardır. Onsekizinci yüzyılda «kibar bey» lerin özelliklerinden biri de, edebiyat, resim ve müzikten ince bir zevkle anlayıp hoşlanmaktı. Biz bugün, o beylerin zevkiyle aynı zevkte olmayabiliriz, ama bu zevk

gerçekten vardı. Günümüzün varlıklısı ise, tamamıyla farklı bir tip olmak eğilimindedir. Hiç okumaz. Ününü genişletmek için tablolar satın alıyorsa, bunların seçiminde uzmanlara başvurur; duyduğu haz, resimleri seyretme zevki değil, başka bir varlıklarının onları satın alınmasına engel olmaktan aldığı zevktir. Müziğe gelince, eğer Yahudi ise bu sanata değer veriş i içten ve gerçek olabilir; değilse bu alanda da, öbür güzel sanat alanlarındaki kadar kültürsüzdür. Bütün bunların sonucu şudur ki: Günümüz zengini boş vaktini ne yapacağını bilmez. Varlığı arttıkça para kazanması kolaylaşır; sonunda öyle olur ki, günün her beş dakikası, nasıl harcıyacağını şaşıracağı kadar gelir getirir. Zavallı adam böylece başarısı yüzünden karışık bir duruma düşer. Başarı hayatın amacı olarak görüldüğü sürece de bu duruma düşmemesi mümkün değildir. Bir kimseye başarıyı sağladıktan sonra, bununla ne yapacağı öğretilmedikçe, başarının can sıkıntısına yol açması önlenemez.

Zihnin rekabet alışkanlığı, kolaylıkla, hiç ilgisi olmayan alanlarda yayılabilir. Örneğin okuma işini ele alalım. Bir kitabı okumanın iki nedeni vardır: Birisi, hoşlandığınız için okursunuz; öbürü, öğrenmek için okursunuz. Amerika'da hanımların, her ay belirli kitapları okuması (ya da okur görünmesi) moda olmuştur; kimi okur, kimi ilk bölümü okur, bazıları eleştirmeleri gözden geçirir, ama hepsi bu kitapları masalarının üzerinde bulundurur. Yalnız, nedense, şaheserleri okumazlar. Kitap kulüplerince, HAMLET ya da KIRAL LEAR'ın ayın kitabı olarak seçildiği ay hiç görülmemiştir; hiçbir ay, Dante hakkında bilgi edinme gereği duyulmamıştır. Bunun sonucu olarak da, bütün okunanlar, şaheserler değil, orta değerde modern kitaplar olmaktadır. Bu da rekabetin etkisiyledir; belki bütünüyle kötü birşey değil, çünkü adı geçen ha-

nımların çoğu kendi hallerine bırakılırsa, şaheserler bir yana, herhalde, edebî yol gösterici ve öğreticilerinin onlar için seçtikleri eserlerden de kötülerini okurlardı.

Modern hayatta, rekabete verilen önem, Ogüst çağından sonra Roma'da olduğu gibi, uygarlık değer ölçülerindeki genel çözülüşle ilgilidir. Kadın, erkek herkes daha ziyade, entellektüel uğraşılardan haz duyamaz hale gelmiş görünüyor. Örneğin, onsekizinci yüzyılda Fransa salonlarında, mükemmel hale getirilmiş bulunan karşılıklı konuşma sanatı, kırk yıl önce hâlâ canlı bir gelenektir. Bu tamamiyle madde dışı bir konuda, en yüce yeteneklerin harekete geçirildiği, son derece ince bir sanattır. Ama günümüzde böylesine oyalandırıcı bir şeye kim aldırış eder? Oysa bu sanat, bundan on yıl önce (1) Çin'de mükemmel şekliyle hâlâ yaygındı, ama reaksiyonların ateşli ülkücülükleri yüzünden şimdi ortadan kalktığını sanıyorum. Elli ya da yüz yıl önce, bütün okumuşlar arasında yaygın olan geniş edebî bilgi, bugün birkaç profesörün tekelindedir. Artık bütün sakin eğlenceler bir yana bırakılmış bulunuyor. Bir ilkbahar günü, bazı Amerikalı öğrenciler beni üniversitenin çevresine gezdirmeye çıkarmışlardı, bütün çevre pek güzel kır çiçekleri ile kaplıydı, ama kılavuzlarımdan hiç biri bu çiçeklerden bir tekinin bile adını bilmiyordu. Böyle bir bilgi neye yarardı ki? Kimsenin gelirene birşey katmazdı.

Dert sadece kişiye dayanmıyor; üstelik, kişi bunu, kendi durumu olarak, tek başına önleyemez. Asıl dert, hayatı bir rekabet, hem de gösterilecek saygının yarışmayı kazanmaya göre ayarlandığı bir rekabet olarak gören bir felsefenin çoğunlukca benimsenmiş olmasından ileri gel-

(1) Eser ilk olarak 1930 yılında yayımlandığına göre, burada sözü edilen yıllar, 1920 yıllarıdır. N.Ö.

mektedir. Bu görüş, insanları, duygu ve idrak zararına olmak üzere, iradelerini gereğinden fazla geliştirmelerine yol açar. Ama, belki de böyle söylemekle, atı arabanın arkasına koşuyoruz. Püriten ahlâkçılar, daima iradeye önem vermişlerdir; oysa, gerçekte onların üzerinde durdukları imandı. Olabilir ki, Püritenizm, kuşaklar boyunca, gitgide iradenin fazla geliştiği bir soy yaratmış; bu arada duygularla idrak beslenmemiş. yeni soy da tabiatına en uygun düşen rekabet felsefesini benimsemiştir. Her ne hal ise, tıpkı tarih öncesinde yaşamış prototipleri gibi, gücün zekâyâ üstün olduğuna inanan bu modern Dinazorların (1) büyük başarılar kazanması, dünya çapında taklit edilmelerine yol açmakta; bunlar her yerde Beyaz Adam örneği diye kabul edilmekte, önümüzdeki yüz yıl boyunca da böyle kabul edileceğe benzemektedir. Bu modaya uymıyanlar ise, Dinazorların eninde sonunda yenilmiş olmaları ile avunabilirler, çünkü onlar birbirini öldürmüş, yerlerini akıllı seyirciler almıştır. Evet, modern Dinazorlarımız da kendi kendilerini yiyip bitirmektedirler. Ortalama olarak, her evlilikleri başına iki çocuk bile düşmemektedir; çünkü çocuk yapabilecek derecede hayatın zevk almamaktadırlar. Bu noktada, onların Püriten atalarından devraldıkları, fazla çaba gerektiren felsefeleri dünyaya uygun görünmüyor. Hayat görüşleri, çocuk yapmayı önemsiz kılacak derecede mutluluklarının azalmasına yol açan kimseler, biyolojik bakımdan soyları son bulmaya hüküm giymiş kimselerdir. Daha neşeli ve eğ-

(1) DINASOR, ikinci zamanda yaşamış, günümüzde ancak fosilleri kalmış, en küçüğü 60 cm., en büyüğü 30 m. kadar, büyükleri 40 ton ağırlığında, iki ya da dört ayaklı, bazıları boynuzlu; kimi kuş, kimi kanguru, kimi timsah biçimli bir hayvan türüdür. N.Ö.

lence sever olanlar, çok geçmeden, bunların yerini alacak demektir.

Hayatın aslı olarak kabul edilen rekabet, insanları bir ya da en çok iki kuşaktan fazla yaşatmıyacak derecede korkunçtur, inatçıdır, gergin kas ve doymaz göz gerektirir. İki kuşaklık' bir süre geçtikten sonra asabi yorgunluk, türlü türlü kaçış olayları, çalışma kadar zor ve yorucu (çünkü dinlenme imkânsız hale gelmiştir) zevk peşinde koşmalar gelir; en sonunda da verimsizlik yüzünden stok tükenir. Rekabet yalnız çalışmayı değil, eğlenmeyi de zehir eder. Sinirler için yatıştırıcı olan sakin oyanmalar cansıkıcı eğlenceler gibi görünür. Durmadan artan bir hız ve hareket zorunluğu ortaya çıkar ki, bunun da sonu uyuşturucu maddeler kullanmak ve birdenbire çöküştür. Hastalığın tedavisi; amacı bakımından ölçülü bir hayatta, makul ve sakin zevklerin rolünü kabul etmekle mümkündür.

DÖRDÜNCÜ KISIM

CAN SIKINTISI VE HEYECAN

Bence, insan davranışı üzerinde bir etken olarak, can sıkıntısına gerektiğinden az önem verilegelmiştir. Oysa ben şuna inanıyorum ki, can sıkıntısı, tarih boyunca, büyük itici güçlerden biri olmuş; günümüzde ise, eskisinden daha büyük ölçüde böyle olmaktadır. Can sıkıntısı, özellikle insanlarda görülen, duygusal bir haldir. Evet, yakalanmış hayvanlar da umursamaz hale gelir, bir aşağı bir yukarı dolaşır, esner; ama doğal bir durumda cansıkıntısını andıran birşey duyduklarını hiç sanmıyo-

rum. Vakitlerinin çoğunu, ya düşmanlarına karşı tetikte bulunmak, ya yiyecek aramak, ya da her ikisini birden yapmakla geçirirler; bazan çiftleşmekte, bazan ısınmağa çalışmaktadırlar. Mutsuz oldukları zaman bile, can sıkıntısı duyduklarını sanmıyorum. Can sıkıntısına yol açan etkenlerden biri; şimdiki durum ile, engel olunamaz şekilde muhayyilede canlanan, geçmiş tatlı hatıralar arasındaki aykırılıktır. Can sıkıntısı için başka bir ortamı da, kişi yeteneklerinin tam olarak kullanılamadığı durumlarıdır. Canına kasteden düşmanlardan kaçıp kurtulmaya çalışmak, bence hoş değil, ama can sıkıntısı verici hiç değildir. İnsanüstü sayılabilecek derecede gözü-pek olmadıkça, asılmak üzere bulunan bir kimse, can sıkıntısı duymaz. Aynı şeklide, Lordlar Kamarası'nda ilk konuşmasını yaptığı sırada esneyene rastlanmamıştır; yalnız Devonşayr Dükü müstesna, o da bu yüzden bütün Lord'ların saygısını kazanmıştır. Can sıkıntısı aslında bir olaylar özlemidir, hem de yalnız hoş gidecek olaylar değil **bunalım** kurbanının bir günü öbüründen ayırdetmesine yardım edecek herhangi bir olay özlemidir. Can sıkıntısının aksi ise, bir kelime ile, haz değil, heyecandır.

Heyecan isteği, daha çok erkeklerde olmak üzere, insan benliğinin derinliklerine kök salmış bir istektir. Bana kalırsa bu istek, avcılık çağlarında, şimdikinden daha kolaylıkla karşılanmış olsa gerektir. O çağda avı kovalamak heyecan vericiydi, savaş heyevan vericiydi, kadınlara kur yapmak heyecan vericiydi. Vahşi erkek bir kadınla, uyumakta olan kocasının yanında, hem de koca uyanırsa kendisini oracıkta öldüreceğini bile bile zina işlemeye kalkışabilir. Bence bu durum can sıkıntısı verici değildir. Ama rençberlik çağı ile hayat durgunlaşmışa başladı; tabii aristokratlar için değil, çünkü onlar, o gün bugündür, hep avcılık çağını yaşamaktadırlar. Bugün,

makinelere göz-kulak olan adamın can sıkıntısı üzerine çok şeyler duyuyoruz; ama bence, modası geçmiş usullerle ekip biçmenin can sıkıntısı da bundan aşağı kalmaz. Gerçekten de, ben, insancıkların dediklerinin aksine olarak, makine çağı yeryüzünden can sıkıntısını büyük ölçüde azaltmıştır diyorum. Gündelikçilerin çalışma saatleri ıssız geçmez; akşam saatlerinde de, eski zaman köylerinde bulunmayan eğlence imkânları vardır. Orta sınıfın alt tabaka hayatını bir kez daha göz önüne getiriniz. Eski-den, akşam yemeği yenip de evin kadını ile kızları sofrayı topladı mı, herkes oturur ve o günün deyimiyile «mutlu aile saatleri» başlardı. Aslında bunun anlamı şu idi: Aile babası yatmaya gitmiştir; karısı örgü örmekte, kızlar ise keşke ölseydik, ya da Timbuktu'da olsaydık diye düşünmektedir. Okumalarına ya da odadan çıkmalarına izin yoktu ve bu duruma seve seve katlandıklarına inanılırdı. Şansları yardım ederse bir gün gelir evlenirler ve çocuklarına kendilerinininki gibi kasvetli bir gençlik çağı geçirtmek fırsatını bulurlardı. Kismet yardım etmemişse, evde kalmış yaşlı kızlar haline gelir ve belki de sonunda namuslu aile kızları olarak çöker giderlerdi.. Vahşilerin kurbanlarına uyguladıkları derecede korkunç bir kader. Yüz yıl önceki dünyanın nasıl olduğunu anlayabilmek için, bütün bu can sıkıntılarının akıldan çıkarılmaması gerekir; hele bundan da eski zamanlara uzanacak olursak, can sıkıntısının daha beter olduğunu görürüz. Bir ortaçağ köyündeki kış mevsiminin monotonluğunu göz önüne getiriniz. Halktan kimseler okuyup yazmasını bilmiyordur; geceleri aydınlanmak için yalnız mum ya da kandil vardır; pek fazla soğuk olmıyan odayı ocağın dumanları doldurmuştur. Yollar tamamiyle kapanmış olduğundan, komşu köylerden herhangi bir kimseyi görmek hemen hemen imkânsızdır. Bityücü yakalamak için yapılan baskınların bir se-

bebi de can sıkıntısı olsa gerektir; böylece kış geceleri biraz olsun canlandırılmıya çalışılmıştır.

Bizlerin, atalarımızdan daha az canımız sıkılıyor, ama can sıkıntısından daha çok korkuyoruz. Öğrenmiş, daha doğrusu inanmış bulunuyoruz ki, can sıkıntısı insanın alın yazısı değildir ve yeterince bir çaba gösterip heyecan peşinde koşmakla bu can sıkıntısından kaçınabiliriz. Günümüzde kızlar, hayatlarını kendileri kazanmaktadırlar; bunun da en büyük sebebi akşamları heyecan peşinde koşabilmek ve büyük annelerinin katlanmak zorunda kaldıkları «mutlu aile saatleri»nden kaçma imkânını elde edebilmektir. Şehirde yaşayabilen herkesin, hattâ Amerikada şehirden uzak yaşayanların da, binip sinemaya gidebileceği bir otomobili, hiç değilse bir motosikleti vardır. Ve tabii evinde de bir radyosu bulunur. Bugün genç erkek ve kadınlar, eski günlerde olduğundan çok daha kolaylıkla buluşabilmektedirler ve her hizmetçi kız haftada en aşağı bir gün Jane Austen'in (1) kadın kahramanlarının, bir roman boyunca duydukları heyecan kadar, heyecanlanmak ister. Sosyal basamaklarda yükseldikçe heyecan isteği daha çok şiddetlenir. Yeterince parası olanlar, durmadan bir yerden bir yere giderek, neşeyi, dansı, içkiyi birlikte götürürler; ama, nedense, her yeni gittikleri yerde, bunlardan daha fazla bir heyecan beklerler. Hayatlarını çalışarak kazanmaları gerekenler ise, çalışma saatlerinde, paylarına düşen can sıkıntısına katlanmak zorundadırlar; ama, çalışma zorunluğu bulunmayan zenginlerin de ideali, can sıkıntısından tam anlamıyla kurtulmuş

(1) JANE AUSTEN (1775 - 1817), İngiliz kadın romancı; ilk eseri *Pride and Prejudice* (Gurur ve Peşin Hüküm)'ü 1797 de bitirmiş, ancak 1813 de yayınlatabilmiştir. N. Ö.

bir yaşamadır. Bu soylu bir idealdir, kötölemek aklımdan bile geçmez; ama, korkarım ki, bütün ülküler gibi bunun gerçekleştirilmesi de sanıldığı kadar kolay değildir. Herşey bir yana, akşamların eğlenceli geçişlerine göre, sabahları can sıkıcıdır. Orta yaşlılık gelecek; hattâ, belki yaşlılık çağı gelecek. İnsan yirmi yaşındayken, otuza basınca hayatın sona ereceğini sanır. Ben elli sekiz yaşındayım, onun için bu görüşe, artık katılamıyorum. Kişinin yaşama sermayesini, malî sermayesi gibi harcaması belki akıllıca birşey değildir. Belki hayatta biraz da can sıkıntısı bulunması gerekir. Can sıkıntısından kurtulma isteği, tabii bir duygudur; gerçekten de, her soydan bütün insanlar fırsat bulur bulmaz, bu sıkıntıdan kaçmak isterler. Vahşiler, beyaz adamın elinden alkolü ilk taddıkları zaman, yüzyıllardan beri süregelen can sıkıntısından kaçma yolunu bulmuşlar ve hükümetin araya girdiği zamanlar dışında, çatlayıncaya değin içer olmuşladı. Savaşlar, baskınlar, toptan öldürmelerin hepsi de can sıkıntısından kaçmak için olmuş; hattâ komşuyla kavga etmek, hiçbir şey yapmamaktan daha iyi sayılagelmiştir. Can sıkıntısı ahlâkçılar için de hayati bir problemdir, çünkü insanoğullarının işlediği günahların, en azından yarısına sebep, bu sıkıntıya düşme korkusudur. Ne var ki, can sıkıntısı büsbütün kötü birşey sayılmamalıdır. Bunun iki türlüğü vardır: biri insanı verimli yapar, öbürü ise aptallaştırır. Verimli yapanı, uyuşturucu maddelerin yokluğundan, aptallaştırıcı olanı ise hayati eylemlerin(faaliyetlerin) yokluğundan meydana gelir. Uyuşturucu maddelerin, hayatta hiçbir iyi rolü olmadığını söylemek istemiyorum. Örneğin öyle haller olur ki, akıllı bir doktor sadece afyonlu ilaçlar verir, hem de bu haller, yasakçıların sandıklarından daha sık başa gelir. Ama uyuşturucu maddelere karşı duyulan tabii istek de, elbet dizginsiz bırakılacak

birşey değildir. Ve uyuşturucu maddelere alışmış bir kimşenin bu maddelerden yoksun kaldığı zaman uğrıyacağı can sıkıntısını gidermek için de sabırdan başka tavsiye edecek bir şeyim yoktur. Uyuşturucular için söylediklerim, bir dereceye kadar, her türlü heyecan için de doğrudur. Fazla heyecan dolu bir hayat, yorucu bir hayattır ve böyle bir yaşamada, zevkin ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilen etkilenmenin olabilmesi için, daima daha büyük bir etkene ihtiyaç duyulur. Fazla heyecana alışmış bir kimse, acı bibere düşkün bir insan gibidir, yani başkalarını hıkıkla boğacak derecede acı bir biberin acılığını duyamayacak hale gelen bir insan gibidir. Fazla heyecan isteğini dizginleme sonunda can sıkıntısına düşmekten kaçınılamaz. Fazla heyecan yalnız sağlığı tehlikeye düşürmekle kalmaz, her türlü zevk iştahını da körleştirir ki, bu da: organik doyum yerine gıdıklanma isteğinin, mantık yerine zekân'ın, güzellikler yerine kaba şaşırtmacaların geçmesi ile olur. Heyecan aleyhtarlığını çok ileri götürmek niyetinde değilim. Belirli bir derecesi iyidir; ama, her şeyde olduğu gibi bu da bir nicelik (kemiyet) işidir. Pek azı, hastalık derecesinde isteklere; çok fazlası ise yorgunluklara yol açar. Şu halde, mutlu bir hayat için, belirli derecede can sıkıntısına dayanabilme gücü şarttır ve bunun böyle olduğu, gençlere öğretilmesi gereken konulardan biridir.

Bütün büyük kitaplarda sıkıcı bölümler ve bütün büyük yaşamalarda ilgi çekici olmayan dönemler vardır. Modern bir Amerikan yayınevi sahibinin, kendisine yayınlanmak üzere verilmiş Tevratı ilk olarak gördüğünü düşünün. Örneğin, «Soy Zinciri» bölümü hakkında, bu editörün neler düşüneceğini kestirmek zor birşey olmasa gerektir. Herhalde şöyle diyecektir: «Sayın Bayım: bu bö-

lüm ilgi çekici olmamış; kendileri hakkında pek az bilgi verdiğiniz bir alay insan adını, ardarda dizmekle, okurların ilgisini çekmeyi bekleyemezsiniz. Evet itiraf ederim ki, hikâyenize güzel bir üslûpla başlamışsınız; doğrusu, önce benim de ilgimi çekti, ama hemen her şeyi anlatmak istemişsiniz. Teferruatı çıkarınız, sadece önemli olaylar kalsın, böylece kitabınızı makûl bir uzunluğa indirdikten sonra, tekrar getiriniz.» Modern okurun can sıkıntısına karşı beslediği korkuyu bilen, modern bir yayınevi sahibi böyle diyecektir. Konfüçyüs çağı klâsikleri, Kur'an, Marx'ın Kapital'i ve en çok satılan kitap olduklarını ispat etmiş olan diğer bütün kutsal kitaplar için de aynı şeyi söyleyecektir. En iyi romanların hepsinde sıkıcı pasajlar vardır. Birinci sahifesinden, sonuncu sahifesine değin göz kamaştıran bir romanın, büyük bir eser olmaması çok muhtemeldir. Sokrat, arada bir şölenlerden zevk almış olabilir ve baldıran zehiri etkisini gösterinceye değin yaptığı konuşmadan herhalde epeyce haz duymuştur; ama, ömrünün büyük bir kısmını, öğleden sonra gezintiye çıkıp, belki yolda birkaç tanıdığa da rastlıyarak, Xantip'le birlikte sakın sakın geçirmiştir. Dediklerine göre, Kant, bütün ömrü boyunca, Königsberg'den yirmi kilometre öteye gitmemiş. Darwin, dünyayı dolaştıktan sonra, bütün ömrünü evinde geçirmiştir. Marx, bir iki ihtilâl kundağı saktuktan sonra, kalan günlerini Britanya Müzesinde geçirmeye karar vermişti. Bütünü ile büyük adamların özelliği, sakın bir hayat ve dıştan bakılınca hiç de heyecan verici olmayan zevklerdir. Büyük başarılar, devamlı çalışmalarla elde edilebilir; hem de öylesine meşgul edici bir çalışma ki, insanda yorucu eğlencelere dalmak için enerji bırakmaz; bundan sadece güc tazeleyici, tatil günü eğlenceleri hariçtir; bunların da en iyi örneği dağ sporlarıdır.

Monoton sayılabilecek bir yaşamaya katlanma yeteneği, çocuklukta kazanılmış olmalıdır. Bu konuda modern ana-babaların kabahati büyüktür; çocuklarına sinema, tiyatro ve iyi yiyecekler gibi, çok pasif eğlenceler sağlarlar ve seyrek haller dışında, çocuklarına birbirine benzer günler geçirtmenin önemini kavrayamazlar. Çocukluk eğlenceleri, esas olarak, çocuğun çaba ve yaratma günü harcıyarak, çevresinden çıkaracağı eğlenceler olmalıdır. Tiyatro gibi heyecan verici, ama fiziksel çabayı gerektirmiyen eğlencelere, çok seyrek baş vurmalıdır. Heyecan uyuşturucu maddenin tabiatında vardır, bu da kullandıkça daha fazla alınmasını gerektirir ve heyecanlanma sırasındaki pasiflik, içgüdüye aykırıdır. Bir çocuk, tıpkı bir filiz gibi, en iyi şekilde, yeri değiştirilmemekle gelişir. Çok fazla seyahat, çok değişik etkilenmeler gençler için iyi değildir ve büyüdükçe verimli monotonluğa dayanamaz hale gelmelerine yol açar. Monotonluğun kendi başına herhangi bir meziyeti olduğunu söylemek istemiyorum; demek istediğim şu ki, bazı iyi şeyler, belirli derecede monotonluk olmadan mümkün değildir. Örneğin, Wordsworth'un **Prelude**'ünü ele alınız. Her okuyan açıkça anlayacaktır ki, Wordsworth'un duygu ve düşünceleri ne kadar değerli olursa olsun, bunlar çok bilmiş bir şehirli gence imkânsız gibi görüneceklerdir. Yapıcı ve ciddi bir gayesi bulunan bir çocuk, ya da genç, eğer gerekli olduğuna inanırsa, büyük ölçüde can sıkıntısına katlanabilir. Ama, ilgi dağıtıcı ve düzensiz bir ömür süren çocuğun dimağında, yapıcı gayeler kolay kolay yer edemez, çünkü bu durumda çocuğun düşüncesi, uzak başarılarından ziyade, yakın hazlara yönelir. İşte bütün bu sebeplerden ötürü, can sıkıntısına katlanamıyan bir kuşak; -küçük adamların, tabiatdaki yavaş gelişmeye dayanamayan adamların, her türlü içgüdüğü vazodaki çiçekler gibi ağır ağır kuru-yan kimselerin kuşağı olacaktır.

Mistik kelimeler kullanmasını sevmem, ama söylemek istediklerimi, bilimsel olmaktan çok, şairane ibareler, kullanmadan açıklıyabileceğimi sanmıyorum. Biz ne düşünürsek düşünelim, yeryüzü yaratıklarıyız; yaşamamız dünya hayatının bir kısmıdır ve besinimizi, tıpkı onlar gibi, yeryüzünden sağlarız. Yeryüzünün temposu yavaştır; güz ile kış, ilkbahar ile yaz kadar gerekli; hareket gibi hareketsizlik de gereklidir. Bir çocuğun, ergen kişiden de fazla bir şekilde, dünya hayat akışı ve dalgalanmaları ile temasa gelmesi lâzımdır. İnsan yapısı çağlar boyunca, tabiatteki oluşlar ritmine uyagelmiş ve ona uygun bir hal almıştır ve din, Paskalya Yortusu ile bunu kısmen canlandırmaktadır. Londra'dan dışarı çıkarılmamış, iki yaşındaki bir çocuğun, ilk defa olarak kırlarda gezmeye götürüldüğünü gördüm. Mevsim kış, her yer ıslak ve çamurluydu. Ergin gözü ile ortaklıkta haz verici hiçbir şey yoktu; ama çocuğun gönlünde garip bir esrime (vecit) uyandı; ıslak toprağa diz çöküp, yüzünü çimenlere sürdü ve güç anlaşılır zevk nidaları kopardı. Duymakta olduğu sevinç ilkeldi, sadeydi ve çok büyüktü. Giderilmekte olan organik ihtiyaç öylesine derindir ki, bu açlığı duyanların, çoğunlukla, akılları başlarında değildir. Birçok eğlencelerde, dünya ile böylesine bir yakınlık yoktur; bunun örneği olarak da kumar gösterilebilir. Bu gibi eğlenceler sona erer ermez, insanın üstüne bir kirlilik, bir doymamışlık duygusu çöker ve kişi, neye olduğunu bilmediği bir açlık duyar. Bu gibi eğlenceler, «sevinç» denebilecek hiçbir şey sağlamazlar. Oysa bizi, yeryüzündeki hayatla temasa getiren zevklerde, doyurucu bir nitelik vardır; böyle hazlar, duyuldukları sırada, heyecanlı eğlencelerin verdiği haz kadar güçlü olmasalar bile; bize verdikleri mutluluk, duyulan haz sona erdikten sonra da devam eder. Belirtmek istediğim fark en basitin-

den, en uygarına değin bütün uğraşları içine almaktadır. Biraz önce anlattığım iki yaşındaki çocuk dünya yaşamasıyla birleşmenin en ilkel şeklini göstermiştir. Aynı şey, daha yüksek aşamasıyla, şiirde bulunabilir. Shakespeare'in lirik şiirlerini üstün kılan özellik, bunların iki yaşındaki çocuğu toprağı kucaklatan duyguyla yüklü oluşlarıdır. «**Hark, hark, the lark**» (Bak, bak şu tarla kuşuna) ya da «**Come unto these yellow sands**» (Gel bu altın kumsala)'yı düşününüz; bunlarda, o iki yaşındaki çocuğun anlaşılmaz ünlemlerle dile getirmek istediğı duygunun, daha olgun bir şekilde ifadesini bulacaksınız. Ya da bir kez daha aşk ile düpedüz cinsel çekiciliğı göz önüne getiriniz. Aşk öyle bir deneydir ki, bununla bütün benliğimiz, tıpkı kuraklıktan sonra yağmur görmüş bir bitki gibi canlanır, tazelenir. Aşksız bir cinsel çiftleşmede ise, bunun zerresi bile yoktur. Kısa süreli haz sona erince, bir yorgunluk, bir tiksinti, bir hayatın boş olduğı duygusu içimize çöker. Aşk, yeryüzü yaşamının bir kısmıdır, aşksız cinsiyet ise, değildir.

Modern şehir halkının çektiğı can sıkıntısı, bunların tabiattan uzak kalışı ile yakından ilgilidir. Bu sıkıntı, yaşamayı, çöl yolculuğı gibi sıcak, tozlu ve susuz bir hale getirir. Yaşayış tarzlarını kendileri seçebilecek derecede varlıklı olanlar arasında rastlanan can sıkıntısı, her ne kadar paradoks gibi görünürse de, can sıkıntısına düşme korkusundan ileri gelir. Bunlar, verimli bir can sıkıntısından kaçayım derken çok daha kötüsüne tutulurlar. Mutlu bir yaşama, büyük ölçüde, sakin bir yaşama ile mümkündür; çünkü, gerçek hoşnutluk, ancak sakin bir atmosferde yeşerebilir.

BEŞİNCİ KISIM

Y O R G U N L U K

Yorgunluğun birçok çeşitleri vardır ki, bazıları, öbürlerine göre, mutluluğa daha fazla engel olur. Aşırı olmamak şartıyla, sadece vücut yorgunluğu, mutluluk yaratabilir, rahat bir uykuya ve iyi iştaha yol açar, tatil günleri eğlencelerine karşı kişide bir heves uyandırır. Ama aşırı olunca, çok ciddi bir kötülük halini alır. Çok ileri toplumlar hariç, köylü kadınlar, otuz yaşında çöker, fazla didinme yüzünden yıpranırlar. Endüstrileşmenin ilk zamanlarında, çocuklar serpilip gelişememiş ve fazla çalışmaktan küçük yaşta ölmüşlerdir. Endüstrileşmenin yeni başladığı Çin'de ve Japonya'da aynı şey olmaktadır, bazı Güney Amerika ülkelerinde de, bir dereceye kadar bu durum vardır. Bedence uğraşma, belirli bir noktadan sonra, barbarca bir işkence olmakta ve çok hallerde, hayatı çekilmez bir yük haline getirecek derecelere vardır. Neyse ki, modern dünyanın en ileri bölgelelerinde, düzgün endüstriyel şartlar sayesinde, vücut yorgunluğu en az haddine indirilmiştir. İleri topluluklarda bugün rastlanan en tehlikeli yorgunluk şekli, asabi yorgunluktur. Ne gariptir ki, bu cins yorgunluk, hali-vaktiyerinde olanlar arasında daha çok göze çarpar ve bu yorgunluğa iş adamları ile fikir işçilerine nazaran gündelikçilerde daha az rastlanır.

Modern hayatta asabi yorgunluktan kaçınmak güç bir şeydir. Bunun birinci sebebi, şehirde çalışan adamın, bütün çalışma saatleri boyunca ve özellikle evi ile işyeri arasında geçen sürede katlanmak zorunda kaldığı gürül-

tüdür. Her ne kadar şehirli bu gürültülerin çoğunu, bilinçli olarak duymamağı öğrenmiştir, ama, gene de sebep oldukları yorgunluktan kurtulamaz ve bunları duymamak için harcadığı, bilinçaltı gayret yüzünden yorgunluk büt-bütün artar. Farkına varmadığımız halde yorgunluk yaratan sebeplerden biri de, mütemadiyen yabancılarla karşılaşmamızdır. İnsanda, tıpkı öbür yaratıklar gibi, kendi türünden olan yabancıları, dost mu yoksa düşman mı olarak karşılaması gerektiği bakımından inceleme içgüdüsü vardır. Bu içgüdü, telâşlı saatlerde yeraltı trenlerine binen kimselerce dizginlenmek zorundadır; dizginlemenin sonucu ise, istenmeden bir araya gelinen yabancılara karşı genel bir öfke duygusudur. Sonra, sabah trenine yetişmek telâşı vardır ki, bu da hazım zorluğuna yol açar. Sonuç olarak, kara paltolu işçi, yazıhanesine gelip de günlük işine başladığı sırada, sinirleri çoktan yorulmuştur ve bütün insanoğlu türünü çekilmez yaratıklar olarak görmeye hazırdır. Aynı ruh hâleti içinde gelen patron da, memurun bu düşüncesini silmek için birşey yapmaz. İşden atılma korkusu saygılı davranma zorunluğunu doğurur, bu zoraki davranış da sadece sinirlerin biraz daha gerilmesine yol açar. Mümkün olsa da haftada bir kez, çalışanlar işverenin kulağını çekebilirler ya da onun hakkındaki düşüncelerini yüzüne karşı söyleyebilirler, sinir gerginliği büyük ölçüde hafiflerdi; ne var ki bu hal kendine göre dertleri bulunan patron için durumu düzeltmiş olmazdı. İşçi için kovulma korkusu neyse, patron için de iflâs korkusu odur. Evet, bazıları, bu gibi korkuları olmayacak derecede büyüktür, ama böyle bir basamağa ulaşınca ya değin, genel olarak, onlar da yıllar boyu çetin mücadeleler geçirmişler, bu arada dünyanın dört bucağında olup bitenleri adım adım izlemek ve rakiplerinin kurdukları kumpasları boşa çıkarmak için didinmişlerdir.

Bütün bunların sonucu olarak da, adam sağlam bir başarıya ulaştığı sırada sınırları yıpranmış bir haldedir; üstelik endişe etmiye öylesine alışmıştır ki, artık lüzum kalmadığı halde bu alışkanlıktan silkinip kurtulamaz. Evet, babası varlıklı olanlar vardır, ama bunlar da genel olarak, ne yapar yapar kendi kendilerine, varlıklı doğmamış kimselerinkine çok benzeyen endişeler bulurlar. Bahse tutuşmak ve kumar oynamak yüzünden babalarının hoşnutsuzluğuna uğrarlar; eğlence için uykularından fedakârlık etmek yüzünden vücutlarını yıpratırlar ve artık oturdukları zaman, tıpkı babaları gibi, mutluluk yeteneğini bitirmiş bir halde bulunurlar. Gönüllü ya da gönülsüz, isteyerek ya da ihtiyaç yüzünden, modern insanların çoğu, asap bozucu bir ömür sürer ve alkolün yardımını olmadan eğlenemeyecek derecede, daimi bir yorgunluk içinde bulunurlar.

Düpedüz budala olan, varlıklı kimseleri bir yana bırakarak, yorgunlukları ekmek parası kazanmak için çok çalışmaları ile ilgili çoğunluğun halini ele alalım. Bu hallerde yorgunluk, büyük ölçüde, endişeden ileri gelir; oysa bu endişeyi, daha uygun bir hayat felsefesi ve biraz daha fazla bir zihin disiplini ile önlemek mümkündür. İnsanların çoğu, düşüncelerine hakim olma işinde pek yetersizdir. Bununla demek istiyorum ki, henüz herhangi bir harekette bulunamayacakları sırada, endişe konuları üzerinde düşünmemeyi beceremezler. İş üzüntülerini yataklarına götürürler ve yarının zorlukları ile başa çıkabilmek için taze güç kazanmaları gereken gece saatlerinde, o anda hiçbir şey yapamayacakları problemleri zihinlerinde tekrar eder dururlar; bunlar üzerinde düşünürler, hem de yarın için doğru bir hareket hattı bulacak şekilde değil, uykusuzluk düşüncelerinin özelliği olan, yarı-deli bir şekilde düşünürler. Sabahleyin ise, üzerlerinde, gece yarısı

deliliğinden kalma bir şeyler bulunur ki, muhakemelerini gölgeler, sınırlarını gerer ve her engel karşısında öfkelenmelerine yol açar. Akıllı insan, dertleri üzerinde, gerektiği zaman düşünür; başka zamanlarda ise başka şeyler düşünür; gece hiçbir şey düşünmez. Yalnız büyük buhranlar, örneğin iflâsın pek yakın olması ya da adamın karısından kuşkulanmasına yol açan sebepler bulunması gibi büyük buhranlar için de, elden bir şey gelmediği bir sırada düşünmemelidir demek istemiyorum. Bunu ancak zihin disiplini olağanüstü yüksek olanlar yapabilir. Ama alelâde günlerin, alelâde güçlükleri, bunlarla ilgilenme zamanı dışında, bir yana bırakılabilir. Dimağın düzenli çalışır hale getirilmesi ile hem mutluluğun, hem de yeteneğin artışı, insanı şaşırtacak kadar büyük olur: düzenli çalışan bir dimağ da, herhangi bir problemle, gerektiği zaman, yeterince uğraşır; her an ve yetersizce uğraşmaz. Güç ya da endişe verici bir karar alınması gerektiği zaman gerekli bütün bilgiler elde edilir edilmez, olanca aklınızı o iş üstüne toplayıp kararınızı veriniz, karar verdikten sonra da, yeni bir gerçekle karşılaşmadıkça, o kararı yeniden gözden geçirmeye kalkmayınız. Kararsızlık kadar vorucu ve boşuna hiçbir şey yoktur.

Üzüntüye sebep olan şeyin önemsizliğini farketmek suretiyle, birçok endişeler ortadan kaldırılabilir. Ben, zamanında epey konferans verdim; başlangıçta her türlü dinleyici karşısında dehşete düşerdim ve bu heyecanım yüzünden de çok kötü konuşurdum; bu iş bana öyle korkunç gelirdi ki, konferanstan önce bacağıma kırılma diye dua eder; sonunda da, asap gerginliğinden bitkin bir durumda olurdum. Derken, iyi konuşsam da, kötü konuşsam da pek önemi olmadığına kendi kendimi inandırdım; öyle ya, her iki halde de koca evrende bir değişiklik olmazdı. O zaman anladım ki, iyi ya da kötü konuştuğuma ne kadar

az önem verirsem, konuşmam o derece iyi oluyordu; böylece asap gerginliği ağır ağır azalıp, hemen hemen yokoldu. Asabi yorgunluğun büyük bir kısmı bu metodla önlenabilir. Yaptığımız şeyler, sandığımız kadar önemli değildir; başarı ya da başarısızlıklarımız da, öyle büyük önem taşımazlar. Büyük üzüntüler bile unutulabilir; mutluluğa ömür boyunca son verecek gibi görünen felâketler, zamanla kabuk bağlar ve acıları hemen hemen duyulmıyacak derecede azalır. Üstelik, bütün bu kişisel düşüncelerin üstünde ve ötesinde bir gerçek var ki, kişi dünyanın çok büyük bir parçası değildir. Düşünce ve umutlarını, benliğinin üstünde bir şeye yöneltebilen bir kimse, dünyanın alelâde dertlerinde, tam anlamıyla bencil kimse için mümkün olmıyan, bir huzur bulabilir.

Asap Hijiyeni diyebileceğim konu pek az incelenmiş bulunmaktadır. Endüstriyel psikolojinin, yorgunluk üzerine, özençli araştırmalar yaptığı doğrudur ve bu konuda tutulan titiz istatistikler ispat etmiştir ki, yeterince uzun bir süre aynı şeyi yapmakla yorgun düşebiliriz... ama bu sonuç, böylesine bir bilimsel-göstəriye girişmeden de çıkarılabilirdi. Psikologlarca yapılan yorgunluk incelemeleri ve bazı, öğrenci-yorgunlukları üzerinde çalışmalar varsa da, incelemelerin çoğu kas yorgunluğu ile ilgilidir. Nedense bunların hiçbirisi, asıl önemli noktaya parmak basmaz. Oysa, modern hayatta yorgunluğun önemli olan çeşidi, duygusal yorgunluktur; salt entellektüel yorgunluk, tıpkı vücut yorgunluğu gibi, kendi ilâcını kendisi hazırlar ki, uykudur. Örneğin, büyük hesap işleri gibi duygu ile hiçbir ilgisi olmıyan, entellektüel bir işde uğraşan kimse, her günün sonunda, o günün verdiği yorgunlukla uyuyacaktır. Fazla çalışmanın verdiği sanılan zarar, çoğun'u¹ bu sebebe dayanmaz; daha çok, bazı üzüntü ya da endişelerden ileri gelir. Duygusal yorgunluğun kötülüğü ise,

dinlenmeye engel oluşudur. İnsanın yorgunluğu arttıkça, bu artışı durdurması güçleşir. Yaklaşan bir asabi çöküntünün belirtilerinden biri ise, bir insanın, yapmakta olduğu işin son derece önemli olduğuna ve bir süre dinlenmesinin her türlü felâketlere yol açacağına inanmasıdır. Ben doktor olsaydım ,işini önemli gören her hastama, bir süre dinlenmesini tavsiye ederdim. İşden ileri geliyormuş gibi görünen asab bozuklukları, benim kendi karşılaştığım her olayda, hastanın çalışma yolu ile kurtulmayı denediği bazı duygusal tedirginliklerin ürünüdür. Böyle bir kimse, işini bırakmaktan çok ürker, çünkü, bırakınca zihnini dertlerinden başka yere çecek bir şeyi kalmayacaktır. Dert, iflâs korkusu da olabilir ki, bu durumda adamın işi ile endişesi arasında, doğrudan doğruya bir bağlantı vardır; ama, bu durumda bile, endişe onu öylesine uzun bir çalışmaya zorlayabilir ki, doğru muhakeme edemez hâle gelir ve daha az çalışması ile iflâs bir süre daha gecikebilecekken çabuklaşmış olur. Her olayda asap bozukluğunun sebebi iş değil, duygusal tedirginliktir.

Endişe psikolojisi, hiçbir bakımdan basit değildir. Zihin disiplininin, yani her şeyi zamanında düşünme alışkanlığından, söz etmiş bulunuyorum. Her şeyi zamanında düşünmek önemlidir: birincisi, günlük işleri daha az zihin çabası ile başarmayı mümkün kıldığı için; ikincisi, uyumaktan başka bir çare sağladığı için; üçüncüsü de, doğru ve akıllıca kararlar verme gücünü artırdığı içindir. Ne var ki bu türlü metodlar bilincaltına ulaşamaz; oysa tedirginliğin çok ciddi olduğu durumlarda, bilincaltına inemiyen hiçbir metod fazla bir işe yaramaz. Bilincaltının bilinç üzerindeki eylemleri konusunu psikologlar büyük ölçüde incelemişlerdir; ama bilincin bilincaltına olan etkileri ile pek az ilgilenmişlerdir. Oysa bu ikincisinin, zihnin hijiyeni alanında büyük önemi vardır ve mantıklı

inançların bilinçaltı dünyasında iş görmesi isteniyorsa bu konunun iyice anlaşılması gerektir. Bu gereklilik, endişe konusunda daha çok kendisini gösterir. Kişinin kendi kendine: «Şu ya da öteki belânın başa gelmesi pek o kadar korkunç birşey değildir.» demesi kolaydır; ama, bu sadece bilinçli bir kanı halinde kaldığı sürece, uykusuz gecelerde işe yaramıyacak, korkulu düşlere engel olamıyacaktır. Benim inancım şudur ki, eğer yeterince gayret edilir ve üstelenirse, bilinçli bir düşünce bilinçaltına yerleştirilebilir. Bilinçaltının büyük bir kısmı, geçmişin, yüksek derecede bilinçli, duygusal düşüncelerinin dibe gömülmüş olmasından meydana gelmiştir. Bu gömme işini bile bile yapmak mümkündür ve böylece bilinçaltı birçok faydalı işler yapmaya sevk edilebilir. Örneğin, ben şunu anlamış bulunuyorum: oldukça zor bir konu üzerinde yazı yazacağım zaman, en iyi hareket plânı, birkaç saat ya da birkaç gün o konuyu çok büyük bir yoğunlukta (gücümün yettiği en büyük yoğunlukta) düşünmek ve bu süre sonunda, işin yeraltında devam etmesi için, sözgelimi, emirler vermektir. Birkaç ay sonra konuyu bilinçli olarak yeniden ele alırım ve görürüm ki, iş tamamlanmıştır. Bu usulü bulmadan önce, arada geçen aylar boyunca, hiçbir ilerleme kaydetmiyorum diye üzülür dururdum, üzülmeyle de hal çaresini daha çabuk bulmuş olmazdım ve aylar boşuna geçerdi; oysa şimdi, onları başka işler için ayırabiliyorum. Birçok bakımlardan buna benzer bir işlem, üzüntüler için de uygulanabilir. Bir talihsizlik tehdidi karşısında, ciddi olarak ve muhakemeli bir şekilde, en kötü ne olabileceğini düşününüz. Böylece bu muhtemel talihsizliğe cesaretle baktıktan sonra, size, bunun ne de olsa, pek öyle korkunç bir felâket olmadığını düşündürecek sağlam sebepler bulunuz. İnsan başına gelebilecek hiçbir şeyin evrensel önemde olamayacağına göre, böyle sağlam sebep-

ler her zaman bulunabilir. En kötü ihtimale bir süre göz kırpmadan baktıktan ve kendi kendinize, gerçek bir inançla, «Eh, pek o kadar ziyarı yok,» dedikten sonra göreceksiniz ki, endişeniz büyük ölçüde yok olup gidecektir. Bu işlemi birkaç kez tekrarlamak gerekebilir; ama, eğer en kötü ihtimalle yüz yüze gelmede hiçbir şeyden yan çizmemiş iseniz, sonunda endişenizin tamamıyla yok olduğunu ve yerini bir çeşit sevincin aldığını görürsünüz.

Bu usul, korkudan sakınma genel tekniğinin bir kısmıdır. Endişe bir korku şeklidir; korkunun bütün şekilleri ise yorgunluk doğurur. Korku duymamayı öğrenmiş bir adam, günlük yaşama yorgunluğunun büyük ölçüde ortadan kalktığını farkeder. Korkunun en çok zarar verici şekli karşılaşmak istemediğimiz bazı tehlikeler olduğu zaman meydana çıkar. Hiç olmadık anlarda zihnimize korkunç düşünceler saldırır; bunların neler olduğu kişiye göre değişir, ama herkesin şu ya da bu çeşit bir gizli korkusu vardır. Birinde kanser, öbüründe malî yıkıntı, üçüncüsünde yüz kızartıcı bir sırrın açığa çıkma korkusu olabilir; dördüncüsü kıskanç kuşkularla kıvranır, beşincisi ise, çocukluğunda duyduğu «Cehennemde yanma» hikâyelerinin doğru olma ihtimaliyle titrer. Bu kimselerin hepsi, belki de, korkuları ile başa çıkmakta yanlış bir yol tutmaktadır; korku zihinlerini sarınca, başka birşey düşünmiye çalışırlar; eğlence, iş, ya da kimbilir ne ile düşüncelerini başka yönlere yöneltirler. Oysa her çeşit korku; korkuyla yüz yüze gelmekten sakınma sonucu, daha beter artar. Bir kimsenin, düşüncelerini başka yöne çevirmek için harcadığı çaba, görmek istemediği hayaleti daha fazla korkunçlaştırmaya yarar; her çeşit korku karşısında yapılacak en doğru iş; bu korku üzerinde, mantıklı ve sakin olarak, ama büyük bir dikkat temerküzüyle düşünmek: korku ve konusunu her yönüyle tanıyınca değin

düşünmektir. Bu tanışıklık, korkunun korkunçluğunu yumuşatacak, konu bütünüyle sıkıcı bir hale gelecek ve düşüncelerimiz, daha önce olduğu gibi irade gücü ile değil, sırf konunun ilgi çekici olmaması yüzünden başka yönle-re çevrilecektir. Ne zaman kendinizde herhangi bir şey üzerinde derin derin düşünmek eğilimini duyarsanız, yapacağınız en iyi iş, o konunun sırasık çekiciliği sönüp gidinceye değin düşünmek, hattâ yeter gördüğünüzden daha fazla düşünmektir.

Modern ahlâkın en yetersiz kaldığı noktalardan biri de bu korku problemidir. Erkeklerden, özellikle savaş zamanlarında, fiziksel cesaret beklendiği doğrudur; ama, cesaretin başka şekilleri beklenmez; kadınlardan ise, hiç bir cesaret istenmez. Cesur bir kadın, eğer erkeklerin kendisinden hoşlanmasını istiyorsa, cesaretini gizlemek zorundadır. Her türlü cesarete sahip olup da, sadece vücuduna zarar verecek tehlikelere karşı cesur olmıyan bir adama da iyi gözle bakılmaz. Örneğin, halkın fikirlerini umursamayıp, bir meydan okuma sayılır ve halk, kendi otoritesini küçümsemeye kalkan bu adamı cezalandırmak için elinden geleni ardına komaz. Bu ise, olması gerekenin tam tersidir. Erkeklerde olsun, kadınlarda olsun cesaretin her çeşidi, tıpkı askerin fiziksel cesareti gibi hayranlıkla karşılanmalıdır. Fiziksel cesaretin delikanlılar arasında yaygın oluşu da gösteriyor ki, cesaret, bunu isteyen çoğunluğun isteğine uygun olarak sağlanabilmektedir. Cesaret arttıkça endişe azalacak ve böylece yorgunluk da hafifliyecektir; çünkü günümüzde kadın erkek herkesin çektiği asap yorgunluğu, çok büyük ölçüde, bilinçli ya da bilinçsiz korkulardan ileri gelmektedir.

Yorgunluğun sık rastlanan kaynaklarından biri de, heyecan düşkünlüğüdür. Kişi boş zamanlarını uyumakla geçirebilseydi hep sıhhatli olurdu, ama çalışma saatleri

sıkıcıdır ve kişi özgür saatlerinde eğlenme ihtiyacını duyar. İşin kötüsü şu ki, elde edilmesi kolay ve en çekici hazların çoğu, sinirleri yıpratır cinsten hazlardır. Heyecan isteği bir noktadan öteye geçince, ya ters yüz olmuş bir arzuyla, ya da içgüdüsel bir doymamışlığa işaretler. Mutlu bir evliliğin ilk günlerinde hiç kimse heyecan ihtiyacı duymaz; ama, modern dünyada evlenme, çoğunlukla, öyle uzun bir süre geciktirilir ki, en sonunda, yani evlenme mali bakımından mümkün olduğu zaman, heyecan ancak kısa süreli bir alışkanlık haline girmiş bulunur. Eğer halk inancı bugünün evlenmelerindeki malî yük olmadan bir adamın yirmibir yaşında evlenmesine uygun olsaydı, birçok kimseler, işleri kadar yorucu haz ve eğlenceler peşinde koşmaktan uzak bulunurdu. Gelgelelim, uzun ve şerefli bir meslek hayatı olan yargıç Lindsey'in (1), sadece büyüklerin zina suçu yüzünden başı derde giren gençleri korumak istemesi ile uğradığı saldırı ve kötülemeler de gösteriyor ki, genç evlenmeyi mümkün kılacak çareler bulunmasını ileri sürmek, ahlâka aykırı sayılmaktadır. Ben de zaten bu konuyu, «Haset» kısmında ele alacağım için, şimdilik daha ileriye vardırmayacağını.

Uymak zorunda olduğu yasa ve kurulları değiştirme imkânı bulunmıyan bir özel kişi için, softa ahlâkçılar tarafından düzenlenmiş olup, devam ettirilen bir duruma başa çıkmak zordur. Yalnız şunu da bilmek gerekir ki,

(1) BENJAMIN BARR LINDSEY (1869 - 1943), Amerika'nın Kolorado eyaletinde, «Çocuk Kabahatleri Mahkemesi» yargıçlığı yapmış ve birçok kararlarında, asıl suçlunun ana-baba, ya da işveren olduğunu belirtmiştir. şu eserleri vardır: «Çocukların Dertleri», «Çocukluk, Cürüm ve Sinema», «Geçici Evlilik». Bu son eseri W. Evans'la birlikte yazmıştır. N. Ö.

dozurucu zevkler ulaşılmaz bir durumda kaldığı sürece, bir insanın hayata katlanabilmesi için heyecan yardımına ihtiyacı varsa da, heyecan uyandırıcı haz ve eğlenceler mutluluk sağlayıcı değildirler. Böyle bir durumda olan ihtiyatlı bir adam, kendi kendisini frenler ve hem sağığına hem de çalışmasına zarar verecek derecede yorucu haz ve eğlencelerden nefsinin uzak tutar. Gençlerin içinde bulundukları güçlüklerin kökten yokedilme çaresi ise, genel ahlâk kurallarının değışmesidir. Bu arada genç de, nasıl olsa birgün evlenme durumuna geleceğini düşünürse iyi eder; böyle yapmaz da, mutlu bir evliliğı imkânsızlaştıracak şekilde yaşar, yani sınırlarını yıpratacak ve ılımlı hazlar için gerekli güçleri de yitirecek şekilde hareket ederse, akıllıca davranmamış olur.

Asab yorgunluğunun en kötü özelliklerinden biri de, bu yorgunluğun kişi ile dünya arasına, bir perde gibi gerilmesi. Bu durumda dış dünya etkileri kişiye; soluk, kısık, cansızlaşmış olarak ulaşır; küçük oyunlar ve yapmacık davranışlarla kızmalar dışında, kişi insanlara karşı ilgi duymaz; yemeklerinden ya da açık havadan zevk almaz; bütün güçlerini sadece birkaç şey üstünde toplayıp, geri kalan şeylere aldırış etmeme eğilimini gösterir. Bu durum dinlenmeğı de imkânsız kılar ve gittikçe artan yorgunluk, doktor tedavisini gerektiren bir noktaya kadar dayanır. Aslında bütün bunlar, daha önceki kısımda sözünü ettiğimiz, Yeryüzüyle bağlantıları yitirmiş olmanın bir cezasıdır. Ne var ki bu bağlantıyı, şu bizim modern şehir halkı için nasıl devam ettirmek gerektiğini bilmek, hiç de kolay değildir. Üstelik, bu konuda da kendimizi toplumun büyük problemleri karşısında buluyoruz ki, bunları bu kitapta ele almak niyetini taşımamaktayım.

ALTINCI KISIM

H A S E T

Endişeden sonra mutsuzluğun en büyük sebeplerinden biri de hasettir. Bana kalırsa haset, insanoğlu tutkularının en yaygını ve kökü derinlerde olanıdır. Bir yaşına gelmemiş çocuklarda bile açık bir şekilde görülür ve her öğretici tarafından son derece yumuşak bir şefkatle ele alınmayı gerektirir. İki çocuktan birisine karşı biraz fazla ilgi göstermek öbürünün hemen gözüne çarpar ve gücüne gider. Çocuklarla uğraşmak durumunda olan herkes, tam, kesin ve değişmez bir şekilde hak dağıtmak zorundadır. Ama çocuklar haset ve kıskançlıklarını (ki bu da hasedin özel bir çeşididir) dile getirmekte, büyüklere nazaran, sadece pek az açık yüreklidirler. Aslında bu duygu, çocuklar kadar erginler arasında da yaygındır. Örnek olarak kadın hizmetçileri ele alalım; hiç unutmam, evli bir kadın olan hizmetçimize, gebe olduğu için ağır şeyler kaldırmamasını söylemiştik; bunun ilk sonucu, öbür hizmetçilerin de ağır şeyler kaldırmamaları olmuş; bu gibi işleri kendimiz yapmak zorunda kalmıştık. Haset demokrasinin temelidir. Heraklit (1), «Efes halkı

(1) HERAKLİT, İ.Ö. 575 - 540, Efesli filozof. DOĞA ÜSTÜNE adlı eserinin bazı bölümleri kalmıştır. Doktrinlerini Aristo ile Eflâtun yazmıştır. Felsefesi durmadan değişme felsefesidir. Her şeyin aslı ateştir, her şey ateşten gelir, ateşe döner, inancındadır. N. Ö.

«Aramızda hiç kimse birinci olmayacak» dediği için hepsinin asılması gerektiğini ileri sürmüştür. «Eski Yunan devletlerindeki demokratik hareketler hemen tamamiyle haset duygusuna dayansa gerektir. Aynı şey modern demokrasi için de doğrudur. Evet, demokrasinin en iyi yönetim şekli olduğunu söyleyen ülkücü bir teori vardır. Ben kendim de bu teorinin doğru olduğuna inanıyorum. Ama pratik politika dalarının hiç birisinde, büyük değişikliklere yol açabilecek güçte, ülkücü teoriler yoktur; büyük değişiklikler olunca, bunları haklı göstermek üzere ortaya atılan teoriler, daima, asıl tutkuyu gizlemek içindir. Ve demokratik teorilere hareket enerjisi veren tutku da, hiç şüphesiz haset tutkusudur. Kendisini halka adanmış olmakla herkesin saygısını kazanmış bulunan Bayan Roland'ın (2) hâtıralarını okuyunuz.. Göreceksiniz ki, onun bu derece ateşli bir demokrat olmasına yol açan sebep, ne zaman bir aristokrat şatosuna gitmişse, hep hizmetçiler dairesine kabul edilmiş olmasıdır.

Saygıdeğer kadınların çoğu arasında haset, olağanüstü bir yer tutar. Yeraltı treninde oturuyorsunuz; yukarıdan, güzel giyinmiş bir hanım geliyor, vagondaki öbür kadınların gözlerine dikkat edin. Göreceksiniz ki, her biri, (yalnız, belki, yeni gelen kadından daha güzel giyimliler hariç) bu kadına kötü niyetli bakışlar fırlatmakta ve onu küçültücü ip uçları yakalamak için çırpınmaktadır. Dedikodu sevgisi, bu genel kötü niyetin bir belirtisidir; nitekim, delil ne kadar önemsiz olursa olsun, başka bir kadın hakkındaki kötü bir söylentiye hemen ina-

(2) MARIE JEANNE PHILIPON (1754 - 1793). Kocasını Roland de La Platière'le Girondist partisinde faal rol almış ve sonunda idam edilmiştir. «Mektup ve Hâtıralar»ı sonradan yayınlanmıştır. N. Ö.

nılır. Kibirli bir ahlâk inancı da aynı işi götür, şöyle ki, bu inanca aykırı hareket etmek fırsatını bulmuş olanlara haset edilir ve bu suçları için cezalandırılmaları, ahlâk icabı sayılır. Faziletin bu özel şeklinin, kendi başına mü-kâfatlandırıcı olduğuna da şüphe yoktur.

Aynı şeye erkekler arasında da rastlanır; yalnız şu farkla ki, kadınlar diğer bütün kadınları kendilerine rakip olarak gördükleri halde, erkekler bu duyguyu ancak kendi meslekdaşlarına karşı beslerler. Siz, okurum, acaba, hiç bir artisti başka bir artiste övmek düşüncesizliğinde bulundunuz mu? Bir politikacıyı, aynı partiden başka bir politikacıya övdünüz mü? Bir Ejiptolist'i başka bir Ejiptolist önünde methettiniz mi? Eğer böyle birşey yaptınızsa, yüzde doksan bir ihtimalle, büyük bir kıskançlığa sebep olmuşsunuzdur. Leibnitz'le Huyghens'in yazışmaları arasında, Newton'un delirdiğinden yakınan bir takım mektuplar vardır. «Eşsiz dâhi Bay Newton'un aklını yitirme talihsizliğine uğraması ne acıklı değil mi?» diye yazıyorlardı. Böylece bu iki tanınmış kimse, ardarda gönderdikleri mektuplarda, besbelli bir hoşnutluk içinde yalancık-tan göz yaşları dökmekteydiler. Gerçekte ise, bu dedikodunun çıkmasına yol açan bir iki egzantrik davranıştan başka, onların bu iki yüzlüce yas ettikleri delilik ortada yoktu.

Alelâde insan yaradılışının özellikleri içinde haset en fenasıdır; hasetçi kimse, yalnız kötülük yapmak istemekle kalmaz, bu hasedi yüzünden kendisi de mutsuz olur. Kendisi'nin olanlardan sevinç duyacağına başkasının elindekiler yüzünden acı çeker. Başkalarının elde ettiği avantajları mümkünse, ortadan kaldırır, oysa, kendisi aynı avantajlardan yararlanmak ister. Eğer bu duygu başıboş bırakılacak olursa, bütün faziletleri sıfıra indirir ve hat-tâ üstün hünerlerin, en iyi şekilde, ortaya konmasına en-

gel olur. İşçi işyerine yayan giderken, doktor hastasına neden otomobille gidiyor? Başkaları soğukta titrerken, bilimsel buluşlar yapan adamın bütün zamanını sıcak odalarda geçirmesine niçin izin verilsin? Dünya için büyük önem taşıyan ender yetenekli bir adam, kendi evinin ağır ve usandırıcı işlerini yapmaktan niye kurtarılсын? Haset, bu gibi sorulara cevap bulamaz. İyi ki, insan yaratılışında bu duyguyu etkisiz kılacak başka bir duygu, yâni hayranlık duygusu da vardır. İnsanoğlunun mutluluğunu artırmak istiyen kimseler, hasedi azaltıp, hayranlığı artırmaya bakmalıdırlar.

Haset nasıl tedavi edilir? Bir ermiş için, ermişlerin bile birbirlerine haset etmeleri olağan ise de, nefsinin yok etme (fena finnefs) yolu ve çaresi vardır. St. Simenon (1) Stylites, bir başka ermişin, kendisinden daha yüksek ve daha dar bir sütun üzerinde, daha uzun bir süre durduğunu duysaydı, hoşlanır mıydı? ben şüpheliyim. Ama ermişleri bir yana bırakacak olursak; alelâde kadın ve erkekler için hasedin ilâcı, mutluluktur. yalnız işin güçlüğü de hasedin mutluluğa büyük bir engel oluşundadır. Çocuklukta başa gelen talihsizliklerin, hasedi son derece artırdığını sanıyorum. Kız ya da erkek kardeşinin, kendisinden üstün tutulduğunu gören çocuk, haset alışkanlığını edinir ve hayata atıldığı zaman, çocuklukta uğradığı haksızlığa benzer haksızlıklar için daima tetikte bulunur ve böyle bir haksızlık olur olmaz, hemen farkederek; olmasa bile tahayyül eder. Böyle bir kimse ise, herhalde mut-

(1) St. Simenon Stylites, Sütunlar Ermişi, İ.S. 459, ya da 460 yılında ölmüş Suriyeli bir hristiyan ermişidir. Çile doldurmak üzere yıllarca, 15 metre yükseklik ve 1 metre çapında bir sütun üstünde yaşamıştır. Suriye ve Filistin'de 12 nci yüzyıla değin birçok kimseler bu arınma yolunu benimsemişlerdir. N. Ö.

lu değildir ve onun tahayyül ettiği saygısızlıklardan kaçınamıyacak olan arkadaşları için çekilmez bir hal alır. Bir kez, kendisini hiç kimsenin sevmediğine inanmaya başladıktan sonra da, davranışları ile, gitgide bu inancını doğru çıkarır. Aynı sonucu doğuran başka bir çocukluk talihsizliği de ana-babaların evlât sevgisinin kıt oluşudur. Kendisinden üstün tutulan kız ya da erkek kardeşi olmasızın da, bir çocuk, başka ailelerde çocukların kendisinde daha fazla sevidiklerini farkedebilir. Bunun sonucu olarak, hem başka çocuklara, hem de ana-babasına karşı bir nefret besler; büyüdüğü zaman da kendisini bir İSMAİL (1) gibi hisseder. Bazı mutluluklar her insanın doğuştan hakkıdır; bunlardan yoksun edilmek ise, hemen daima, doğru yoldan sapmalara ve dünyadan nefret etmeye yol açar.

Ama hasetçi kimse de şöyle diyebilir: «Bana, hasedin ilâcı mutluluktur, demek neye yarar? Haset edip dururken mutlu olamıyorum, siz de bana mutlu olmadıkça hasetçilikten kurtulamıyacağımı söylüyorsunuz.» Ama gerçek hayat, hiç bir zaman, bu kadar mantığa uygun görünmez. Kişi haset duygularının sebeplerini idrâk etmekle, hasedin tedavisi yolunda büyük bir adım atmış olur. Her zaman mukayeseler yaparak düşünme alışkanlığı, çok kötü bir alışkanlıktır. Hoş bir şey olunca, bu hoş şeyin sonuna değin zevkini çıkarmalı; başka bir kimsenin elde ettiği kadar hoş olmadığına bakmamalıdır. Hasetçi bir kimse, «Evet», der, «güneşli bir gün, mevsim de bahar; kuşlar cıvı cıvı ve ağaçlar tepeden tırnağa çiçek açmış; ama, anladığıma göre Sicilyada bahar bundan bin kat da-

(1) İbrahim Peygamberin köle Hacer'den olma ve Sârâ'nın kıskanması sonucu, annesiyle birlikte, çöle sürülen oğlu İsmail, Musevî ve Hristiyan inancına göre, toplum dışı edilmiş bir adsız ve bir kimsesizlik sembolüdür. N. Ö.

ha güzelmış; Helikan korularındaki kuşlar daha tatlı öterlermiş ve Sharon gülleri benim bahçemdeki güllerden daha göz alıcıymışlar.» O böyle düşündükçe de, güneşin pırıltısı donuklaşır; kuşların cıvıltısı tatsız cırlamalar halini alır; çiçekler de dönüp bakmıya bile değmez olurlar. Bu adam hayatın bütün öbür hazlarını da aynı şekilde karşılar. Kendi kendine, «Evet,» der, «Gönlümün kadını çok güzel, onu seviyorum, o da beni seviyor; ama, Seba Melikesi kimbilir daha ne çok tatlıydı! Ah, Süleyman'ın eline düşen fırsatlar benim elime düşseydi!» Bütün bu gibi karşılaştırmalar yersiz ve budalacadır; hoşnutsuzluğumuzun sebebi, ister Seba Melikesi, ister kapı komşumuz olsun, aslında her ikisi de boşunadır. Akıllı bir adam için kendi elinde bulunanlar, başkalarının sâhip olduğu şeyler yüzünden, haz verme değerlerini yitirmezler. Haset, gerçekte, kısmen töresel (ahlâkî) kısmen de entelektüel bir kötü huy olup, her şeyi olduğu gibi değil de, başka şeylerle ilgileri açısından görmekten ileri gelir. Diyelim ki ben ihtiyaçlarımı karşılayacak bir aylık kazanıyorum. Hoşnut olmam gerek; ama duyuyorum ki, benden hiçbir bakımdan üstün olmıyan başka biri, benimkinden iki kat fazla aylık almaktadır. Bu durumda eğer ben hasetçi bir kimse isem, elimdeki bana sağladığı gönül doyumunu hemen doyuruculuğunu yitirmeye başlar, ben de haksızlığa uğradım düşüncesiyle kendi kendimi yemeğe başlarım. Bütün bu hallerin devası zihinsel disiplin, yani boş yere düşünmemek alışkanlığıdır. Herşey bir yana mutluluktan daha çok haset edilecek ne vardır? Ve eğer ben, hasetçilikten kendimi kurtarabilirsem mutluluğa kavuşabilir, üstelik haset edilecek bir kimse olurum. Benden iki kat yüksek aylık alan adam da, kendisinden iki kat üstün aylık alanı düşünerek acı çekmekte ve bu böylece sürüp gitmektedir. Şan ve şeref istiyorsanız Napol-

yon'a gıpta edebilirsiniz. Ama Napolyon da Sezar'a haset etti, Sezar İskender'e, İskender de hiçbir zaman yaşamamış olan Herkül'e karşı haset besledi diyebilirim. Demek oluyor ki, sadece başarı ile hasetten kurtulamazsınız, çünkü tarihte ya da efsanelerde, sizden daha büyük başarı sağlamış bir kimse bulunacağı muhakkaktır. Karşınıza çıkan hazların tadını çıkararak, yapmak zorunda olduğunuz işi yaparak, hayalinizde belki de yanlış olarak sizden daha talihli diye canlandırdığınız kimselerle kendi durumunuzu karşılaştırmaktan kaçınarak hasetten kurtulabilirsiniz.

Gereğinden fazla alçak gönüllülüğün, hasetle büyük bir ilgisi vardır. Alçak gönüllülük bir fazilet olarak kabul edilir ki, bu da haklıdır. Alçak gönüllü kimseler büyük ölçüde cesaretlendirilmek ihtiyacındadırlar ve çoğu zaman, kolaylıkla başarabilecekleri işlere girişmeye bile çekinirler. Alçak gönüllü kimseler, her zaman birlikte bulundukları kimselerden daha parlak başarılar elde edemediklerine inanırlar. Bu yüzden hasetçiliğe, haset yoluyla mutsuzluğa ve kötü niyetliliğe çok eğilimli olurlar. Ben kendi payıma, bir çocuğun kendisini değerli bir kimse olarak görecektir şekilde yetiştirilmesi gerektiği üzerine söylenecek çok söz olduğuna inanıyorum. Bir tavus kuşunun, başka bir tavus kuşuna karşı, kuyruğundan dolayı haset ettiğini sanmam, çünkü her tavus kuşu kendi kuyruğunun dünyada en güzel kuyruk olduğu kanısındadır. Bunun sonucu olarak da, tavus kuşları sakin, rahat, barışsever kuşlardır. Tavusa kendini beğenmenin kötü bir şey olduğu öğretilmiş olsaydı, kuşcağızın hayatının nasıl mutsuzlaşacağını bir düşününüz. Kuyruğunu açıp dolayan başka bir tavusu her görüşünde kendi kendine söyleyecektir: «Benim kuyruğumun bundan daha güzel olduğunu düşünmemeliyim, çünkü bu, kendimi beğenmiş

lıktır; ama, ah keşke kuyruğum biraz daha güzel olsaydı! Şu iğrenç kuş da, kendi ihtişamına öylesine inanmış ki! Tüylerinden bir kaçını çekip koparsam mı acaba? O zaman belki, onunla kendimi karşılaştırmaktan çekinme-lüzum kalmaz.» Ya da, öbürüne bir tuzak kurarak, onun tavus davranışına aykırı davrandığı için kötü bir tavus olduğunu ispat edecek ve liderler toplantısında bunu herkese yayacaktır. Böylece gitgide, kuyruğu çok güzel olan bütün tavusların kötü kuşlar olduğu ve tavuslar ülkesi kiralının aklı varsa, iki üç sarkık kuyruk tüyü bulunan alçak gönüllü kuşu arıyacağı, ilkesini ortaya atacaktır. Bu ilkeyi kabul ettirdikten sonra da, en güzel tavusların hepsine ölüm cezası verdirtecek; böylece sonunda, gerçekten muhteşem bir kuyruk, geçmişin karanlıklarında gömüklü, soluk bir hatıradan ibaret olacaktır. İşte, ahlâk maskesi takmış hasedin zaferi böyledir. Oysa her tavus kuşunun kendisini, öbürlerinden daha gözalıcı sandığı bir yerde böylesine bir baskıya ihtiyaç duyulmaz. Her tavus yarışmada birinci ödülü kazanmayı bekler ve herbiri kendi dişisine değer verdiği için, birinci ödülü kazanmış olduğuna inanır.

Haset, pek tabiidir ki, rekabetle sıkı sıkıya ilgilidir. Ulaşmamıza imkân olmadığına inandığımız bir iyi talihe haset etmeyiz. Toplumsal katların belirli ve değişmez olduğu bir çağda, en aşağı katta bulunanlar, zengin ile yoksul arasındaki farkın Tanrıdan olduğuna inandıkları sürece, daha üst basamaklarda bulunanlara karşı haset duymazlar. Dilenciler, kendilerinden daha fazla başarı sağlayan öbür dilencileri kıskanırlarsa da, milyonerlere karşı haset beslemezler. Modern dünyada toplumsal durumun kararsızlığı ile sosyalizm ve demokrasinin eşitlik doktrini, haset menzilini büyük ölçüde uzatmıştır. Bugün için bu bir kötülüktür ama, daha âdil bir toplumsal düzene

kavuşabilme yolunda katlanılması gereken bir kötülüktür. Eşitsizlikler mantıklı bir şekilde incelenir incelenmez, bunların, daha üstün bir fazilete dayandıkları haller müstesna, haksızlık oldukları görülür. Ve haksız oldukları görülür görülmez de, bundan ileri gelen hasedin yok edilmesi için, haksızlıkları ortadan kaldırmaktan başka çare olmadığı anlaşılır. Bundan dolayı, çağımızda, hasedin göze batacak derecede geniş bir yeri vardır. Yoksul varlıklıya haset eder, yoksulca ulus varlıklı ulusa haset eder, kadınlar erkeklere haset ederler, namuslu kadınlar namuslu olmadıkları halde ceza görmiyen kadınlara haset ederler. Her ne kadar haset, değişik sosyal katlar, değişik uluslar, değişik cinsler arasında eşitlik sağlamada en büyük itici güç ise de; haset sonucu elde edilecek eşitliğin de en kötüsünden bir eşitlik, yani talihsizlerin yüzünü güldürmek yerine, talihlilerin zevklerini azaltmayı gerektiren bir eşitlik olacağına şüphe yoktur. Özel hayatta çok zararlı olan tutkular, genel hayatta da çok zararlı olurlar. Haset gibi bir kötülükten iyilik fışkırmasını beklememek gerekir. Bundan ötürü ülküsel sebeplerle sosyal düzenimizde geniş değişiklikler ve sosyal adalette büyük ilerlemeler sağlanmasını isteyenler; değişikliklerin meydana gelmesini, hasetten başka güçlerden beklemelidirler.

Bütün kötü şeyler birbirine bağlıdır ve bunların her biri öbürünün sebebi olabilir; özellikle yorgunluk, pek çok hallerde, hasede yol açabilir. Bir adam, yapmak zorunda olduğu iş için kendisini yetersiz bulunca, genel bir hoşnutsuzluk duyar ki bunun da, işi daha az çaba ve hüner gerektiren kimselere karşı haset halini alması çok muhtemeldir. Şu halde, hasedi azaltma yollarından biri de, yorgunluğu azaltmadır. Ama bundan daha önemli olan şey, içgüdüyü doyurucu bir yaşama sağlamaktır. İşle ilgili sanılan hasetlerin çoğunun asıl kaynağı cinseldir. Mut-

lu bir evlilik hayatı ve çocukları olan bir adam, çocuklarını kendi gönlüne göre yetiştirmeye yetecek kadar geliri olduğu sürece, başkalarının daha varlıklı ya da başarılı olmaları karşısında haset duymaz. İnsan mutluluğu için gerekli olan şeyler basittir; hem de öylesine basit ki, kurnaz kimseler, gerçekten ne eksikleri olduğunu açıklamaya bir türlü yanaşmazlar. Daha önce sözünü ettiğimiz, her iyi giyimli kadına hasetle bakan kadınlar, kesin olarak söyleyebiliriz ki, aslında içgüdüsel hayatlarında mutlu değildirler. İçgüdüsel mutluluğa Anglo-Sakson dünyasında, özellikle kadınlar arasında pek seyrek rastlanır. Uygarlık, bu bakımdan yanlış yola sapmış görünmektedir. Eğer hasedin azaltılması isteniyorsa, bu durumun düzeltilme çareleri bulunmalıdır ve eğer bu durumun düzeltilme çareleri bulunmazsa uygarlığımız, gözü dönmüş bir nefret içinde yok olmak tehlikesiyle karşılaşacaktır. Eski günlerde insanlar sadece komşularına haset ederlerdi, çünkü başkaları hakkında pek az bilgileri vardı. Bugün ise, öğrenim ve Basın yoluyla, içlerinden tek kişiyi bile tanımadıkları geniş insan toplulukları hakkında, soyut bir şekilde, çok şeyler biliyorlar. Filmler yoluyla zenginlerin nasıl yaşadıklarını biliyorum sanıyorlar; gazeteler yoluyla yabancı ulusların kötülüklerinin çoğunu öğreniyorlar; propaganda yoluyla derisinin rengi kendisinininkinden farklı olanların ne gibi alçaklıklar yaptıklarını haber alıyorlar. Sarılar aklardan tiksiniyor, aklar karalardan nefret ediyor ve böyle sürüp gidiyor. Bütün bu nefretin propaganda yoluyla uyandırıldığını söyleyebilirsiniz ama, bu, biraz sığ bir açıklama olur. Peki niçin propaganda, dostluk uyandırmak üzere yapıldığı zamankinden, düşmanlık uyandırmak üzere yapıldığı zaman daha çok başarı sağlıyor? Bunun sebebi şudur: modern uygarlık yüzünden bugünkü haliyle insan-

oğlunun gönlü nefrete, dostluktan daha fazla eğilimlidir. Nefrete eğilimlidir, çünkü hoşnut değildir; çünkü yaşamının anlamını yitirdiğini, dünya nimetlerinin tadını kendisinden başkalarının çıkardığını, derinden derine ve belki bilinçsiz olarak hissetmektedir. Modern insan hayatındaki haz ve eğlenceler toplamı, hiç şüphesiz, daha ilkel toplumlardakinden büyüktür; ama, daha neler olabileceğinin bilinci de çok artmıştır. Çocuklarınızı hayvanat bahçesine her götürüşte, maymunların ,eğer cam-bazlık yapmıyor ya da fıstık yemiyorlarsa, bakışlarındaki garip üzüntüyü görebilirsiniz. Kişi nerdeyse, onların da insan olmak istediklerini; ama bu işin sırrını bir türlü bulamadıklarını sanır. Evrim yürüyüşünde onlar yollarını şaşırılmışlar yeğenleri ilerlemiş, onlar geride kalmışlardır. Uygar kişinin zihnine de buna benzer bir hal ve tedirginliğin yerleşmiş olduğu görülmektedir. Kendisinden daha üstün birşeyin, uzanıp alabileceği bir yerde olduğunu idrak ediyor; ama, bunu nerede ve nasıl bulacağını bilemiyor. Ve bunun verdiği umutsuzlukla, aynı şekilde yitik mutsuz olan insan kardeşlerine öfkeleniyor. Evrimde öyle bir menzile ulaşmış bulunuyoruz ki, henüz son durak değildir. Ama bu dönemden çabuk geçmemiz gerek, çünkü çabuk geçmezsek, çoğumuz yolda yok olacak, geri kalanlarımız da kuşku ve korku ormanında yollarını yitirecektir. Demek oluyor ki, haset, kendisi ve etkileriyle kötüyse de her bakımdan kötü değildir. Bir yönüyle, kahramanca katlanılan bir acının ifadesi; gecekaranlıığında, görmeden, belki bir huzur âlemine; belki de ölüm ve yokluğa gidenlerin acısıdır. Uygar adamın, bu umutsuzluk çıkmazından kurtuluş yolunu bulabilmesi için, görüş ve zekâsını genişlettiği kadar gönlünü de genişletmesi gerekir. Nefsini yenmeyi, bunu yaparken de, Evren özgürlüğünü sağlamayı öğrenmelidir.

YEDİNCİ KISIM

G Ü N A H D U Y G U S U

Günah duygusunu Birinci Kısım'da söz konusu yapmış bulunuyorum ama bu konuya biraz daha derinlemesine girmemiz gerekmektedir, çünkü ergin yaş mutsuzlukların en önemli psikolojik sebeplerinden biri budur.

Günahın alışlagelmiş dinsel bir psikolojisi vardır ki, modern psikologların hiçbirince kabul edilemez. Protestanlar başta olmak üzere, bu inanca göre, herhangi bir kimseye, vicdanı, yapmak istediği şeyin günah olup olmadığını haber verir ve böyle bir hareketten sonra çekilen acı iki türlü olabilir; birisine pişmanlık denir ki, değeri yoktur; öbürüyse tövbekârlıktır ve suçu ortadan kaldırabilir. Protestan ülkelerde, inancını yitirmiş birçok kimseler bile, bir süre için, günah hakkında ortodoks görüşünü, az ya da çok değişikliklerle, kabule devam etmişlerdir. Günümüzdeyse kısmen psikanaliz yüzünden durum tersine dönmüş bulunmaktadır; Günah üzerine eski doktrini yalnız ortodoks olmayanlar kabul etmemekle kalmıyor; kendilerini ortodoks sayanların birçoğu da böyle yapıyor. Artık vicdan, esrarengiz olaktan çıkmış; eskiden esrarengiz olduğu için sesi Tanrının sesi diye kabul edildiği halde, bugün bu inanç bırakılmıştır. Biliyoruz ki, vicdan dünyanın değişik yerlerinde değişik davranışlar emreder ve genel olarak söylemek gerekirse, her yerde toplum gelenekleri ile uygarlık halindedir. Öyleyse bir kimsenin vicdanı sızladığı zaman, gerçekte ne olmaktadır?

Ashına bakarsak, "Vicdan" kelimesi birçok değişik duyguları kaplar; bunların en basitiyse, sırrımızın keş-

fedilmesi korkusudur. Siz okurumun, lekesiz bir ömür sürdüğünden kuşku yok; ama sırrı keşfedilince cezalandırılmasını gerektirecek bir iş yapmış herhangi bir kimseye soracak olursanız, göreceksiniz ki, suçunun meydana çıkması kaçınılmaz bir hâl alınca, bu kimse, o suça tövbe etmiştir. Belirli bir süre hapse girmeyi normal bir meslek riski olarak göze alan profesyonel hırsızlar için de durum aynıdır demek istemiyorum tabii; ama, başı sıkıştığı bir anda zimmetine para geçirmiş banka müdürü, ya da tutkusu yüzünden şehvet yoluna sapmış bir din adamı gibi saygıdeğer kabahatlılar için böyledir. Bu gibi kimseler, keşfedilme ihtimali az görüldüğü sürece suçlarını unutabilirler, ama yakalandıkları zaman, keşke daha faziletli olsaydım diye düşünürler; bu düşünce de onlarda, suçlarının çok büyük olduğu duygusunu uyandırabilir. Bu duyguya çok yakından bağlı bir duygu da sürüden kovulma korkusudur. Kumarda hile yapan ya da şeref borcunu ödemeyen bir adam, yakalanıp da toplumun hoşnutsuzluğuna uğrayınca, içinde buna karşı kendini savunacak hiçbir imkânı yoktur. Böyle bir hale düşen adam; anarşist, ihtilâlcî ya da din reformcusuna benzemez, çünkü bunlar, şimdiki durumları ne olursa olsun, geleceğin kendileriyle birlik olacağını ve şimdi nasıl lânetleniyorlarsa, gelecekte o derece saygı görececeklerini duyar ve düşünürler. Toplumun düşmanlığına rağmen, kendilerini günahkâr saymazlar; ama toplum töresini tümüyle kabul tetiği halde, bu töreye aykırı davranılarda bulunan bir kimse, kendi sosyal katını yitirirse büyük mutsuzluk çeker ve bu felâketin korkusu ya da felâket başa geldikten sonraki acısı, adamın o davranışları günahkârca davranışlar olarak görmesine kolayca yol açabilir.

Ama, en önemli şekliyle günah duygusu, çok daha

derinlere uzanan bir duygudur. Kökü bilinçaltındadır ve bilinçde, başkalarının hoşnutsuzluğunu uyandırma korkusu olarak görünmez. Bilinçde bazı davranışlar, iç gözlemle farkedilemeyecek bazı sebeplerden, günah olarak damgalanmışlardır. Bu davranışlarda bulunan bir adam, neden olduğunu bilmediği bir tedirginlik duyar. Keşke günah olduğuna inandığı şeyleri yapmaktan sakınabilen bir insan olsaydım der. Yalnız yüreği tertemiz olduğuna inandığı kimselere karşı hayranlık duyar. Bir ermiş olmak üzere yaratılmadığını idrak ederek hayıflanır; gerçekten de onun ermişlik anlayışı alelâde günlük yaşamada gerçekleşmeyecek birşeydir. Bunun sonucu olarak da, en iyinin kendisi için olmadığını; en yüksek anlarnın tövbe gözyaşları döktüğü anlar olduğunu hisseder ve ömrünü bir suçluluk duygusu içinde geçirir.

Hemen her olayda bütün bunların kaynağı, kişinin altı yaşına basmadan önce dadı, ya da ana kucağında aldığı ahlâk öğretimidir. Bu kimse, altı yaşına gelmeden öğrenmiştir ki, sövmek kötü birşeydir ve en hanımefendice sözcüklerden başkalarını kulanmak pek doğru değildir; yalnız fena adamlar içki içeri; sigara tiryakiliği ise hiçbir yüksek meziyetle bağdaşamaz. İnsanın, hiçbir zaman yalan söylememesi gerektiğini öğrenmiştir. Ve bütün bunların üstünde öğrenmiştir ki, cinsiyetle ilgili vücut kısımlarına karşı herhangi bir ilgi duymak iğrenç birşeydir. Kişi bunları annesinin görüşleri olarak bilir ve Tanrısının emirleri olarak inanır. Annesince, ya da, eğer annesi ihmalkâr bir kadınsa, dadısınca sevmek onun için hayatının en büyük zevkidir; bu sevgiyse, ancak o ahlâk kurallarına aykırı hareketleri görülmedikçe elde edilebilir. Böylece çocuk, dadısı ya da annesinin hoş görmeyeceği herhangi bir davranışın korkunç olduğuna inanır. Büyüdükçe de bu ahlâk kurallarının gerçek kay-

nağını ve bunlara aykırı davranmanın asıl cezasını unuttur; ama, ne ahlâk kurallarını bir yana atmış, ne de bunları bozduğu zaman çok kötü birşey olacağı duygusundan silkinebilmiştir.

Oysa, çocuğa verilen bu ahlâk öğretiminin çok büyük bir kısmı mantığa dayanmaz ve alelâde insanların alelâde davranışlarına uygulanamaz. Örneğin, konuşurken «kötü sözler» kullanan bir adam, kullanımıyandan, mantığa göre, daha kötü bir kimse değildir. Ne var ki, herkes bir ermiş, hayalinde canlandırmaya çalışırken, onun hiçbir zaman sövmemiş olduğunu düşünür. Mantık ışığı altında, bakılacak olursa, bunun saçmalığı görülür. Aynı şey, alkol ve tütün için de doğrudur. Alkole karşı bu duygu, güney ülkelerinde yoktur ve hattâ böyle düşünmek Tanrıya saygısızlık sayılır, çünkü İsa ve havarilerin şarap içtikleri bilinir. Tütün aleyhinde olmak ise daha kolaydır, çünkü en büyük ermişlerin hepsi, tütün ortaya çıkmadan önce yaşamıştır. Ama bu konuda da mantığa uygun bir iddiada bulurmak mümkün değildir. Hiçbir ermişin tütün içmeyeceği görüşü, ermişlerin sırf zevk için hiç birşey yapmayacakları inancına dayanır. Alelâde ahlâkın, dinsel yasaklara uymayı gerek tiren bu unsuru farkedilmez bir hal almıştır, ama ahlâk yasamızı mantıksızlaştıran birçok eylemleri vardır. Akla uygun bir ahlâk kuralına göre, kendimize ya da başkalarına sonradan acı çektirmemek şartıyla, bir kimseye zevk vermek, hattâ kendimize zevk vermek iyi birşeydir. Dinsel yasakları bir yana bırakırsak, ideal derecede faziletli bir adam, zevkten ağır basacak kötü sonuçları bulunmayan, bütün iyi şeylerden haz duyulmasına engel olmaz. Gene yalan söyleme işini ele alalım: Dünyada çok fazla yalan söylendiğini ve daha dürüst davranılsa, hepimiz için iyi olacağını inkâr etmiyorum; ama,

her mantıklı insan gibi ben de, yalanın hiçbir zaman mübah sayılamıyacağı düşüncesinde değilim. Kızlarda yaptığım gezintilerden birinde, bitkinlik derecesinde yorulmuş olduğu halde hâlâ koşmaya çalışan bir tilki gördüm. Birkaç dakika sonra da avcılarla karşılaştım. Bana tilkiyi görüp görmediğimi sordular, ben de gördüğümü bildirdim. Ne yana gittiğini sorunca da, yalan söyledim. Doğruyu söylemekle daha iyi bir adam olacağımı hiç sanmıyorum.

İlk ahlâk öğretiminin en fazla kötülüğü cinsiyet alanında görülür. Eğer bir çocuk sert ana-baba, ya da dadılarca, geleneklere uygun bir şekilde eğitilmişse, altı yaşına gelinceye değin cinsel organlarla günahı öyle sıkı bir şekilde birbirine bağlamıştır ki, onun gözünde bunların, ömrü boyunca ayrılması beklenemez. Bu duygu, tabii, Oidipus kompleksi ile de arttırılmıştır; çünkü, çocuklukta en çok sevilen kadın, kendisiyle cinsel ilişkiler kurulamıyacak olan bir kimsedir. Bunun sonucu olarak, çoğu olgun erkekler, cinsel işlerin kadınları alçalttığı düşüncesini besler ve karıları cinsel birleşmeden nefret etmiyorsa, onlara saygı göstermezler. Buna karşılık, karısı soğuk olan bir koca, içgüdüsel bir kışkırtmayla, gönül doyumunu başka yerlerde arar. Oysa, bu içgüdüsel doyuma kısa bir süre için erişilmiş olsa bile, bu adam, karısı olsun, metresi olsun, herhangi bir kadınla kurduğu bağdan mutluluk sağlayamayacaktır. «Lekesiz» kalması ısrarla öğretilmiş bir kadında da aynı şeyler olur. Böyle bir kadın, kocasıyla cinsel ilişkilerde kendisini tutar ve bunlardan herhangi bir haz duymaktan çekinir. Bununla birlikte, bu durum günümüz kadınlarında, elli yıl öncekilere göre, çok azalmıştır. Şunu da söyleyebilirim ki, bugün eğitilmiş kimseler arasında, erkeklerin cin-

sel hayatı, kadınlarınkinden daha çapraşık bir hal almış ve daha çok zehirlenmiştir.

Çocukların cinsiyet eğitimlerindeki geleneğe dayanan kuralların yanlışlığı, resmi makamlar hariç, büyük ölçüde anlaşılmaya başlamıştır. Doğru kural basittir: Kız, ya da erkek çocuğuna, ergenlik çağına gelinceye değin herhangi bir ahlâk kuralı öğretmeyiniz ve vücudun tabii eylemlerinde herhangi bir iğrençlik bulunduğunu aklına sokmaktan sakınınız. Ahlâk öğretimi çağı gelince de, öğretimin mantığa uygun olmasına ve söylediklerinizin sağlam temellere dayanmasına önem veriniz. Ama ben, bu kitapta öğretimden söz açmak niyetinde değilim. Ben burada daha çok; yanlış bir eğitimin sebep olduğu günah duygusunun kötü etkilerini en azına indirmek için, olgun kişilerin neler yapabileceklerini anlatmak istiyorum.

Burada karşımıza çıkan problem, daha önce gördüklerimizin aynıdır; yani bilincimizi yöneten mantıklı inançlarımızdan, bilinçaltını haberdar olmağa zorlamaktır. İnsan şimdi şuna, az sonra ötekine inanarak kendisini ruh haletinin esintisine bırakmamalıdır. Bilinçli iradenin yorgunluk, hastalık, içki ya da başka bir sebepten zayıfladığı durumlarda günah duygusu daha belirli bir hal alır. İçkinin sebep olduğu hariç, böyle durumlarda kişinin hissettikleri, asıl yüce benliğinden gelen ilhamlar sanılır. «Şeytan hastalandı; nerdeyse ermiş oluyordu.» Ama zayıflık anlarımızın bizi, güçlü olduğumuz zamanlardan daha derin görüşlü yapacağını sanmak saçma birşeydir. Zayıflık anlarında çocukça telkinlere karşı direnmek zordur; ama bu gibi telkinleri, kişinin bütün yetenekleri yerindeyken, sahip olduğu inançlardan üstün saymak için

de hiçbir sebep yoktur. Tam aksine, bir insanın gücü yerindeyken, bütün muhakemesiyle bile bile inandıkları; kendisi için her zaman inanması gereken şeylerdir. Bilinçaltının çocukça telkinlerini yenmek ve bilinçaltında bulunanları, uygun usullerle, değiştirmek mümkündür. Mantığınızın kötü olmadığını söylediği bir davranış için pişmanlık duymaya başladığınız zaman, pişmanlık duygusunun sebeplerini inceleyiniz ve bunların her bakımından saçma olduklarına kendinizi inandırınız. Bilinçli inançlarınızı öyle bir canlı ve ayak direyici hale getirin ki, bilinçaltına girsinler ve çocukluğunuzda anne, ya da dadınızca oraya yerleştirilmiş intibaları silip yokedecek intibalar bıraksınlar. Mantıksız anları mantıklı anların takip edışıyle yetinmeyin. Saygı göstermemek ve size hâkim olmasına fırsat vermemek şartıyla, mantıksızlığı yakından inceleyin. Bilinçüstüne itelediği budalaca duygu ve düşünceleri kökleriyle birlikte söküp gözden geçirdikten sonra fırlatıp atın. Yarı mantıklı, yarı çocukça budala; bir o yana, bir bu yana sallanan bir yaratık olmayın. Çocukluğunuza yön vermiş kimselerin hâtırasına saygısızlıktan çekinmeyin. Onlar size, o zaman, güçlü ve akıllı görünmüşlerdi; çünkü siz güçsüz ve akılsızdınız; şimdi ne güçsüz, ne de akılsız olmadığınıza göre; onların gerçekten doğru ve akıllı olup olmadıklarını incelemek, kendilerine karşı alışkanlıkla beslediğiniz saygıya değer olup olmadıklarını düşünmek, size kalan bir iştir. Geleceğe uyularak gençlere verilen ahlâk eğitimi sayesinde dünyanın daha iyi bir durum alıp almadığını kendi kendinize ciddi olarak sorunuz. Geleneksel görüşe göre, faziletli olan bir adamın ahlâk yapısına karışmış olan çocukça hurafeleri gözönüne getiriniz ve inanılmayacak derecede saçma yasaklarla her türlüşünden hayalî tehlikeler önlenmeye çalışılırken, bir adamın gerçekten karşı

karşıya bulunduğu manevi tehlikelerin sözü bile edilmediğini hatırdan çıkarmayınız. Bir kimsenin girişmek isteyebileceği, gerçekten zararlı davranışlar nelerdir? İş hayatında kanun cezasına çarptılmayacak şekilde açık gözlük etmek, işçilere karşı sert davranmak, karısına ve çocuklarına eziyet etmek, rakiplerine karşı kötü niyetli olmak, politika çatışmalarında yırtıcılık... işte, saygıdeğer ve saygı gören yurttaşlar arasında yaygın olan, gerçekten zararlı günahlar bunlardır. Bir adam bu günahlar yoluyla çevresine mutsuzluk yayar ve uygarlığı batırmak için payına düşeni yapmış olur. Gelgelelim, hastalandığı zaman, kendisini «Tanrısal rahmete lâyık olmayan bir serseri» gibi hissetmesine sebep olan şeyler, bu davranışları değildir. Bu adamın bilinçaltı ahlâkı acaba niçin böyle mantıksız olmuştur? Çünkü, çocukluğunu yöneten kimselerin inandıkları ahlâk kuralları saçmaydı; çünkü bu inanç bireyin topluma karşı olan ödevleri incelenerek edinilmemişti; çünkü eski mantıksız tabuların biraraya toplanmasından meydana getirilmişti ve çünkü, bu inancın içinde, çöküntü halindeki Roma imparatorluğunu tedirgin eden ruh hastalığından alınmış marazî unsurlar vardır. Bizim sözde ahlâkımız, din adamları ile zihnen köleleştirilmiş kadınlarca düzenlenmiştir. Dünyanın normal yaşayışında, normal yerlerini almak zorunda olan erkeklerin bu marazî saçmalığa karşı ayaklanma zamanı artık gelmiş bulunmaktadır.

Ama, kişinin mutluluğunu sağlamak ve bir adamı, iki değer ölçüsü arasında sallanıp durmak yerine, bir tek değer ölçüsüne uyarak yaşayabilir hale getirmek üzere girilecek ayaklanmanın başarılı olabilmesi için, kişinin mantık sesine uygun düşünüp hissetmesi gerekir. Çoğu kimseler, çocukluklarındaki boş inançlarını üstünkörü bir şekilde bir yana attıktan sonra, artık yapı-

lacak birşey kalmadığını sanırlar. Bu boş inançların, yer-altında hâlâ gizlenmekte olduklarını idrâk etmezler. Mantığa uygun bir inanç benimsendiği zaman, bu inanç üzerinde kalmak, sonuçlarını izlemek ve içimizde bu yeni inanca uygun düşmeyen her türlü kanıyı arayıp bulmak ve (zaman zaman olacağı gibi) günahkârlık duygusu gücünü arttırınca, bu duyguyu bir ilham ve daha yüce şeylere çağrı gibi değil de, bir hastalık ve yetersizlik diye karşılamak gerektir; yalnız, elbette ki, bu duygunun mantığa uygun ahlâkça suç sayılan bir davranıştan ileri gelmemiş olması da şarttır. Bir adamın ahlâktan yoksun olması gerektiğini ileri sürüyor değilim, ben sadece onun boş inançlara dayanan bir ahlâktan yoksun olması gerektiğini söylüyorum ki, bu da bambaşka birşeydir.

Bence, mantığa uygun ahlâk kurallarına aykırı hareket edildiği zaman bile en iyi islâh çaresinin günah duygusu olduğu şüphelidir. Günah duygusunda aşağılık birşey, bir kendi kendine saygı noksanlığı vardır. Kendine karşı saygısını yitirmekten de hiç kimseye bir iyilik gelmez. Mantıklı bir insan, kendi kötü davranışlarını tıpkı başkalarının davranışları gibi, bazı belirli şartlar içinde meydana gelmiş davranışlar olarak görür; bunlardan sakınmak için de, ya kötü oluşlarının daha yakından bilinmesi, ya da mümkünse bunlara sebep olan şartlardan uzak durulması gerektiğini bilir.

Aslına bakılırsa, günah duygusu; daha iyi, daha temiz bir hayata değil, bunun tam aksine sebep olur. Bir adamı hem mutsuz yapar, hem de ona aşağılık duygusunu aşılar. Mutsuz olmakla, çevresindekilerden aşırı isteklerde ve çevresiyle arasındaki ilişkilerden haz duymasını engelliyecek isteklerde bulunabilir. Aşağılık duygusu yüzünden de, kendisine üstün görünenlere karşı

kin besler. Hayran olmayı zor, haset etmeyi ise kolay bulur. Genel olarak sevilmeyen bir kimse haline gelir ve yalnızlığının hergün biraz daha arttığını görür. Başkalarına karşı anlayışlı ve hoşgörür olmak, onlara mutluluk kazandırmakla kalmaz, kişiyi herkes tarafından sevilen bir kimse yapacağından, kendisi için de büyük bir mutluluk kaynağı olur. Ama böyle davranmak, günah duygusundan kurtulamayan bir adam için pek mümkün değildir. Anlayışlı ve hoşgörür olmak, dengeli ve kendine güvenir olmanın sonucudur; manevî bütünlüğü gerektirir ki, manevî bütünlük derken: İnsan tabiatının değişik katlarının; bilincin, bilinçaltının ve bilinçsiz'in uygunluk içinde, hep birlikte iş görmesini ve sürekli bir savaş durumunda bulunmamaları halini anlatmak istiyorum. Böyle bir uygunluğun sağlanması doğru bir öğretimle, çoğu hallerde mümkündür; ama, öğretimin akılcı olmadığı durumlarda zor bir iştir. Zaten psikanalizcilerin yapmak istedikleri de budur; ama bence, büyük bir çoğunlukla herkes bu işi kendisi başarabilir; yalnız aşırı haller uzman yardımını gerektirir. «Benim böyle psikolojik uğraşlara ayıracak vaktim yok; hergünüm bir sürü işle dolu, onun için bilinçaltını kendi oyunları ile başbaşa bırakmak zorundayım.» demeyiniz. Kendi kendin karşı bölünmüş bir kişilik kadar, yalnız mutluluğu değil, yeterliği de azaltan hiç birşey yoktur. Bir insan kişiliğinin değişik kısımları arasında uygunluk sağlamak üzere harcanan zaman, yararlı bir şekilde harcanmış demektir. Herkes günde, sözgelimi, bir saat oturup kendi kendini incelesin demiyorum. Bu, bence hiçbir zaman en iyi usul değildir, çünkü içe kapanışı artırır, oysa içe kapanıklık, iyileştirmek istediğimiz hastalığın bir kısmıdır, çünkü dengeli bir kişilik dışa dönüktür. Benim ileri sürmek istediğim şudur: Bir insan, mantı-

ğa uygun olarak nelere inandığını iyice kararlaştırmalı ve ne derece küçük olursa olsun, mantığa uymayan kanı-larla savaşmalı, onların etkisi altına girmemelidir. Bu iş, insanın çocuklaşmaya eğilimli olduğu anlarında, muha-keme yürütmesini gerektiren bir iştir, ama yeterince üstünde durulursa, pek kısa sürebilir. Bu yüzden gerekli zaman önemsizdir.

Çok kimseler mantığı pek sevmez, onlara bu söy-liyegeldiklerim, yersiz ve önemsiz görünür. Mantık ba-şiboş bırakılırsa, bütün derin heyecanları öldürür diye bir düşünce vardır. Bu inanç, bana kalırsa, akıl yürüt-menin insan hayatındaki yerinin büsbütün yanlış anla-şılmasından doğmaktadır. Muhakemenin amaçlarından biri de, insanın iyiliğine karşı gelen heyecanlara engel olma yollarını keşfetmektir, ama, asıl iş heyecan uyan-dırmak değildir. Nefret ve hasetli en az dereceye indir-me çaresini bulmak, hiç şüphesiz mantıksal psikolojin'in ödevlerinden biridir. Ama bu güçlü duyguları en aza indirmeye çalışırken, mantığın suçlandırmadığı güçlü duyguları da zayıflatacağımızı sanmak doğru değildir. Aşk tutkusu, evlât sevgisi, arkadaşlık, iyilikseverlik, ken-dini bilim ya da sanata verme gibi heyecanlarda man-tığın azaltmak isteyeceği hiç birşey yoktur. Mantıklı bir kimse, bu heyecanlardan birini ya da hepsini duy-duğu zaman sevinir ve onları azaltmak için hiç bir-şey yapmaz, çünkü bütün bu heyecanlar iyi yaşamının unsurları, yani kendisine ve başkalarına mutluluk sağ-layan yaşantılardır. Böylesine güçlü duygularda mantık-sız hiç birşey yoktur ve mantıksız kimselerin çoğu, an-cak en önemsiz duyguları duyarlar. Hiç kimse mantıklı olursam, hayatım tatsızlaşır diye korkmasın. Tam ak-sine, mantıklı olmak, manevi bakımdan dengeli olmak-tır; böyle bir kimse, iç çatışmaları ile uğraşan bir kimse-

den daha özgür bir bakışla dünyayı görebilir ve bütün enerjisini dış amaçlara yöneltmeye daha çok imkân bulabilir. Kendi içine kapanmaktan daha sıkıcı, dikkat ve enerjisini dışa yöneltmekten daha neşelendirici hiç birşey yoktur.

Geleneksel ahlâkımız, kişiyi gerektiğinden fazla içe kapanık yapar; dikkatin böyle yanlış bir şekilde kendi üzerimize toplanmasında, günah anlayışının da payı vardır. Bu hatalı ahlâk inanışının sebep olduğu sübjektif ruh haletlerine düşmemiş kimseler için muhakeme gereksiz olabilir. Ama hastalığa tutulmuş olanlar için, hastalığın iyileştirilmesi bakımından, muhakeme şarttır. Ve belki de hastalık, zihinsel gelişme için aşılması gerekli bir basamaktır. Bana kalırsa, muhakeme yardımıyla hastalığı geride bırakmış bir kimse; hiç hastalık ya da tedavi görmemiş bir kimseden üstündür. Günümüzde yaygın olan mantık ya da muhakeme düşmanlığı; mantık ya da muhakeme eylemlerinin yeterince temelden anlaşılmamış olmasından ileri gelmektedir. Kendi kendisiyle çekişme halinde olan bir adam, dikkatini başka yönlere çekecek şeyler ve heyecan arar; güçlü tutkulardan hoşlanır, ama bu hoşlanış; sağlam temellere dayandığı için değil, ona kendisini unutturduğu ve düşünme yükünden kurtardığı içindir. Her tutku onun için bir sarhoşluktur ve gerçek mutluluğun ne olduğunu bilmemesi yüzünden de acıdan kurtulmanın tek çaresi olarak sarhoşluğu görür. Oysa bu, derinlere işlemiş bir hastalık belirtisidir. Hastalık olmayan yerde en büyük mutluluk; kişinin bütün yeteneklerine tam olarak sahip olmasıyla gerçekleşir. Zihnin en çok işlediği ve pek az şeylerin unutulduğu anlarda, en büyük hazlar duyulur. Ve bu, mutluluğun en iyi mihenk taşlarından biridir. Şu ya da bu türlü bir sarhoşlukla sağlanabilen mutluluk, yapmadır

ve doyurucu değildir. Gerçekten doyurucu olan bir mutluluksa, bütün yeteneklerimizin tam olarak kullanılması ve içinde yaşadığımız dünyanın hiç eksiksiz idrak edilmesiyle birlikte gider.

SEKİZİNCİ KISIM

İ Ş K E N C E M A N İ S İ

Aşırı hallerdeki işkence manisi, bilinen bir delilik şeklidir. Bazı kimseler, kendilerinin başkalarınca öldürülmek, hapsedilmek, ya da herhangi büyük bir kötülük yapılmak istendiğini sanırlar. Çoğu zaman bunların, bu hayali işkencelere karşı korunmak için giriştikleri şiddetli hareketler, bir yere kapatılmalarını gerektirir. Bu hal sadece, başka türlü deliliklerin çoğunda olduğu gibi, normal sayılan insanlar arasında yaygın bir eğilimin aşırı halidir. Ben, akıl hastalığı uzmanlarının işi olan aşırı halleri söz konusu etmek niyetinde değilim. Benim burada konu edinmek istediklerim, daha ılımlı hallerdir, çünkü bunlar sık sık mutsuzluğa yol açarlar; ve çünkü, belli bir delilik meydana getirecek kadar aşırı olmadıkları için, bunlarla hastanın başa çıkması mümkündür; yalnız, derdini doğru olarak teşhise razı olması ve bu derdin kaynağının kendi içinde bulunduğu, hayali düşman ya da kötü niyetlilerde olmadığına inanması gerekir.

Kendi anlatışına göre, hayatında hep nankörlük, sertlik ve hainlikle karşılaştığından yakınan, kadın olsun, erkek olsun, bu tipi hepimiz yakından tanırız. Bu gibi insanlar, görünüşte çok haklıdırlar ve kendilerini

uzun zamandanberi tanımayanlarda büyük bir merhamet uyandırırılar. Genel olarak, anlattıkları hikâyelerin, teker teker, hiçbir olmiyacak şey değildir. Yakındıkları kötü muameleyle, arasıra, gerçekten karşılaşmış da olabilirler. Sonunda dinleyenin kuşkusunu uyandıran şey; şikâyetçinin karşılaşmak talihsizliğine uğradığı alçakların çokluğudur. Olasılık doktrinine göre, belli bir toplumda yaşayan değişik kimseler, yaşadıkları sürece, aşağı yukarı eşit sayıda kötü davranışla karşılaşabilirler. Eğer bir kimse, kendi anlattığına göre, belirli bir sürede herkesten kötülük görmüşse, bunun sebebi; kendisinde olsa gerektir; ya aslında acısını çekmediği kötülükleri hayalinde uyduruyor, ya da bilinçsiz olarak öyle bir şekilde davranıyor ki, karşısındakileri zorla öfkeliendiriyor. Bunun için, tecrübeli kimseler, herkesten kötülük gördüğünü söyleyenlerden hemen kuşkulanırlar; bu kuşkuyla onlara karşı anlayışlı davranmazlar ve böylece bu zavallıların: «Cümle âlem bana düşman» inançlarını pekiştirmiş olurlar. Dert gerçekten başa çıkılması güç bir derttir, çünkü sempati gösterilse de, gösterilmese de, alevlendirilmiş olur. İşkence manisine eğilimli bir kimse, uğradığı bir talihsizlik hikâyesine inanıldığını gördüğü zaman, bunu belgelerle ispat sınırına değin süsler; inanılmadığını gördüğü zaman ise, bütün insanlığın kendisine karşı katı yürekli davranışına yeni bir örnek elde etmiş olur. Hastalık, altildebilmesi için anlayış gösterilmesini gerektiren bir hastalıktır ve bu anlayışın yararlı olabilmesi için, hastaya bildirilmesi gerekir. Benim bu kısımda yapmak istediğim şey, hemen herkesin az çok çektiği işkence manisinin unsurlarını kişinin kendi kendine ayırdedebilmesini ve ayırdettikten sonra bunları ortadan kaldırmasını sağlayacak genel düşünceler ileri sürmektir. Bu iş, mutluluk savaşının önemli bir kısmıdır,

çünkü herkesin bize tekme attığını düşündüğümüz sürece, mutlu olmamız pek mümkün değildir.

Mantıksızlığın en yaygın şekillerinden biri, herkesin kötü dedikodu karşısındaki tutumudur. Tanıdıkları, hat-tâ dostları söz konusu olunca, kötüleyici sözler söyleme isteğine pek az kimseler karşı koyabilir; böyle olduğu halde, insanlar kendi aleyhlerinde herhangi birşey söylendiğini işitince hem öfkelenir, hem de hayret ederler. Öyle anlaşıyor ki, kendileri herkes hakkında nasıl dedikodu ediyorsa, herkesin de kendileri hakkında dedikodu etmekte olduğunu hiç akıllarına getirmemektedirler. Bu davranış aşırı dereceye vardırıldığında, işkence manisine yol açabilir. Biz, kendimize karşı duyduğumuz sıcağın sevgi ve derin saygının aynısını başkalarından da bekleriz. Oysa akıl etmeyiz ki, bizim başkaları hakkında düşündüklerimizden fazlasını, onların bizim hakkımızda düşünmesini beklemek boşunadır. Bunu akıl etmeyişimizin sebebi de, bizce, kendi meziyetlerimizin çok büyük ve apaşıkâr olmasına karşılık; başkalarının meziyetlerinin ancak pek iyimser gözlere görünebilecek derecede küçük oluşudur. Falanca kişinin sizin için ağıza alınmayacak sözler söylediğini işittiğiniz zaman, onun hakkında doksan dokuz kez yeri geldiği halde, iyice hakedilmiş, yeri-ci, kötüleyici eleştirmelerde bulunmaktan sakındığınızı hatırlar; yüzüncü kez, yine gerçekliğine inanarak ağızınızdan kaçırduğunuz sözleri aklınıza bile getirmezsınız. Bunca sabrın mükâfatı bu mu olacaktı, diye düşünürsünüz. Ne var ki, bu açıdan bakınca, onun davranışı ile sizinki arasında bir fark yoktur, çünkü o, sizin dilinizi tuttuğunuz doksan dokuz fırsat hakkında hiç birşey bilmemektedir; onun bildiği, yüzüncü fırsatta söylemiş olduklarınızdır. Eğer birbirimizin düşüncelerini okuma gücüne sahip olsaydık, bence bunun ilk sonucu, hemen bütün

dostlukların sona ermesi olurdu; ikinci sonucu çok iyi birşey olurdu, çünkü arkadaşsız bir dünya çekilmez hale gelir, böylece insanlar da birbiri hakkındaki gerçek düşüncelerini peçelemek ihtiyacını duymadan dost olmayı öğrenirdi. Biliriz ki, arkadaşlarımızın kendilerine göre kusurları vardır, ama genellikle iyi kimseler oldukları için kendilerinden hoşlanmaktayızdır. Gelgelelim, onların da bize karşı aynı şekilde davranmalarına nedense, bir türlü razı olamayız. Bizim, öbür insanlardan farklı olarak, hiç kusursuz olduğumuzu düşünmelerini isteriz. Kendimizin de kusurlarımız bulunduğunu itiraf etmek zorunda kaldığımız zaman ise, bu aşıkâr gerçeği çok fazla ciddiye alırız. Hiç kimse, mükemmel olmayı beklememeli, ya da böyle olmadığı için fazla üzülmemelidir.

İşkence manisinin kökü, kendi meziyetlerimizi olduklarından büyük görmemizdedir. Diyelim ki, ben bir piyes yazarıyım; üstelik tarafsız kimselerin hepsince, çağımızın en büyük piyes yazarı sayıldığımı kabul edelim. Ne var ki, bazı sebeplerden, piyeslerim pek seyrek oynanmakta, oynandıkları zaman da başarı sağlayamamaktadır. Bu garip durumu nasıl yorumlayabiliriz? Belleselli ki, rejisörler, oyuncular, eleştiriciler, şu ya da bu sebepten, bana karşı birleşmişler. Bu sebep benim için hemen inanılmaya değer bir sebeptir: Tiyatro dünyasının elebaşlarına boyun eğmemişimdir, eleştiricileri poh-pohlamamışım, oyunlarımda bazı yurt gerçekleri vardır ki, dokundukları kimseleri çileden çıkarmakta ve böylece benim büyük meziyetlerim takdir edilmeden gölgede kalmaktadır.

Bir de yeni buluşunun üstün niteliklerine hiç kimsenin dikkatini çekememiş keşifçi vardır; fabrikatörler düzenlerini kurmuşlar, hiçbir yenilik istememektedirler; birkaç ileri düşünceli olanın ise, kendi adımları var-

dır ki, bunlar da tanınmamış dâhilerin işe karışmalarına engel olmaktadır; yüksek kurullar da her nedense insanın gönderdiği mûsveddeleri ya hep yitirirler, ya da hiç okumadan geri çevirirler; başvuru olan özel kişiler ise, şaşılacak derecede vurdumduymazdır. Bu durum nasıl açıklanabilir? Besbelli ki, bazı kimseler, yeni buluşlar yolu ile elde edilecek paraları aralarında bölüşmek üzere, çok sıkı bir işbirliği kurmuşlar; bu sıkı birlik içinde bulunmayan bir adam, sesini duyuramamaktadır.

Bir de, gerçek bir sebepten ötürü gerçekten dertli olan, ama, kendi tecrübesi ışığı altında genelleme yapan ve başına gelen talihsizliğin evrensel problemi çözeceği sonucunu çıkaran adam vardır; diyelim ki, bu adam; Gizli Servis hakkında bir rezalet öğrenmiştir, ama bu rezaletin örtbas edilmesi devletin iyiliğine olacaktır. Adam bu sır sayesinde tanınmış bir kimse olabileceği halde olamamaktadır. Görüntüde en dürüst olan ilgililer bile, adamı çileden çıkaran bu kötü durumu düzeltmek için hiç birşey yapmamaktadırlar. Buraya kadar gerçekler, adamın söylediği gibidir. Ama ilgililerce geri çevrilişleri, kendisi üzerinde öyle büyük bir etki yapmıştır ki, bütün yüksek mevkidekilerin, sadece kendi çıkarları için, suçları örtbas etmekten başka birşey yapmadıklarına inanır olmuştur. Bu gibi kimseler, düşüncelerinin yarı doğruluğu yüzünden çok inatçı olurlar; kendileriyle ilgili tek olay, görüp bilmedikleri yüzlerce olaydan daha çok, onları etkiler. Bu da onların yanlış değerlendirmeler yapmalarına ve tipik değil de, seyrek olan olayları gerektiğinden fazla önemli görmelerine yol açar.

Sık sık karşılaşılan başka bir işkence manisi kurbanı da, istemedikleri halde insanlara her zaman iyilik eden ve onlardan hiçbir minnettarlık görmeyince de şaşıp dehşete düşen hayırsever tiptir. İyilik etme içgüdü-

lerimiz, pek seyrek hallerde, bizim zannettiğimiz derecede tertemizdirler. Hükmetme aşkı sinsidir, birçok kılıklara girer ve çoğu zaman başkalarına karşı iyi davranışımızdan aldığımız zevkin kaynağıdır. Buna sık sık başka bir unsur da katılır. İnsanlara «iyilik etmek», onları bazı zevklerden yoksun bırakmayı kapsar: içki, kumar, aylâklık, vb. Bu durumda, toplumsal ahlâkın yaygın bir unsuru rol oynamaktadır, yani bizim sadece dostlarımızın saygısını kazanmak amacıyla kaçındığımız günahları işlemek durumunda olanlara karşı duyduğumuz haset rol oynamaktadır. Örneğin tütün içmenin yasak edilmesini isteyenleri ele alalım, (A.B.D. lerinin bazı eyaletlerinde bu gibi yasaklar vardır, ya da bir zamanlar vardı,) bu gibi kimseler, elbette sigara içmeyen ve başkalarının tütünden zevk almasını çekemiyen kimselerdir. Eğer bunlar, eski tiryakilerin gelip kendilerine, pis bir alışkanlıktan kurtardıkları için teşekkür edeceklerini beklerlerse, hayal kırıklığına uğramaları çok muhtemeldir. O zaman da, bütün ömürlerini toplumun iyiliği uğruna harcadıklarını ve kendilerine en çok teşekkür borçlu olanların en az minnettarlık gösterdiklerini düşünmeye başlarlar.

Eskiden, kendilerini hizmetçi kızların ahlâk durumlarından sorumlu sayan hanımlarda da, aynı davranış görülürdü. Ama bugün, hizmetçi problemi öylesine hassas bir durumda ki, bu gibi iyilikler epeyce azalmış bulunuyor.

Politika hayatının üst basamaklarında da aynı şey olur. Kişisel rahatını bir yana bırakıp, kendisini politika alanına atılmaya iteleyen yüksek ve soylu amaçlarına ulaşma yolunda ilerliyerek bütün iktidarı eline almış bulunan devlet adamı, kendisine karşı dönen halkın nankörlüğüne şaşar kalır. Oysa, yaptıklarında halk için yapılmış olmaktan başka şeyler de bulunduğunu ya da iş-

leri yönetme zevkinin azçok payı olduğunu hiç aklına getirmez. Kürsüde ve partiyi tutan basında sık sık tekrarlanan sözler, ona gerçeklerin ifadeleri gibi gelmeye ve particiliğin parlak sloganlarını kendi davranışlarının gerçek sebepleri olduğunu sanmaya başlar. Herkes kendisini yapayalnız bıraktıktan sonra da, bıkkın ve hayal kırıklığına uğramış olarak, dünyayı boşlar ve halka hizmet gibi nankör bir işe giriştiği için pişmanlık duyar.

Bu örnekler bize dört gerçeği göstermektedir ki, bunların yeterince anlaşılması işkence manisine karşı korunmayı sağlar. Birincisi: Darvânışlarınızın asıl sebepleri, size göründükleri kadar özgecil (diğergâm) değildir. Bunu unutmayınız. İkincisi: Kendi meziyetlerinizi gözü-nüzde büyütmeiniz. Üçüncüsü: Kendinize karşı ilgi duyduğunuz kadar başkalarından ilgi beklemeyiniz. Ve dördüncüsü de şudur: İnsanların çoğu, durmadan size işkence yapmayı isteyecek kadar sizi düşünmezler. Bu dört özdeyiş üzerine bir iki söz söyleyeceğim.

Kişinin davranışlarını düzenleyen güdülerden kuşku-lanması özellikle hayırsever kimseler ve yöneticiler için gereklidir, böyle kimselerin dünya ya da dünyanın bazı kısımlarının nasıl olması gerektiği üzerine birtakım düşünceleri vardır ve kimi doğru, kimi yanlış olarak, düşüncelerini gerçekleştirdikleri takdirde, insanlığa ya da insanlığın bir kısmına büyük bir iyilik etmiş olacak-larına inanırlar. Yalnız bunlar, şunu idrâk etmemektedirler ki, eylemleri ile etkilenecek olan kişilerin de kendi görüşlerine uygun bir dünya istemeğe, aynı şekilde hak-ları vardır. Yönetici tipindeki kimse, kendi görüşünün doğru, buna karşı olan herhangi bir düşüncenin ise yanlış olduğundan iyice emindir. Ama bu sübjektif emin oluş, kendisinin objektif olarak doğruluğuna bir delil değildir. Bundan başka, çoğu hallerde, taşıdığı inanç;

kendisinin sebep olduğu değişiklikleri görmekle duyacağı zevki gizlemek için sadece bir kamuflâjdır. İktidar tutkusuna bağlı bir başka güdü, yani kibir vardır ki, bu gibi hallerde büyük rol oynar. Parlâmento üyeliği için adaylığını koymuş yüksek düşünceli ülkücü, bütün çabalarının kendisine milletvekili dedirtmek için olduğundan kuşkulanan halkın kuşkuculuğu karşısında hayret eder; böyle olduğunu başımdan geçtiği için biliyorum. Seçim yarışması sona erip de, düşünmeye vakit bulabildiği zaman ise, kuşkucu seçmenlerin haklı olabileceklerini içinden geçirir. Ülkücülük basit güdülerin acaip kılıklara girmesine sebep olur, bu yüzden halkımızın attığı realist bazı kuşku taşları yerinde atılmıştır. Geleneksel ahlâk o derece bir özgecilik (kendinden başkalarını düşünme) gerektirir ki, çoğu hallerde insan yaradılışının yetenek sınırlarını aşar ve dürüstlükleri ile övünen kimselerin çoğu da, kendilerini, hiçbir zaman ulaşamayacak olanı elde etmiş sanır. En yüce kimselerin bile büyük çoğunluğunun davranışları, kendilerine çevrik, kendi çıkarları yönünde güdüler taşır; bu da hayıflanılacak birşey değildir, çünkü aksi olsaydı, insan türü devam edemezdi. Bütün vaktini başkalarının karnını doyurmaya harcıyıp da kendini beslemeyi unutan kişi yok olur. elki sadece kötülüğe saldırmak üzere gerekli gücü kazanmak için yemek yediklerini söyliyener bulunabilir, ama bu düşünceyle alınan besinin yeterince sindirilebileceği şüphelidir, çünkü tükrük bezleri gerektiği kadar harekete getirilmiş olmayacaklardır. Bu yüzden, kişinin haz duyduğu için yemek yemesi, sadece halkın iyiliği uğruna sofraya oturmasından daha yararlıdır.

Yemek konusundaki bu durum başka şeyler için de aynıdır. Yapılacak iş ne olursa olsun, belirli bir istek ve heves yardımıyla başarılabilir; istek ve heves ise, ken-

dimize çevrik güdüler arasına, bizimle biyolojik bağ ve ilgileri bulunan kimselere karış duyduğumuz güdüler, örneğin eşimizle çocuklarımızı düşmanlara karşı korumak içtepkisi (ilca'ı) gibi güdüler de koymamız gerekir. Özgecenliğin bu derecesi insan yaradılışında vardır; ama, geleneksel ahlâk kurallarıyla benimsetilmek istenen derecesi yoktur ve gerçekten pek ender sahip olunabilir. Onun için, ahlâklarının yükseklikleriyle övünmek isteyen kimseler, ulaşmaları hiç de mümkün olmayan bir kendini düşünmezlik derecesine ulaştıklarına kendi kendilerini inandırmak zorundadırlar; bu bakımdan, ermişlik çabası, kolaylıkla işkence manisine yol açacak bir kendi kendini aldatmayla ilgilidir.

Dört gerçekten ikincisi, yani kendi meziyetlerimizi gözümüzde büyütmenin doğru olmadığının ahlâkla ilgisi, şimdiye değin söylediklerimizle açıklanmış bulunmaktadır. Ama ahlâktan ayrı meziyetlerin de, aynı şekilde, olduklarından daha yüksek değerlendirilmemeleri gerekir. Piyesleri hiçbir zaman başarı sağlayamıyan oyun yazarı, bunların kötü oyunlar olduğu ipotezini soğukkanlılıkla ele almalı; imkânsızlığı aşıkâr bir ipotezmiş gibi, hemen bir yana atmamalıdır. İpotezin gerçeklere uyduğunu görünce de, tüme varımcı bir düşünür olarak, bu ipotezi kabul etmelidir. Tarihte değeri bilinmemiş meziyetler bulunduğu doğrudur, ama bunların sayısı, kusurlarına değer verilmiş olanların sayısından çok azdır. Bir adam, çağdaşlarınca anlaşılmayan bir dâhi ise, anlaşılmamaya rağmen yoluna devam etmekte tamamiyle haklıdır. Öbür yandan, kendini beğenmişlikle şişmiş, yetersiz bir kismeyse, ayak dirememesi iyi olur. Değeri bilinmeyecek şaheserler ortaya koyma içtepkisiyle hareket eden bir kimsenin, bu iki kategoriden hangisine girmesi gerektiğini kestirmek mümkün değildir. Bunların birin-

denseniz, ayak diremeniz kahramanca, öbüründenseniz gülünçtür. Hangi kategoriden olduğunuzu kestirmek, öldükten yüz yıl sonra mümkün olacaktır. Kendinizin dâhi olduğunu sanıyor da, arkadaşlarınız bu düşüncede değilse, yapacağınız bir deney var; belki şaşmaz bir deney değil, ama oldukça değerlidir ve şudur: Belirli düşünce ya da duyguları dile getirmek üzere sizi dürtükleyen bir iç zorlayış duyduğunuz için mi eser veriyorsunuz, yoksa alkışlanmak isteğiyle mi? Gerçek sanatkârda alkışlanmak isteği, güçlü bir şekilde var olmakla birlikte, ikinci plândadır; şöyle ki, sanatkâr belirli bir eser meydana getirmek ister ve bunun beğenileceğini umudeder, ama beğenilmeyecek olsa da, stilini değiştirmez. Öbür yandan, en büyük güdüsü alkışlanmak isteği olan kimseninse, içinde kendisini belirli bir ifade için dürtükleyen bir güç yoktur; bu yüzden bu kimse, tamamiyle değişik bir iş yapsa da olabilir. Böyle bir adam, sanatıyla alkış toplayamamışsa, artık üstelememelidir. Sözü biraz daha genelleştirelim; hayattaki yolunuz ne olursa olsun, eğer yeteneklerinizi başkaları sizin gördüğünüz kadar yüksek görmüyorsa, bu konuda onların yanıldığına fazla bel bağlamayınız. Eğer bu kaniya bel bağlayacak olursanız; meziyetlerinizin herkesçe öğrenilmesine engel olmak isteyen bir kumpas kurulduğu kanısına kolayca kapılabilirsiniz ki, bu da hayatta mutsuz olmanıza yol açabilir. Meziyetlerinizin ümidettiğiniz kadar büyük olmadıklarını kabul etmek size bir an için çok acı gelebilir, ama bu bir sonu olan ve sonunda yeniden mutlu bir hayat ihtimali bulunan bir acıdır.

Üçüncü gerçeğimiz; başkalarından çok fazla şeyler beklememektir. Eskiden yatalak annelerin, kızlarından en aşağı birisinin ona hastabakıcılık etmesi ve hat-

di. Bu, başkalarından mantığa aykırı derecede bir özgecilik (diğergâmlık) istemektir, çünkü özgeciliğin kaybı, bencilin kazancından büyük olmaktadır. Bütün insanlarla, özellikle yakınlarınız ve en çok sevdiklerinizle münasebetlerinizde, onların hayatı, sizin görüş açınızdan değil, kendi açılarından görececeklerini hatırdan çıkarmamak önemlidir, ama kolay değildir. Hiç kimseden, yaşama tarzını başka bir kimse uğruna temelden değiştirip bozması beklenmemelidir. En büyük fedakârlıkların bile normal sayılacağı durumlar olabilir; ama, anormal fedakârlıklar yapılmamalı ve bunu yapmadığı için de hiç kimse kabahatli bulunmamalıdır. İnsanların çoğunlukla yakındığı davranışlar, hasta bencilliğin makûl sınırları aşmasına karşı, normal egonun sıhhatli tepkisidir.

Söz konusu ettiğimiz dördüncü gerçek de, başkalarının sizi düşünmeye, sizden daha az vakit harcadıklarını, işkence manisinin delilik derecesindeki kurbanı zanneder ki, cümle âlem, yani kendi işleri, kendi ilişkileri bulunan herkes, gece gündüz, zavallı deliye bir kötülük etmek için uğraşmaktadır. Bundan daha akıllı olan işkence kaynağı da, aynı şekilde, her türlü davranışı kendisiyle ilgili görür; oysa ortada böyle bir ilgi yoktur. Böyle düşünmek, tabîi gurur okşayıcıdır. Adam yeterince büyük bir kişiye, gerçek de olabilir. Britanya Hükûmetinin yıllarca süren davranışlarının esas amacı, Napolyon'u küçültmek olmuştur. Ama belirli şekilde önemli olmayan bir kimse, herkesin kendisini düşündüğünü kurmaya başlayınca, deliliğin yolunu tutmuş demektir. Örneğin, resmî bir ziyafette bir konuşma yaptınız diyelim. Öbür konuşanların fotoğrafları gazetelerde çıktığı halde sizinki basılmamıştır. Bunun sebebi ne olabilir? Elbette ki öbür konuşanlar daha önemli sayıldığı için değil; tâ bu uğurda hiç evlenmemeyi bile göze alması beklenir.

gazete sekreterlerinin muhabirlere, sizi bir yana bırakmaları için emir vermiş olmalarıdır. Peki, niçin böyle bir emir vermişlerdir? Besbelli sizin büyük öneminizden korktukları için. Böylece fotoğrafınızın basılmaması, önemsemeyiş halinden ince bir komplimana çevrilmiş olmaktadır. Ama bu türlü bir kendi kendini aldatma, insanı sağlam bir mutluluğa erdirmez. Aklınızın bir köşesinde gerçeklerin başka türlü olduğunu bilirsiniz ve bunu mümkün olduğu kadar kendi kendinizden saklayabilmek için gittikçe daha hayali ipotézler kurmak zorunda kalırsınız. Bunlara inanmak için harcanacak gayrette, çok büyük olur. Üstelik bunlar, sizin yaygın bir düşmanlığa hedef olduğunuz inancıyla ilgili bulunduklarından. izzeti nefsiniz ancak, dünyaya karşı tek başınıza kalmış olduğunuz gibi ıstıraplı bir düşünceyle korunabilmektedir. Kendi kendini aldatmaya dayanan hiçbir gönül doyumu sağlam değildir. Gerçek ne kadar tatsız olursa olsun, yüzyüze gelinmeli, alışılmalı ve yaşayışımız ona uydurulmaya çalışılmalıdır.

DOKUZUNCU KISIM

HALK OYU (Efkârı umumiye) KORKUSU

Yaşayış tarzları ve dünya görüşleri, kendileriyle toplumsal bağlar kurdukları ve özellikle birlikte yaşadıkları kimselerce iyi karşılanmayan pek az kimse mutlu olabilir. Modern toplumların bir özelliği de, ahlâk ve inançların birbirinden çok farklı gruplara ayrılmış olmalarıdır. Bu durum, Reformasyonla başlamıştır, (Rönesanla başlamıştır da denilebilir) ve o çağdan bu yana gittikçe daha belirli bir hal almıştır. Birbirinden yal-

nız dinsel inançları bakımından değil, daha pratik birçok konularda da ayrılan Protestanlarla Katolikler vardı. Burjuvazi için hoş görülmeyen birçok davranışlarda bulunma özgürlüğüne sahip aristokratlar vardı. Daha sonra, dinsel mezheplerin Tanrıyla kul arasındaki aracılığı-nı tanımayan geniş inançlılar ve özgür düşüncüler geldi. Günümüzde, Avrupa kıtasına baştanbaşa yayılmış sosyalistlerle öbürleri arasında yalnız politikada değil, hayatın hemen her alanında derin ayrılıklar vardır. İngilizce konuşulan ülkelerde bu gruplaşmalar pek çoktur. Bazı gruplarda sanata karşı hayranlık beslenirken, öbürlerinde bunun zararlı olduğuna inanılır, hiç değilse modern sanat için böyle düşünülür. Zina, gelenekçi kimselerce suçların en kötüsü sayılır, ama halkın büyük bir kısmı bunu, övülecek değilse de, bağışlanabilecek birşey olarak görür. Katolikler arasında boşanma yasaktır; katolik olmayanlarca ise, evliliğin gerekli bir açık kapısı olarak kabul edilir.

Belirli zevkleri ve kanıları bulunan bir kimse, bütün bu görüş ayrılıkları yüzünden, bir grup içinde kendisini tam anlamıyla kimsesiz bir yabancı hissettiği halde, öbür grup içinde normal bir insan olarak benimsenmiş bulabilir. Mutsuzlukların büyük bir çoğunluğu, özellikle gençler arasında, bu yoldan meydana gelir. Genç bir erkek, ya da kadın bazı yeni düşünceler edinir, ama içinde yaşadığı ortamda bu düşüncelerin kötü sayıldığını görür. Üstelik gençler, içinde yaşayıp tanıdıkları ortamın bütün dünyada aynı olduğunu sanırlar. Bir sapık diye tanınmaktan çekindikleri için, açığa vuramadıkları görüşlerinin, başka bir yerde, ya da topluluk içinde normal karşılanacağına, pek inanmazlar. Böylece, dünya hakkında bilgisizlik yüzünden, bazan sadece gençlikte, çok hallerde de bütün ömür boyunca, hiç gereği yokken

büyük ölçüde acı çekilir. Bu dar sınırlar içinde kalış yalnız acıya sebep olmakla kalmaz, çevrenin düşmanlığına karşı manevî özgürlüğün korunması gibi gereksiz bir iş için çaba harcanmasına ve yüzde doksan dokuz bir ihtimalle, düşünceleri mantıksal sonuçlarına erdirmede belirli bir çekingenliğe yol açar. Bronte (1) kardeşler, kitapları yayınlanıncaya değin kendilerine uygun kimselerle karşılaşmamışlardı. Bu durum, kahraman ve yüksek yaradılışlı Emily'yi etkilememişti, ama büyük yeterliğine karşılık bir özel öğretmen görünüşünden hiçbir zaman kurtulamamış olan Charlotte'u şüphesiz etkilemişti. Blake de Emily gibi son derece bir manevî yalnızlık içinde yaşadı, ama gene tıpkı onun gibi, bu yalnızlığın kötü etkilerini altedebilecek derecede büyük bir insandı, çünkü kendisinin haklı, eleştirmecilerininse haksız olduğundan hiç şüphe etmemişti. Halk-oyu'na karşı tutumunu şu mısralarda açıklamıştır:

Beni hemen hemen kusturmamış bulunan
Tanıdığım tek adam
Fuseli'ydi: Hem Türk, hem de Yahudi
İşte böyle sevgili Hıristiyan dostlarım, siz ne
âlemdesiniz

Gelgelelim bu derece manevî güce sahip kimselerin sayısı fazla değildir. Hemen herkes için mutluluğun şar-

(1) CHARLOTTE (1816 - 1855), EMILY (1818 - 1848), ANNE BRONTE (1820 - 1849), İngiliz kadın roman yazarları. Sırası ile CURRER, ELLIS, ACTON, BELL, erkek takma adları altında yayınladıkları en tanınmış eserleri, yine sırası ile: Jane Eyre, Rüzgârlı Tepe (Wuthering Heights), Agnes Grey'dir. N. Ö.

tı, çevrenin kendisinden hoşnut olmasıdır. İnsanların çoğu da içinde yaşadıkları çevreden anlayış görürler. Çünkü, daha gençliklerinde günün peşin hükümlerini benimsemişler; çevrelerinde hazır buldukları inanç ve geleneklere farkına varmadan kendilerini uydurmuşlardır. Ama bütün kültürlüleri ve sanatkâr yaradılışlı kimse-leri de içine alan geniş bir azınlık için böyle bir uysallık mümkün değildir. Küçük bir taşra kasabasında doğmuş bir kimsenin, ilk gençlik çağlarında, kafaca yükselmek için gerekli herşeye karşı düşmanca duygular besleyen bir toplulukla çevrili olduğunu kabul edelim. Ciddî kitaplar okumak istese öbür çocuklar kendisini hor görür ve öğretmenler bu gibi kitapların insanı tedirgin edici olduklarını söyler. Güzel sanatlara karşı yakınlık gösterse, yaşlıları gözünde erkeklikten uzak, yaşlıların gözündeysa ahlâksız durumuna düşer. Çevresinde pek yaygın olmayan bir meslek seçmek istese, bu meslek istediği kadar şerefli bir iş olsun, hemen kendisinin burnu Kaf dağında olduğu ve babasına yetenin ona da yetmesi gerektiği söylenir. Baba ve anasının dinsel inançlarını ya da politik bağlantılarını beğenmemeye kalkışsa başı derde girer. Bütün bu sebeplerden ötürü, olağanüstü meziyetlere sahip genç erkek ve kadınlar için erginlik çağı büyük bir mutsuzluk çağıdır. Alelâde arkadaşları için bir eğlence ve zevk zamanı olan bu çağda, onlar daha ciddi birşeyler arar; ama, alınyazılarının sonucu olarak doğdukları çevredeki yaşlılarda da, yaşlılarında da bu aradıklarını bulamazlar.

Bu gibi gençler, üniversiteye gittikleri zaman, kendilerine uygun kimselerle karşılaşp, birkaç yıl için büyük bir mutluluğa erebilirler. Şansları varsa, üniversiteden ayrılınca da kendilerine uygun arkadaşlar bulma imkânını verecek bir iş edinebilirler; Londra ve New

York gibi büyük bir şehirde oturan akıllı bir kimse, kendisini sıkmadan ya da olduğundan başka görünme zorunluğu duymadan, yaşayabileceği bir çevre bulabilir. Ama işi daha küçük bir yerde bulunmasını gerektirirse ve özellikle, halkın saygısını kazanmayı gerektiren bir işse, örneğin doktorluk, ya da avukatlıksa, ömrü boyunca hergün karşılaştığı kimselerden gerçek inançlarını saklamak zorunda kalabilir. Amerika için bu durum, ülkenin çok geniş olması yüzünden, özellikle böyledir. Kuzeyde, güneyde, doğuda ve batıda, hiç akla gelmiyecek yerlerde yalnızlık içinde yaşayan kimselerle karşılaşsınız; bunlar yalnızlık duymayacakları yerler bulunduğunu kitaplardan öğrenmişlerdir, ama böyle yerlere gitmelerine imkân yoktur ve düşüncelerine uygun iki kelime konuşma fırsatını pek ender bulurlar. Bu gibi durumlarda, Blake ve Emily Bronte'den daha aşağı yaradılıшта olanlar için gerçek mutluluk imkânı yoktur. İmkânı olması isteniyorsa, ya halk-oyu'nun zorbalığını azaltacak, ya da bundan kurtaracak bir yol açılmalı ve kültürlü azınlığın birbirini tanıyıp, birarada bulunma zevkini tattıracak bir çare bulunmalıdır.

Birçok hallerde fazla çekingenlik bu derdi büyüt-mektedir. Halk kendi düşüncesine aykırı davranandan çok, halk-oyu'ndan korkana karşı zorbalık eder. Nasıl bir köpek, kendisinden çekinen bir kimseye daha çok havlar ve ısırsa, insan sürüsü de buna benzer bir özellik taşır. Onlardan korktuğunuzu belli ettiniz mi, iyi bir av fırsatı vermiş olursunuz; oysa, umursamaz görününce, kendi güçlerinden şüphe etmeye başlar ve sizi kendi halinize bırakırlar. Tabii burada meydan okumanın son sınırlarını düşünüyor değilim. Rusya'da normal sayılan görüşleri Kensington'da, ya da Kensington'da normal sayılanları Rusya'da ileri sürerseniz, sonuçlarına bo-

yun eğmeniz gerekir. Ben bu gibi aşırı halleri değil, çok daha ılımlı olanları, örneğin uygun giyinmemek, ya da bir kiliseye bağlanmamak, ya da önemli eserler okumaktan vazgeçmemek gibi durumları düşünüyorum. Bu gibi kusurlar meydan okurcasına değil de, içten geldiği gibi, neşe içinde, kaygısızca işlenirse, en gelenekçi topluluklarda bile hoş görülür. Zamanla, başkaları için hiç de hoş görülmeyen şeyleri yapmasına ses çıkarılmayan bir zararsız deli dokunulmazlığını kazanmak da mümkündür. Bu iş, büyük ölçüde, iyi huylu ve dostcanlı olmaya bağlıdır. Gelenekçi kimseler, geleneklere aykırı davranışlara kızarlar, çünkü bunu kendilerine karşı yapılmış sayarlar. Oysa, aykırı davranan kimse, yeterince bir neşe ve dostlukla, en budalaların bile anlayabileceği şekilde, onları beğenmediği için böyle yapmadığını açıklarsa, birçok aykırı davranışlar bağışlanabilir.

Ne var ki, zevk ve düşünceleri çoğunluğun hoşuna gitmeyen birçok kimseler için, kınanmaktan kaçınmanın bu usulünü uygulamak imkânsızdır. Hoş görülmemek bu kimseleri tedirgin eder ve dıştan bakınca boyun eğmiş, ya da ters davranışlardan sakınıyor görünseler bile, kavgacı bir tutum takınmalarına yol açar. Şu halde, toplumun gelenekleriyle uyuşamayan kimseler alıngan, tedirgin ve huysuz olma eğilimindedirler. Aynı kimseler, görüşlerinin aykırı sayılmayacağı başka bir topluluk içine girdikleri zaman, huyları tamamiyle değişir. Asık suratlı ve utangaç olmaktan, neşeli ve kendine güvenir olmağa; sertlikten yumuşaklığa; içine kapanık olmaktan, insancıl ve dışa dönük olmağa geçebilirler.

Onun için, çevreleriyle uyuşmazlık halinde bulunan gençler, daha az gelir getirecek bile olsa, eğer mümkünse, kendilerine uygun arkadaşlar edinebilecekleri meslekleri seçmelidirler. Dünya ve yaşama bilgilerinin sınırlı

olması yüzünden gençler, çoğu zaman, bunun mümkün olduğunu pek bilmezler ve kendi çevrelerinde duyup karşılaşmaya alıştıkları peşin hükümlerin, dünyanın her yanında aynı olduğunu sanırlar. Bu da yaşlıların gençlere çok yardımcı olmaları gereken bir konudur, çünkü insanlık hakkında oldukça bilgi ve tecrübeyi gerektirir.

Psikanalizin önem kazandığı bugünlerde bir genç, çevresiyle uyuşamadığı zaman, bunun sebebini ruhsal düzensizlikte aramak, âdet haline gelmiştir. Bence bu tam bir hatadır. Örnek olarak, ana ve babası evrim (tekâmül) doktrinini doğru bulmayan bir genci ele alalım. Bu genç, budala değilse, ana-babasıyla mutlaka uyuşmazlığa düşecektir. Kişinin çevresiyle uyuşmaması elbette bir talihsizliktir; ama, her ne pahasına olursa olsun, sakınılması gereken bir talihsizlik değildir. Çevrenin budala, peşin hükümlü ya da insafsız olduğu durumlarda, onunla uyuşmazlık halinde bulunmak bir meziyettir. Sayılan özellikler ise, bir dereceye kadar, hemen her çevrede vardır. Galile ve Kepler'in, Japon deyimiyle, «Tehlikeli düşünceleri» vardı; zamanımızın en akıllı kimselerinin de böyle düşünceleri vardır. Bunlar, bu düşünceleriyle toplumda düşmanlık duyguları uyandırır ki, bu düşmanlığın akıllıları sindirecek derecede güçlenmesi istenecek birşey değildir. İstenecek olan şey; bu düşmanlığı elden geldiğince azaltma ve etkisiz hale getirme yollarının bulunmasıdır.

Modern dünyada bu problemin en önemli kısmına gençlik arasında rastlanır. Bir insan bir kez uygun mesleğe atılmış ve uygun çevreyi bulmuşsa, toplum işkenesinden çoğunlukla kaçınabilir; ama gençken, meziyetleri henüz denenmemişken bilgisiz kimselerin, hem de bilmedikleri konularda hüküm vermeye kendilerini yetkili sanan kimselerin eline düşebilirler, üstelik bu kimseler;

bunca dünya tecrübeleri olduğu halde, gepgenç bir adamın kendilerinden daha bilgili olması karşısında öfkeye kapılabilirler. Bilgisizlerin zorbalığından kendini kurtarabilmiş birçok kişiler, baskı süresince öyle çetin ve uzun bir savaş vermek zorunda kalmışlardır ki, sonunda gücenmiş ve enerjilerini yitirmişlerdir. Dehanın ne yapıp yapıp yolunu bulacağı hakkında iç ferahlatıcı bir doktrin vardır ve bu inanca dayanılarak, gençlere yapılacak işkencenin fazla zararlı olmayacağı düşünülür. Ama bu doktrin, kabul edilebilmesi için, hiçbir temele dayanmamaktadır. Bu, tıpkı, «cinayet gizli kalmaz» teorisine benzer. Evet, duyduğumuz bütün cinayetler meydana çıkarılmıştır; ama hiç duymadığımız kaç cinayet olduğunu kim bilebilir? Aynı şekilde, adını işittiğimiz bütün dâhiler, aykırı şartların üstesinden gelmişlerdir; ama genç yaşlarında çökertilmiş daha birçoklarının bulunmadığını kabul için de bir sebep yoktur. Üstelik bu, sadece dâhilerle değil, toplum için dâhiler kadar gerekli olan yeterliler (kaabiliyetliler)'le de ilgili bir problemdir. Üstüne üstlük, nasıl olursa olsun bir kurtulma işi de değil, aynı zamanda küskün düşmeden ve enerjisini yitirmeden kurtulmuş olma işidir. Bütün bu sebeplerden ötürü gençliğin yolu fazla engellenmemelidir.

Gençlerin dilekleri, yaşlılarca saygıyla karşılanmak gerekirse de, yaşlı arzularının gençlerce saygıyla karşılanması doğru değildir. Bunun sebebiyse basittir, şöyle ki: Her iki halde de söz konusu olan yaşlıların hayatı değil, gençlerin hayatıdır. Yaşlılar, gençlerin hayatını yönetmeye kalkmakla hata ederler; gençler için de böyledir, örneğin dul kalmış ana, ya da babalarının yeniden evlenmesine engel olarak onların yaşamalarını düzenlemeğe kalkışmaları doğru değildir. Yaşlı olsun, genç olsun; iyiyi kötüden ayırma çağına erdikten sonra her

insanın kendi istediklerini seçmeğe ve gerekiyorsa, kendi kusurlarını işlemeğe hakkı yoktur. Gençler herhangi hayati bir konuda yaşlıların baskılarına boyun eğerlerse, yanlış bir öğüde uymuş olurlar. Örneğin, siz artist olmak isteyen bir gençsiniz; ama ana-babanız, oyunculuğun ahlâka aykırı, ya da sosyal bakımdan düşük bir iş olduğu inancıyla bu isteğinize karşı gelmektedir diyelim. Size her türlü baskıyı yapabilirler; emirlerini dinlemezseniz sizi evlâtlıktan atacaklarını söyleyebilirler, bir iki yıl geçmeden mutlaka pişman olacağınızı iddia edebilirler; sizin yapmak istediğinizi yapmak için ayak diremiş ve sonunda korkunç sonuçlarla karşılaşmış bir çok gençleri örnek olarak sayıp dökebilirler. Evet, sahnenin size uygun bir iş olmadığını düşünmekte belki haklıdır; belki rol yapma yeteneğiniz yoktur, ya da sesiniz kötüdür. Durum bu ise, bunu, çok geçmeden tiyatro yetkililerinden öğrenecek ve kendinize başka bir iş seçmek için bol bol vaktiniz olacaktır. Ana-babanın iddiaları teşebbüsten vazgeçmenize yeter bir sebep olmamalıdır. Onların bütün o söylediklerini dinlemez de niyetinizi gerçekleştirebilerseniz, sizin ya da onların tahmininden daha kısa bir zamanda bu duruma alışacaklardır. Öbür yandan, eğer meslek yetkililerinin düşünceleri cesaret verici değilse, o zaman iş değişir; çünkü tecrübelilerin ileri süreceği fikirler, mesleğe yeni başlayanlarca daima saygıyla karşılanmalıdır.

Bence genel olarak, uzman kanaati dışındaki fikirlere gereğinden fazla saygı gösterilmektedir; konu ister önemli, ister önemsiz olsun, durum böyledir. Kural olarak, bir insanın açlık ve hapishaneye düşmeyecek kadar halk-oyu'na saygı göstermesi gerekir; bundan fazlası, zorbalık karşısında gönüllü olarak boyun eğmek demektir ve birçok şekillerde kişinin mutluluğunu zede-

yebilir. Örneğin para harcamayı ele alalım. İyi bir otomobille sahip olma ve büyük ziyafetler verebilme sayesinde komşularının saygısını kazanacaklarına inanan kimselerle, diğer birçok kimselerin para harcamaları arasında oldukça fark vardır. Aslına bakılırsa, istediği zaman bir otomobil alabilecek olduğu halde, seyahat etmeyi, ya da iyi bir kitaplığa sahip olmayı tercih eden kimse, herkes gibi davranmayışı yüzünden daha çok saygı görür. Halk-oyu'nu bile bile hor görmek de elbet doğru değildir; halk-oyu çetrefil bir hal almış olmasına rağmen, hor görmek hâlâ onun hakkıdır. Ama onu gerçekten umursamamak, hem kişinin dayanıklı olduğunu gösterir, hem de bir mutluluk kaynağı olur. Üstelik, geleneklere pek fazla boyun eğmeyen erkek ve kadınlardan kurulu bir topluluk, herkesin birbirine benzer şekilde davrandığı bir topluluktan daha ilgi çekicidir. Herkesin karakteri kendine özel bir şekilde teşekkül etmiş olan bir yerde, tip ayrılıkları muhafaza edilmiş olur, böylece her karşılaştığımız kimse, daha önce gördüklerimizin bir kopyası olmayacağından, yeni kimselerle karşılaşmak bir değer taşır. Aristokrasinin avantajlarından biri de buydu; zira, sosyal durumların doğuştan elde edildiği aristokraside, davranışların kararsız olmasına göz yumulmaktaydı. Modern dünyada bu sosyal özgürlük kaynağını gittikçe yitirmekteyiz ve bu yüzden hep bir örnek olmanın yol açacağı tehlikelerin daha bilgili bir şekilde tanınması bir ihtiyaç halini almıştır. İnsanların göz göre göre egzantrik olması gerektiğini söylemek istemiyorum, çünkü bu da gelenekçi olmak kadar sıkıcıdır. Ben sadece insanlar tabii olmalı ve antisosyal olmamak şartıyla içten gelen zevklerine uymalıdır demek istiyorum.

Modern dünyada, taşıma araçlarının çok hızlı oluşu sayesinde insanlar, coğrafi olarak yakın komşularına

bağlı kalmaktan, eskiye göre, kurtulmuşlardır. Arabası olanlar, kırk kilometre uzaktaki bir kimseyi komşu sayabilmektedirler. Bu yüzden, arkadaş seçmekte eskiye göre daha büyük imkânları vardır. Kalabalık bir çevrede, kırk kilometre içinde kendisine uygun kimseler bulamamın yakın komşusunu tanıması gerektiği düşüncesi büyük şehirlerde ortadan kalktıysa da, kasaba ve köylerde hâlâ devam etmektedir. Ama saçma bir düşünce halini almıştır, çünkü sosyal münasebetlerde yakın komşulara bağlı kalmak zorunluğu yoktur. Gün geçtikçe arkadaşlarımızı bize yakın bulunan kimseler arasından değil, kendimize uygun kimseler arasından seçme imkânımız artmaktadır. Aynı zevk ve düşüncede olan insanların birbiriyle bağlantılar kurmasıyla da mutluluk artar. Bu şekilde sosyal ilişkilerin gittikçe daha fazla gelişeceğini ve böylece geleneklere uymayan birçok kimselerin çektiği yalnızlık acısının günden güne azalarak yok olacağını bekleyebiliriz. Bu hal, onların mutluluğunu hiç şüphesiz arttıracaktır; buna karşılık, gelenekçilerin geleneğe uymayanları avuçları içinde tutmaktan aldıkları sadist zevki de azaltacaktır. Ne var ki, ben bu zevkin, korunması gerekli bir zevk olduğunu hiç sanmıyorum.

Halk-oyu korkusu, her türlü korku gibi, ezici ve gelişmeyi engelleyicidir. Böyle bir korku, güçlü bir şekilde duyulduğu sürece, ne türlü olursa olsun bir büyüklüğe ulaşmak zordur ve gerçek mutluluğun ortamı olan ruh özgürlüğüne kavuşmak imkânsızdır; zira, mutlu olabilmemiz için, yaşayış tarzımızın derin iç tepkilerimizden doğması ve tesadüfen komşu, hattâ akrabamız olmuş kimselerin rastgele zevk ve isteklerine bağlı olmaması gerekir. Yakın komşulardan çekinme şüphesiz eskiye göre azalmıştır; ama, yeni bir korku şekli, yani gazetelerin ne yazabileceği korkusu ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Bu da Ortaçağlardaki büyücü baskınları kadar dehşet vericidir. Bir gazete, aslında belki kimseye kötülüğü dokunmayan bir adamı diline doladı mı, çok korkunç sonuçlar meydana gelebilir. Neyse ki, birçok kimseler; tanınmamış olmaları sayesinde böyle bir âkıbetten uzak kalabilirler; ama reklâm usulleri mükemmelleştikçe, sosyal işkencenin bu yeni türü de tehdidini arttırmaktadır. Bu iş, kurbanı olan kimse için küçümsenemiyecek kadar önemli bir konudur ve basın özgürlüğü ilkesi üzerine ne düşünülürse düşünölsün, bence yürürlükteki şerefleri koruma kanunları daha kesin bir hale getirilmeli, suçsuz kişiler için hayatı zehir eden herşey, (hattâ o kimseler, yazılacak olanı söylemiş, ya da yapmış olsalar bile, kötü niyetli bir şekilde yayınlanmasıyla halkın gözünden düşeceklerse) yasak edilmelidir. Aslında, bu derdin tek çaresi, halk-oyu'ndaki hoşgörölüğü'n artmasıdır. Hoşgörölüğü'n arttırılması için en iyi yol ise, gerçek mutluluğun tadını çıkaran kimselerin çoğaltılması ve böylece en büyük zevkleri insan kardeşlerine acı çektirmek olan kişilerin sayıca azaltılmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

MUTLULUĞUN

KAYNAKLARI

ONUNCU KISIM

MUTLULUK HÂLÂ MÜMKÜN MÜDÜR?

Buraya kadar mutsuz kişi üzerinde durduk; şimdiyse daha zevkli bir iş olan mutlu kişiyi ele alacağız. Bazı dostlarımın konuşmaları ile kitapları, beni nerdeyse modern dñnyada mutluluğun imkânsızlığına inandırmıştı. Ama yaptığım iç gözlemler, yabancı ÷lkelerde seyahatler ve bahçıvanımla konuşmalar sonunda bu görüşün doğru olmadığını anladım. Aydın dostlarımın mutsuzluklarını daha önceki bir kısımda söz konusu etmiştim; bu kısımda ise, hayatım boyunca karşılaşmış olduğum mutlu insanları gözden geçirmek istiyorum.

Birçok dereceleri olmakla birlikte, mutluluk iki tür-lüdüş. Yani bunlar birbirlerinden, düpedüz ve hayalî, maddî ve manevî, ya da duygusal ve mantıkî olarak ayrılabilirler. Bu tanımlamalar arasında yapılacak seçim, elbette, doğruluğu ispat edilecek olan teze bağlıdır. Ama ben şu anda herhangi bir tezi ispat etmekle değil, sadece açıklamakla ilgili bulunuyorum. İki türlü mutluluk arasındaki farkı açıklamanın belki de en basit yolu: Biri-sinin herkes için, öbürününse yalnız okuyup yazabilenler için mümkün olduğunu söylemektir. Çocukken, tanıdığım ve mutluluktan ağzı kulaklarında olan bir adam vardı ki, işi; kuyu kazmaktı. Çok uzun boylu, inanılma-yacak derecede adaleli bir adamdı; okuyup yazması yoktu ve Parlâmento diye bir kurul bulunduğunu ancak 1885

de bir oy aldığı zaman öğrenmişti. Mutluluğu kültürel kaynaklardan gelmiyordu; tabiat kanununa inanmaya, türlerin mükemmelleştirilebileceği inancına, halk hizmetlerine halkın sahip olması düşüncesine, kıyamet gününe inananların sonunda kârlı çıkacağı fikrine, ya da aydınlarca hayattan zevk almak için gerekli görülen inançlardan herhangi birine de dayanmaktaydı. Onun mutluluğunun temeli, beden çabasına, yeterince çalışmaya, aşılabılır kaya engellerini aşmaya dayanıyordu. Bahçıvanının mutluluğu da bu türdür; yıl boyunca tavşanlarla savaşıyor ve onlar hakkında, İngiliz polisinin Bolşeviklerden bahsettiği gibi sözeder; onların, alçak, düzenbaz ve yırtıcı olduklarına inanır; kendileriyle başa çıkabilmek için onlar kadar kurnaz olmak gerektiğini söyler. Hergün avladıkları yaban domuzunu ertesi sabah, mucizeli bir şekilde, karşılarında bulan Valhalla Kahramanları (1) gibi, benim bahçıvan da düşmanını, kökünü kurutmaktan hiç çekinmeden, hergün öldürebilir. Yetmiş yaşını çok aşmış olmasına rağmen, bütün gün çalışır, eviyle işyeri arasındaki otuz kilometrelik, inişli çıkışlı yolu hergün bisikletle gider gelir; ama, neşe kaynağı hiç kurumaz, bunu da «Aha o tavşanlar» sağlar.

Diyeceksiniz ki, böylesine basit zevkler, sizin gibi yüksek kimseler için değildir. Küçücük tavşanlarla savaşmaktan ne zevk alabiliriz? Bana kalırsa, bu iddia zayıftır. Tavşan, sarı humma basilinden çok büyük olduğu halde, yüksek bir insan basille savaşmakta mutluluk bulabilir. Benim bahçıvanın haz duyduğu eğlenceler,

(1) VALHALLA — İskandinav mitolojisine göre, savaşta ölenlerin gittiği yerdir. Gürüldiyerek akan THUD ırmağı ile çevrilidir. Yöneticisi Tanrı Odin'dir. Burada içki ve çarpışmakla vakit geçirilir. N.Ö.

en kültürlü kimseler için de birer heyecan kaynağı olabilir. Öğrenimden ileri gelen fark ise, sadece hazların elde edilmesi için girişilecek faaliyetlerde görülür. Başarma zevki, çoğunlukla sonunda elde edildiği halde, başlangıçta başarının şüpheli olması gibi bir zorluk bulunmasını gerektirir. Bu da belki, insanın kendi yeteneklerini olduklarından küçük görmesinin bir mutluluk kaynağı olmasına başlıca sebeplerden biridir. Kendisi hakkında eksik tahminde bulunan bir kimse, daimi olarak başarı sürpriziyle karşılaşır; öbür yandan, şişirme tahminlerde bulunan bir kimse de, sık sık başarısızlık sürprizleriyle karşılaşır. Bu iki sürprizden birincisi hoş, ikincisiye değildir. Onun için, hernekadar hiçbir işe atılmıyacak derecede kendisini küçük görmek doğru değilse de, kendini fazla beğenmişlik de doğru değildir.

Bugünkü toplumun yüksek öğrenimli kişileri arasında en çok mutlu olanlar, bilim adamlarıdır. Bunların en tanınmışlarından birçoğunun duygusal yönleri basittir ve işlerinden öylesine derin bir gönül doyumunu (itminan) sağlarlar ki, yemeğin, hattâ evliliğin bile tadını çıkarabilirler. Ressamlarla edebiyatçılar, evlilik hayatlarında mutsuz olmayı «de r i g e u r» (zorunlu) sayarlar, ama bilim adamları çoğunlukla eski-moda evcimen mutluluğuna erişebilirler. Bunun sebebi, zekâlarının yüksek katlarını tamamiyle işlerine vermiş olmaları ve bu yüksek katları, herhangi bir faaliyet göstermelerine lüzum olmayan konulara karıştırmamalarıdır. İşlerinde mutludurlar, çünkü modern dünyada bilim güçlü ve durmadan ilerlemektedir ve çünkü bilimin öneminden ne kendileri, ne de halk şüphe etmektedir. Basit heyecanlar herhangi bir engelle karşılaşmadığı için de karışık heyecanlara ihtiyaç hissetmezler. Heyecanlardaki karışıklık deredeki köpüğe benzer. Sakin sakin akıp gidişi kesen engeller tarafından

meydana getirilir. Ama, temel güçler engellenmediği sürece, dış yüzeyde dalgalara sebep olmazlar ve nelere muktedir oldukları ancak erbabınca görülebilir.

Bilim adamının hayatında mutluluğun her şekli bulunur. Yeteneklerini sonuna değin kullandığı bir işi vardır; yalnız kendisince önemli olmakla kalmayıp, hiç bir şey anlamadıkları zaman bile halk tarafından önemli sayılan sonuçlar elde etmektedir. Bu bakımdan bilim adamı, sanatkârdan daha talihlidir. Halk bir resim ya da şiiri anlamadığı zaman, bunun kötü bir resim, ya da şiir olduğu hükmünü verir. Görecelik teorisini (izafiyet nazariyesini) anlamadığı zamansa, haklı olarak, bu işi anlamaya öğreniminin yetmediği sonucuna varır. Bu yüzden, Einstein saygı görürken, en büyük ressamı tavan aralarında soğuktan titrer ve Einstein mutlu, ressamı mutsuz olur. Yaşamaları durup dinlenmeden insanogullarının şüphecilğini yenip kendilerini kabul ettirmek için savaşmayı gerektiren insanlardan pek azı gerçekten mutlu olabilir; bu da ancak, küçük bir dost topluluğu içine kapanıp, dışardaki soğukluğu unutabilmekle mümkündür. Bilim adamının bir dost topluluğuna ihtiyacı yoktur; çünkü o zaten, meslekdaşlarından başka herkesten sevgi ve saygı görür. Sanatçı ise, ya hor görülmek, ya da değersiz olmak şıklarından birini seçmek gibi acıklı bir durumla karşı karşıyadır. Büyük yeteneklere sahipse, bunlardan birini seçmekten başka çaresi yoktur, ve tabii yeteneklerini kullanırsa birincisini, kullanmazsa ikincisini seçer. Ama bu, her zaman ve her yerde böyle olmuş değildir. İyi sanatkârlara da, hem de genç yaşlarında değer verildiği zamanlar görülmüştür. Julius II., Mikelanj'a karşı sert davranmıştır, ama resim yapmada usta olmadığını söylememiştir. Modern milyoner, yaşlı sanatkârlara, gücünü yitirdikten sonra para yağdıra-

bilir, gelgelelim onların yaptığı işi hiçbir zaman kendi işi kadar önemli görmez. Sanatçıların bilim adamlarından, çoğunlukla, daha az mutlu olmaları gerçeğinde bu hallerin payı bulunsa gerektir.

Şunu itiraf etmeliyiz ki, batı ülkelerinde üstün zekâlı gençler, daha ziyade, yeteneklerini tam olarak kullanabilecekleri çalışma alanları bulamamaktan ileri gelen bir mutsuzluk içindedirler. Oysa, doğu ülkelerinde durum böyle değildir. Bugün zeki gençlerin, başka yerlere göre daha mutlu olduğu ülke, belki Rusya'dır. Çünkü, onların önünde yaratılacak yeni bir dünya ve bunu yaratmaya uygun, ateşli bir inanç vardır. Yaşlılar idam edilmiş, açlıktan öldürülmüş, sürülmüş, şu ya da bu şekilde temizlenmiştir; böylece artık gençleri, bütün batı ülkelerinde olduğu gibi, ya zararlı olmak, ya da hiç bir şey yapmamak yollarından birini seçmeye zorlayamazlar. Genç Rus'un inancı, bilgi batılıya kaba-saba görünebilir; ama, herşey bir yana, bu inanca karşı söylenecek ne vardır? Bu genç, yeni bir dünya yaratmaktadır; bu yeni dünya onun beğenisine uygundur ve yaratıldığı zaman, orta bir Rus'u ihtilâl öncesinden daha mutlu kılacağı hemen hemen muhakkaktır. Peşin hükümlü batı aydınının mutluluk duymayacağı bir dünya olabilir; ama, peşin hükümlü batı aydını, bu dünyada yaşamak zorunda değildir. Şu halde, genç Rus'un inancı, pratik ölçülere göre doğru demektir ve teorik yanı hariç, bu inancı kaba-saba olarak suçlandırmak haksızlık olur.

Hindistan'da, Çin'de ve Japonya'da politik dış etkiler genç aydının mutluluğuna engel olabilir; ama batıda olduğu gibi, iç engeller yoktur. Gençlere önemli görünen faaliyetler vardır ve bu faaliyetler başarıldığı sürece, gençler mutlu olurlar. Ulusal hayatta, önemli bir rolleri ve ulaşılması güç olmakla birlikte, imkânsız olma-

yan bir amaçları bulunduğunu hissederler .Yüksek öğrenim görmüş batılı genç kadın ve erkeklerin çoğu arasında sık sık rastlanan, herşeye burun kıvrırma hali, konforla güçsüzlüğün birleşmesinden meydana gelir. Gücsüzlük, insanları hiç birşeyin yapmaya değmez olduğu duygusuna götürür; konfor ise, bu duygunun sebep olduğu acıyı çekilebilir hale sokar. Doğunun bütün ülkelelerinde üniversite öğrencileri halk-oyu'nu etkileme bakımından, modern batıya göre, daha büyük imkâna sahiptir; ama, maddî gelir sağlama bakımından çok daha az fırsatları vardır. Gücsüz olmadıkları, konfor içinde bulunmadıkları için de, herşeye burur kıvrırıcı değil, ya reformcu, ya da devrimci olurlar. Reformcu ile devrimcinin mutluluğu ulusal işlerin gelişmesine bağlıdır; ama, reformcu ile devrimci, belki kurşuna dizilirken bile, konfor içinde yüzen burun kıvrırıcının hiçbir zaman erişemeyeceği gerçek bir mutluluk duyar. Çin'in gelenekçi bir bölgesinde benim okula benzer bir okul açmak isteyen genç bir Çinlinin beni ziyaret edişini hatırlıyorum. Bu işin sonunda kafasının kesileceğini bilmekteydi. Gene de, gıpta etmekten kendimi alamadığım, sakın bir mutluluk zevki içinde bulunuyordu.

Dünyada sadece bu yüce mutlulukların mümkün olduğunu söylemek istemiyorum. Aslında bunlar belirli bir azınlığın ulaşabileceği mutluluklardır, çünkü herkeste bulunmasına imkân olmayan bir yeterlik ve bir ilgi genişliğini gerektirirler. Çalışmaktan sadece tanınmış bilim adamları haz duymadığı gibi, bir dâvayı savunmaktan da sadece büyük devlet adamları zevk almaz. Çalışma zevki, belirli derecede bir ustalığa ulaşmış ve herkesten alkış beklemeksizin ustalığını işe uygulamaktan gönül hoşluğu sağlayabilen bütün insanlara apektir. Genç yaşında iki bacağı yitirmiş olduğu halde, ömrü boyunca

huzurlu bir mutluluk içinde yaşamış bir adam tanımıştım; mutluluğunu gül hastalıkları üzerine beş ciltlik bir eser yazmakla elde etmişti ki, kendisi bu konuda en başta giden bir uzmandı. Çok sayıda Konkoloji (1) uzmanı tanıma bahtiyarlığına ermiş değilim, ama tanımış olanların anlattıklarından öğrendiğime göre, kabukları incelemek kişiye hoşnutluk veren bir uğraşymış. Bir zamanlar, dünyanın en büyük kompozitörü olan ve ömürlerini yıldız sanatkarlar peşinde koşmakla geçiren kimselerce aranan bir adam tanımıştım; bu adam, herkese kolay kolay saygı göstermeyen kimselerin gerçekten saygılarını kazanmış olmaktan çok, kendi sanatıyla uğraşmaktan, usta dansörlerin danstan aldıkları zevki andıran, bir hoşnutluk ve bir haz duyuyordu. Birçok kompozitörlerin de matematik sayıları, Nesturî (2) metinleri, çivi yazısı dizmekte, ya da daha başka ve güç işlerde usta olduklarını görmüşümdür. Bu kimselerin özel hayatlarında mutlu olup olmadıklarını bilmiyorum, ama çalışma saatlerinde, yapıcı içgüdüleri tam anlamıyla tatmin olmaktadır.

Bizim şu makine çağımızda, hüner isteyen el işlerinden alınan zenaatkâr zevki için, eskiye göre daha az fırsat bulunduğunu söylemek âdet olmuştur. Ben, bunun doğruluğundan pek emin değilim; evet, bugün, usta işçiler, Ortaçağ esnafının uğraştığı işlerden çok başka iş-

(1) KONKOLOJİ: Midye gibi hayvanların kabukları ile ilgili bilim; sedefler bilimi. N.Ö.

(2) NESTURÎLİK: 5 inci yüzyılda Nestor'un kurduğu Hristiyan mezhebidir. Buna göre, Tanrı ile insan birbirinden o derece ayrıdır ki, Meryem, Tanrının anası olamaz. Meryem, İsa'nın anasıdır. Bu problem 431 yılında Efes'te ele alınmış, Meryem'in Tanrı analığı kabul ve Nestor sürgün edilmiştir. N. Ö.

ler üzerinde çalışmaktadırlar; ama bunlar, makine ekonomisinde hâlâ çok önemli ve çok gereklidirler. Pratik bilim aygıtlarını ve hassas makineleri yapanlar, plân çizen ve gerçekleştirenler var; uçak makinistleri, şoförler ve daha birçok işler yapanlar var ki, bu işlerde ulaşılabilecek ustalık derecesinin hemen hemen sınırı yoktur. Benim görüp anlayabildiğime göre, ilkel ziraat işçisiyle köylü, bir makine ustası ya da şoför kadar mutlu değildir. Tarlasını işleyen köylünün değişik işler yaptığı doğrudur; sürer, eker ve biçer. Ama başarısı tabiat olaylarının insafına bağlıdır ve bu bağlı oluşu hiç aklıdan çıkaramaz; buna karşılık, modern bir mekanizmayı işleten bir adam, neler yapabilme imkânına sahip olduğunu bilir; ve tabii güçlere köle değil, hâkim olduğu duygusunu edinir. Makine işleten ve pek az değişikliklerle hep aynı hareketleri tekrarlayan birçok kimseler için çalışmanın ilgi çekici olmadığı elbet doğrudur; ama, bir işin ilgi çekiciliğinin azalışı oranında makineyle yapılması imkânı artar. Makine üretiminin asıl amacı, — ki biz bu amaçtan henüz çok uzak bulunuyoruz — ilgi çekici olmayan bir işin makineyle yapıldığı ve insanoğullarının değişiklik ve inisiyatif isteyen işlere verildiği bir düzene ulaşmaktır. Böyle bir dünyada iş, ekip-biçmenin ilk başladığı günden bu yana olageldiğinden çok daha az bıktırıcı ve daha üzücü olacaktır. İnsanoğlu, ekinciliğe başlamakla, açlıktan ölme tehlikesini azaltmak için, değişiksiz ve usandırıcı bir hayata razı olmuştur. Oysa, insanların besinlerini avcılıkla elde ettikleri günlerde iş, bir sevinç kaynağıydı; bunun böyle olduğu, zenginlerin bu atalar mesleğini hâlâ sürdürmelerinden de anlaşılabilir. Ama ekiciliğin başlamasıyla insanlık uzun bir bayağılık, üzüntü ve çılgınlık dönemine girmiştir ki, bundan ancak şimdi, makinenin yararlı bir şekilde kullanıl-

masıyla kurtulmaktadır. Duygulu kimseler, Hardy'nin (1) feylesof köylülerinin toprakla haşır-neşir oluşlarından ve bunların olgunluklarından söz açabilirler; gelgelelim, köylerdeki bütün delikanlıların tek dileği; rüzgâr, yağmur ve kış gecelerinin yalnızlığına köle olmaktan kurtulup, sinema ve fabrikanın daha insancıl ve güvenilir havasına sığınmaktır. Orta bir insanın mutlu olabilmesi için, dostluk ve dayanışmaya ihtiyacı vardır; bunlar ise, endüstri hayatında, ekip-biçme hayatından çok daha kolaylıkla elde edilebilir.

Bir dâvaya inanmak, birçok kimseler için mutluluk kaynağıdır. Bunu söylerken yalnız ezilen, ya da buna benzer şeyler olan ülkelerdeki ihtilâlcileri, sosyalistleri, milliyetçileri değil; daha mütevazî inançları da gözönünde bulunduruyorum. Tanıdığım kimseleri arasında, İngilizlerin yitik on kabile olduğuna inananlar var ki, hemen hepsi mutludur; buna karşı İngilizlerin sadece İbrahim ile Manasseh'in kabileleri olduğuna inananların mutluluğuna ise, sınır yoktur. Okurumun da bu inancı benimsemesini istiyordum değilim, çünkü bana yanlış görünen inançlar üzerine dayanan bir mutluluğun avukatlığını yapamam. Hiçbir bakımdan gülünç ve hayalî olmayan bazı dâvalar bulmak kolaydır. Bu gibi bir dâvaya gerçekten ilgi duyan kimse, boş vakitlerini dolduracak bir uğraşı ve yaşamının boş olduğu duygusuna karşı tam bir panzehir bulmuş olur.

İkinci meslekle uğraşmak da, mütevazî bir dâvaya

(1) THOMAS HARDY (1840 - 1928), İngiliz şairi ve roman yazarıdır. Tasvir ve dramatize gücü büyük; olaylarla çevreyi bir bütün halinde kenetlemede ustadır. 1891'de yayınlanan «Tess of the D'urbervilles» en büyük eseri sayılmaktadır. N. Ö.

bağlanmaktan pek farklı değildir. Yaşayan matematikçilerin en tanınmışlarından biri, zamanını matematik ile pul toplama işlerine eşit olarak ayırmıştır. Bana öyle geliyor ki, birincisinde ilerleme kaydedemediği zamanlar ikinci uğraşı kendisine bir avuntu olmaktadır. Pul biriktirme sadece sayılar âleminde problem çözme güçlüğünden doğan üzüntüleri giderecek bir uğraşı olmadığı gibi, toplanabilecek tek şey de pul değildir. Antika porselenler, Roma paraları, ok başlıkları ve yontma taş aygıtlarının ne geniş bir ilgi alanı olabileceğini düşününüz. Birçoğumuzun böylesine basit zevklerle yetinemeyecek derecede üstün kişiler olduğu doğrudur. Hepimiz bunları çocukluğumuzda denemiş, ama nedense olgun bir adam için uygun olmadıkları kanısını edinmişizdir. Bu, tam bir hatadır; başkalarına kötülüğü dokunmayan her eğlence değerlidir. Ben kendi payıma, nehir toplarım: Volga'da aşağı, Yang-Çe'de yukarı doğru gitmekten hoşlanırım ve Amazon'la Orinoko'yu hiç görmediğim için hayıflanırım. Bu heyecan basittir, ama yüzümü kızartmaz. Hele maç meraklılarının duygusal zevklerini düşününüz; gazetesini heyecanla açar; radyo ona yürek çarpıntılı dakikalar yaşatır. Okuduğum kitaplarına göre, melânkolik bir kimse olarak tasavvur ettiğim Amerikalı büyük yazarlardan biriyle ilk tanışmamı hatırlıyorum. O anda radyo beyzbol maçlarını vermekteydi; adam beni, edebiyatı ve bütün dünya dertlerimizi unutarak, tuttuğu takımın yenmesi şerefine bir nâra attı. Bu olaydan beri, bu adamın kitaplarını, kahramanlarının başına gelenlere üzülmeden okuyabiliyorum.

Bir şeye düşkünlük ve ikinci meslek uğraşları, birçok hallerde, temel mutluluğun kaynağı olmayabilir; ama katı gerçekten kurtuluşun ve katlanılması güç acıları o an için unutuşun bir yoludur. Temelli mutluluk herşey-

den çok, insanlara ve şeylere karşı dostça ilgi duymaya dayanır.

Kişilere karşı beslenen dostça ilgi, bir sevme şeklidir; ama sınırsız kavrayıcı ve sahip olucu ve her zaman için ateşli bir karşılık bekleyen cinsten değildir. Karşılık beklemek, çoğu zaman, mutsuzluğa yol açar. İnsanları incelemeyi sevmek, onların herbirindeki özelliklerden hoşlanmak; üzerinde hâkimiyet kurmağa ve hayranlıklarını kazanmağa çalışmadan zevk duymalarına yol açacak şekilde gösterilen ilgidir ki, kişiyi mutlu eder. Başkalarına karşı içtenlikle bu şekilde davranan kimse, onlar için bir mutluluk kaynağı olur ve kendisi de iyilikle karşılık görür. Başkalarıyla her türlü bağlantısı, kendisinin hem ilgi, hem sevgi ihtiyacını karşılar; na-körfûkle pek seyrek karşılaşacağından ve karşılaştığı zaman da farketmiyeceğinden üzüntüye düşmez. Başkalarını öfkeliendiren davranışlar onu eğlendirir. Başkalarının uzun çabalar sonunda elde edemediği şeyleri, o kolaylıkla ele geçirir. Kendisi mutlu olduğu için, tatlı bir arkadaş olur, bu da mutluluğunu artırır. Ama bütün bunlar içten gelmeli; ödev duygusundan ileri gelen bir fedakârlıktan doğmamış olmalıdırlar. Ödev duygusu, iş için yararlıdır, ama kişi münasebetlerinde kırıncı olur. İnsanlar, kendilerine sabırla katlanılmağı değil, sevimliyi isterler. Kişisel mutluluğun bütün kaynaklarından belki en büyüğü, kendini zorlamadan, içten geldiği gibi birçok kimselerden hoşlanmaktır.

Yukarıdaki paragrafta şeylere karşı da dostça ilgi duymaktan söz etmiş bulunuyorum. Bu söz, belki zorlama bir söz sanılabilir; şeylere karşı dostluk duymak imkânsızdır denebilir. Ama bir jeoloğun kayalara, bir arkeoloğun kalıntılara karşı duyduğu ilgide, arkadaşlık duygusunu andıran bir yan vardır, hem de bu ilgi, bi-

zim, insanlara ya da topluma karşı tutumumuzda da bulunmalıdır. Bize dost değil, düşman olan şeylere karşı da ilgi duymak mümkündür. Örümceklerden iğrenen ve onların az olduğu bir yerde yaşamak isteyen bir kimse, örümceklerin özellikleri üzerine bilgi toplar. Yalnız ilginin bu türlü, jeologun kayalardan sağladığı gönül doyumunu vermez. Kişilik dışı şeylere karşı duyulan ilgi, belki insan kardeşlerimize karşı dostça tutumumuz kadar günlük mutluluğumuza yardım etmiyebilir; ama, gene de çok önemlidir. Dünya geniş, yeteneklerimizse sınırlıdır. Hayatta kendi başımıza erişebileceğimiz mutluluk yetmez. Çok fazla istemekse, mümkün olanı da elde edemeye yol açabilir. Trent Toplantısı (1), ya da Yıldızların Oluş Tarihi gibi bir konuya gerçekten ilgi duyup da endişelerini unutabilen bir adam, kişisel olmayan bu alanlardaki gezintisinden döndüğü zaman, görecektir ki, üzüntülerini kolayca yenmesini sağlayan bir serinkanlılık ve huzur kazanmış, üstelik bu arada, geçici de olsa, gerçek bir mutluluk duymuştur.

Mutluluğun sırrı şudur: ilgilerinizi alabildiğine genişletiniz; sizi ilgilendiren insan ve şeylere karşı tepkilerinizin düşmanca değil, alabildiğine dostça olmasına bakınız.

Mutluluğu elde etme imkânları konusundaki bu giriş, gelecek kısımlarda, mutsuzluğun psikolojik kaynaklarından sakınma çareleriyle birlikte, daha fazla açıklanacaktır.

(1) TRENT TOPLANTISI: 1545 de Trent'te, 1546 da Bolonya'da, 1551 de tekrar Trent'te Katolik büyüklerinin dinsel konuları görüşmek üzere yaptıkları toplantıların ortak adıdır. N.Ö.

ONBİRİNCİ KISIM

HEVES VE HOŞNUTSUZLUK

Bu kısımda mutlu bir insanın en genel ve belirli özelliğinden, yani hevesli ve hoşnut oluşundan sözedeceğim.

Hoşnutluğu anlamının belki en iyi yolu, insanların sofrası başındaki davranışlarını incelemektir. Yemek yemeği cansıkıcı bir iş sayan kimseler vardır; yemek ne kadar güzel olursa olsun, bunların ilgisini çekmez. Bunlar hemen her masaya oturduğunda, mükemmel yemekler bulmuşlardır. Yiyeceksiz kalıp da açlığın nasıl kudurtucu bir duygu halini aldığını bilmezler; yemeğe, içinde yaşadıkları toplumdaki moda-ya uygun olarak hazırlanması gereken, alelâde bir olay gözüyle bakarlar. Onlar için, herşey gibi, yemekler de yorucu ve bıktırıcıdır; ama yemekten daha az yorucu birşey bulunmadığından, fazla yakınıp sızlanmanın faydası yoktur. Bir de ödev duygusuyla yemek yiyen hastalar vardır; doktor, kendilerine, güçlü olabilmeleri için biraz beslenmeleri gerektiğini söylemiştir. Sonra ağzının tadını bilen, iyi yemek düşkünleri gelir; bunlar yemeğe umut ve iştahla başlar, ama geçince pişirilmemiş olduğunu görürler. Bir de oburlar vardır ki, yemeğe iştahla saldırırlar, çok fazla yerler, fazla kanlanırlar, nefes darlığı çekerler. Sonuncu olarak, uygun bir iştahla yemeğe başlayan, yemeklerini seven, yeterince yiyen ve tam zamanında sofradan kalkanlar vardır. Besinler karşısındaki bu tutumlar, dünyanın öbür nimetleri karşısındaki davranışları andırır. Mutlu kişi bu örneklerden sonuncusudur. Açlığın besinle ilgisi neyse, hoşnutluğun yaşamayla ilgisi olur. Yemek yerken

canı sıkılan kimse, Bayron mutsuzluğu kurbanının karşılığıdır. Ödev duygusuyla besin alan hasta, dünya zevklerinden elini eteğini çekmiş kimseye; obursa, zevk düşkününe benzer. İyi geleneklere düşkün olan insan, hayattaki eğlencelerin yarısını, «çirkin» diye damgalayan titiz kişiler gibidir. Çok gariptir ki, sadece obur hariç, bütün bu tipler iştahı iyi olan insanları hor görür ve kendilerini ondan üstün sayarlar. Karnınız aç olduğu için yemeklerin tadına varmanız, ya da birçok ilgi çekici manzara ve sürprizli tecrübelerle dolu olduğu için dünyadan zevk almanız, onlara bayağı görünür. Onlar hayal kırıklıklarının yüce katından, «Basit insanlar» diye küçümsedikleri kimselere kuş bakışı bakarlar. Ben kendi payıma bu görüşte değilim. Bence her hoşnutsuzluk bir hastalıktır. Evet, bazı şartlar bunları kaçınılmaz hale koyabilir; ama, başa gelince tedavi edilmeleri gerekir; yoksa bu halin akılcı üstünlükten ileri geldiği sanılmamalıdır. Diyelim ki, iki adamdan biri çilek seviyor, öbürü sevmiyor; acaba ikincisi birincisinden hangi bakımdan üstün olabilir? Çileğin iyi ya da değil olduğunu gösterecek soyut ve kişilikdışı bir delil yoktur. Çilek, çileği seven kimse için iyi, sevmeyen içinse değildir. Ne var ki, çileği seven adam, ondan zevk alır, öbürüyse almaz; bu bakımdan her ikisinin de yaşamak zorunda oldukları dünyaya birincisi daha iyi uymuş bulunmakta ve hayatın daha çok haz duymaktadır. Bu önemsiz konuda gerçek olan durum, daha önemli işlerde de böyledir. Futbol maçı seyretmeyi seven kişi, bu konuda, sevmiyenden daha üstündür. Okumaktan hoşlanan kimse, hoşlanmayanından daha da çok üstündür; çünkü kitap okuma fırsatı, maç seyretme fırsatından daha sık ele geçer. Bir insan ne kadar çok şeye karşı ilgi duyarsa, o kadar çok mutluluk imkânına kavuşur ve o derece az kaderin insafına

bağlı olur; çünkü bu ilgilerden birini yitirecek olsa, öbürüne dönebilir. Hayat herşeye karşı ilgi beslenemeyecek kadar kısadır; ama, günlerimizi dolduracak kadar çok şeyle ilgilenmemiz iyi olur. Hepimizde içe kapanma hastalığına eğilim vardır; kişi önüne serili sayısız dünya manzarasından başını çevirip, kendi içindeki boşluğa bakmak eğilimindedir. Ama içine kapanık kimsenin mutluluğunda herhangi bir yücelik bulunduğunu sanmıyalım.

Evvel zaman içinde, iki sucuk makinesi vardı; sadece, domuzu en lezzetli sucuk haline getirmek amacıyla kurulmuşlardı. Bunlardan biri domuzdan hoşlanışını devam ettirdi ve sayısız sucuk çıkardı; öbürüyse, şöyle diyordu: «Benim için domuz nedir ki? Benim kendi işleyişim herhangi bir domuzdan daha ilgi çekici ve güzeldir.» Böylece domuzu geri çevirdi ve kendi içini incelemeye koyuldu. Ama tabii, besininden yoksun kalınca içi de çalışmaz hale geldi ve ne kadar çok incelediyse o kadar boş ve budala olduğunu gördü. Bir zamanlar tadına doyum olmaz sucukları yapan, o pek güzel aygıtlarının hepsi hareketsiz duruyor; kendisi de neler yapmak gücünde olduğunu kestirmekte güçlük çekiyordu. Bu ikinci sucuk makinesi, hoşlanma duygusunu yitirmiş bir adama; birincisiyse bu duyguyu sürdürmüş olana benzer. Dimağ, kendisine sunulan malzemeyi şaşılacak kombinasyonlar halinde birleştirme gücü olan garip bir makinedir, ama dış dünyadan malzeme almayınca, güçsüzleşir; üstelik, sucuk makinesinin aksine olarak, kendi materyelini kendi ele geçirmek zorundadır; çünkü, olaylar ancak onlara karşı ilgi duyarsak tecrübelerimiz olur, yani bizi ilgilendirmiyorlarsa, onlardan hiç birşey elde etmiyoruz demektir. Şu halde, dikkatini kendi içine çevirmiş bir adam, orada ilgisini çekecek hiç birşey bulamaz; buna karşılık, dışarı yönelmiş bir adamsa, ruhunu incele-

diği ender dakikalar sırasında, orada, çok çeşitli ve ilgi çekici unsurların ayrılmakta ve çok güzel, ya da öğretici şekillerde yeniden düzenlenmekte olduklarını görecektir.

Hoşlanmanın sayısız şekli vardır. Sherlock Holmes'un sokakta bir şapka bulması olayını hatırlarsınız. Şapkaya kısaca bir göz attıktan sonra, bunun sahibinin, içki yüzünden hayatta ilerleyemediği ve karısının da kendisini artık eskisi kadar sevmemeye başladığı sonucunu çıkarır. Rastgele şeylerde bu derece zengin bir ilgi kaynağı bulan bir kimse için hayat hiçbir zaman sıkıcı olmaz. Kırdaki bir yürüyüş sırasında dikkatinizi çekebilecek değişik şeyleri bir düşününüz. Kimi insan, kuşlara karşı ilgi duyar, kimi bitkilere, kimi jeolojiye, kimi ekinlere... Bunlardan herhangi biri ilginizi çekiyorsa, o şey ilgiye değerlidir ve öbür şartlar eşit olduğu zaman, bunlardan birine karşı ilgi duyan kimse, duymayana göre dünyaya daha iyi uymuş demektir.

Değişik kimselerin insan kardeşlerine karşı davranışlarında da olağanüstü değişiklikler vardır. Uzun bir tren yolculuğu sırasında, bir adam yol arkadaşlarına başını çevirip bakmazken; öbürü hepsini gözden geçirir, karakterlerini inceler, durumları hakkında kurnazca tahminler yürütür ve hattâ belki de birçoklarının en gizli sırlarını bile öğrenir. İnsanlar başkalarına karşı besledikleri duygularda birbirine ne kadar benzemezse, onlar hakkında öğrendikleri şeyler de o derece değişiktir. Bazı kimseler, hemen herkesi sıkıcı bulur; bazılarıysa, karşılaştıkları herkese karşı, aksini gerektirecek kesin sebepler olmadıkça, hemen ve kolaylıkla yakınlık duyarlar. Yine yolculuk örneğini ele alalım: Bazı kimseler, birçok ülkeleri dolaşır, en iyi otellerde kalır, yurdundaki yemeklerin tıpkısını yer, yurdunda karşılaştığı tipte

aylâk zenginlerle buluşur, kendi sofralarında ele aldıkları konular üzerinde konuşurlar. Bu gibilerin dönüşte hissettikleri tek şey, pahalı tren yolculuklarının cansıkıntısından kurtulmuş olma rahatlığıdır. Bazı kimselerse, gittikleri yerlerin özelliklerini görürler, o ülkede yaşayan insanların tipik örnekleriyle tanışır, sosyal ya da tarih bakımından ilgi çekici ne varsa incelerler, o ülkenin yemeklerini yer, davranış ve dillerini öğrenir ve yurduna, kış gecelerinde tatlı tatlı gözden geçirebileceği bir hâtıra hazinesiyle dönerler.

Bütün bu değişik durumlarda, yaşamaktan hoşlanan kimse hoşnut olmıyandan üstündür. Hoşa gitmiyecek olayların bile ona faydası dokunur. Bir Çinli kalabalığının bir Sicilya köyünün kokusunu koklamış olmaktan, kokladığım sırada hoşlandım diyemezsem de, şimdi hoşnudum. Serüven düşkünü kimseler, sağlıklarına dokunmamak şartıyla, deniz kazalarından, kaptana karşı ayaklanmalardan, depremlerden, büyük yangınlardan ve her türlü kötü olaydan hoşlanırlar. Örneğin, bir deprem sırasında kendi kendilerine şöyle derler: «Demek deprem dedikleri şey böyle olurmuş» ve bu yeni bilgi ile dünya hakkındaki bilgileri arttığı için sevinirler. Bu gibi adamların kadere bağlı olmadıklarını söylemek doğru değildir; çünkü, sağlıklarını yitirmekle herşeyi yitirmiş olmaları ihtimali, muhakkak olmasa bile, her zaman için vardır. Yıllarca işkenceye katlanarak ölmüş ve hemen hemen son saniyeye değin hoşnutluğunu sürdürebilmiş adamlar bilirim. Bazı hastalıklar var ki hoşlanma duygusunu köreltiliyor, bazıları da köreltilmiyor. Hayatî kimyacıların bu iki çeşidi birbirinden ayırdedip edemediklerini bilmiyorum. Belki hayatî kimya alanında daha büyük ilerlemeler kaydedildi-

ği zaman, birer tablet almakla herşeye karşı ilgi duymamızı garantileyebileceğiz, ama o güne erişinceye değin, bazı insanların herşeye karşı ilgi duydukları halde, bazılarınların hiç birşeye karşı ilgi duymamalarının sebebini anlayabilmek için akliselime başvurmak zorundayız.

Hoşnutluk bazan çok geniş, bazan da pek dar bir alanda olur. Borrow'un (1) eserlerini okuyanlar, **Romany Rye**'daki kişiyi hatırlayacaklardır. Bu adam, çok sevdiği karısını yitirince, bir süre için hayatı kupkuru görür. Derken, çaydanlık ve çay kutuları üzerindeki Çince yazılara karşı bir ilgi duyar ve Çince-Fransızca bir gramer yardımı ile, önce Fransızca öğrenir sonra da bu yazıların anlamlarını çözer; Çince hakkındaki bilgisini başka hiçbir alanda kullanmadığı halde, hayatta ilgilenecek bir konu bulmuş olur. Ben Gnostik (2) küfrü hakkında herşeyi öğrenmeye kendini vermiş kimseler ve Hobbes'in (3) ilk yazılarını toplamayı hayatının başlıca amacı edinmiş insanlar tanıyorum. Bir adamı neyin ilgilendireceğini önceden bilmek imkânsız gibidir; ama insanların çoğunda, şu ya da buna karşı derin bir ilgi duyma yeteneği vardır ve böyle bir ilginin uyanması ile de hayat usandırıcı olmak-

(1) GEORGE HENRY BORROW (1804 - 1881), İngiliz yazarı, dilci, gezginci ve gazetecisi. Çingenece dahil 30 dilj incelemiştir. İspanya Çingeneleri üzerine bir eseri vardır; **Romany Rye** 1857 de yayınlanmıştır. N. Ö.

(2) GNOSTİSİZM: Hıristiyanlığın birinci yüzyılında Elen ve Hıristiyan düşünceleri ile doğu mistisizminin karışımı bir düşünce ve inançtır. Bu inanca göre, dünyanın gerçek yaradanı, Tevrat'ın bildirdiği Tanrı değildir. N.Ö.

(3) THOMAS HOBBS (1588 - 1679), İngiliz düşünürü. İnancı şudur: «Egemenlik halktan gelir ve her insanın tabii olan yönetme hakkı yöneticiye emanet edilmiştir. N. Ö.

tan çıkar. Yalnız, çok dar bir alan: bulunan ilgiler, genel yaşama hevesinden daha az gönül doyurucu bir mutluluk verirler, çünkü bunlar, kişinin bütün zamanını doldurmaya yetmiyebilirler; kaldı ki adamın heves ettiği konu hakkında öğrenebilecek herşeyi öğrenmiş olması tehlikesi de vardır.

Sofrabaşı örneğimizde değişik tipler arasında oburu da saymış ve bu tipi övülmeye değer bulmamış olduğumuz hatırlanacaktır. Okurlarım öve geldiğimiz hevesli ya da hoşlanıcı tipin oburdan belirli bir farkı olmadığını düşünebilirler. Bu iki tip arasındaki ayrılığı açıklamaya çalışmamızın zamanı gelmiştir.

Herkesin bildiği gibi eskiler, ölçülü olmayı, gerekli meziyetlerden biri sayarlardı. Romantizm ve Fransız ayaklanmasının etkisi ile bu görüş birçok kimselerce bırakıldı ve bütün benliği saran tutkular, Byron'un romanlarındaki gibi yıkıcı ve topluma karşı bile olsa, hayranlıkla karşılanmaya başladı. Ne var ki, eskilerin haklı olduğu besbelliydi. Mutlu bir hayatta, değişik faaliyetler arasında bir denge vardır ve hiçbir faaliyet, diğerlerini imkânsızlaştıracak derecede ileri götürülemez. Obur, yemek yeme zevki uğruna, bütün öbür hazları feda eder; böyle yapmakla da genel mutluluğunu azaltmış olur. Yemek yemekten başka birçok zevkler de bu şekilde bir aşırılığa vardırabilir. İmparatoriçe Josefin, giyim kuşam konusunda bir oburdu. Napolyon ilk zamanlar gittikçe artan protestolarına rağmen, imparatoriçenin terzi borçlarını ödüyordu. Ama en sonunda karısına ölçülü davranması gerektiğini ve bundan böyle masraf ancak makul olursa ödiyeceğini bildirdi. Derken terzinin yeni faturası geldi ve imparatoriçe bir an için aklını kaçırdı gibi oldu, ama hemen bir düzen düşündü. Savunma Bakanına gidip, faturanın savaş giderleri için ayrılmış paradan ödenmesini

istedi. Bakan, Josefin'in kendisini bakanlıktan attırabileceğini bildiğinden, boyun eğdi; bunun sonucu olarak da Fransa, Cenova'yı yitirdi. Daha doğrusu bazı kitaplar böyle olduğunu yazıyor; ama ben hikâyenin doğruluğuna pek kefil olamam. Doğru ya da şişirilmiş, her iki halde de bizim amacımıza hizmet edebilir, çünkü bir kadının, elinde imkân olduğu zaman, giyim kuşam tutkusunu nelerle vardırabileceğini göstermektedir. İçki ile kadın düşkünleri de aynı şeyin örnekleridir. Bu konuda takip edilecek prensip aşıkârdır. Tek tek bütün zevk ve isteklerimiz, hayatın genel çerçevesine uygun olmalıdır. Bunların birer mutluluk kaynağı olabilmeleri için sağlıklı, sevdiklerimizin duygu ve beğenileri ile, içinde yaşadığımız toplumun değer ölçüleriyle uzlaşır olmaları gerekir. Bazı tutkular bu sınırları aşmadan istenildiği, kadar ile ri vardırılabilir, bazıları ise vardırılamaz. Diyelim ki, satranç oynamayı seven bir adam var; bu adam eğer bekâr sa ve varlıklıysa bu tutkusunu dizginlemek zorunda değildir; ama, evli ve çocuk sahibi ise, üstelik çalışmak zorunluğu da varsa satranç düşkünlüğünü büyük ölçüde sınırlandırması gerekir. İçki düşkünü ile obur, evlilik gibi sosyal bağlantıları olmasa da, kendi çıkarları bakımından doğru hareket etmiyor demektir; çünkü düşkünlükleri sağlıkları için zararlıdır ve dakikalarla ölçülen hazlara karşılık, saatlerce süren acılara mal olmaktadır. Herhangi bir tutkunun ıstırap kaynağı olmaması, bazı sınırlayıcı etkenlerin (faktörlerin) çerçevesini aşmamasına bağlıdır. Bu etkenler: Sağlık, insanın yeteneklerine tümüyle sahip olması, ihtiyaçları karşılamaya yeter bir gelir, toplumsal ödevlerden en önemli olanları, örneğin kişinin karısı ve çocuklarına karşı ödevleri gibi etkenlerdir. Bunları satranç uğruna feda eden kimse, aslında, içki düşkünü kadar kötü bir adamdır. Onu pek fazla suçlu gör-

meysişimizin sebebi ise, satranç düşkünlüğünün yaygın olmaması ve ancak ender yetenekli kimselerin böylesine entellektüel bir uğraşıya kendilerini kaptırabilecekleri içindir. Eski Yunanlıların ölçülü olma formülü, bu durumların hepsini kaplamaktadır. Günün çalışma saatleri boyunca, akşam üzeri oynayacağı oyunun özlemini çekecek kadar satrancı seven bir adam talihlidir; ama bütün gün satranç oynamak için işini bırakan adam, ölçülü olma meziyetini yitirmiş olur. Henüz uslanmadığı gençlik çağında Tolstoy'a, savaşta gösterdiği kahramanlık için bir madalya verecekleri zaman, dalmış olduğu satranç oyunundan kalkıp törene gitmediğini söylerler. Tolstoy'u bu olayda pek kabahatli bulamayız, çünkü askeri bir madalya kazanmayı önemsememiş olabilir; ama, daha küçük bir adam için böyle bir davranış budalalık olurdu.

Ortaya atılan bu doktrini sınırlandırmak üzere kabul etmemiz gerekir ki, bazı davranışlar, her şeyi feda etmeyi haklı gösterecek kadar şerefli sayılmaktadır. Yurdu savunma uğruna canını veren bir adamın, ardında kalan karısı ve çocuklarını meteliksiz bırakmış olması ayıplanmaz. Bütün bir bilimsel buluş yolunda uğraşan bir kimsenin, ailesine çektiği yoksulluk, eğer adam en sonunda başarıya ulaşmışsa, kabahat sayılmaz. Ama uğraştığı alanda bir buluş ortaya koyamazsa, halk-oyu kendisini kaçıklıkla damgalar, ki bu da, böyle bir işin başarısı önceden kestirilemeyeceğine göre, haksız bir suçlandırmadır. Hristiyanlığın ilk bin yılı sırasında, ermiş ömrü sürmek üzere ailesini yüzüstü bırakan bir adam övülürdü; oysa bugün, aynı adamın, hiç olmazsa ailesinin geçimini sağlamış olması istenir.

Obur ile normal iştahlı bir adam arasında, kökü derinlerde olan psikolojik bir fark bulunduğunu sanıyorum. Bir tek zevki, öbür zevklerinin zararına aşırı dereceleri

bulan kimsenin, genel olarak, kökü derinlerde bir tedirginliği vardır; bu kimse bir umacıdan kaçınmak istemektedir. İçki düşkünü için bu durum aşıkârdır, yani insanlar unutmak amacı ile içerler. Hayatlarında bir umacı bulunmasaydı, sarhoşluğu ayıklıktan üstün tutmazlardı. Nitekim, hikâyedeki Çinli de: «Ben içki için içmiyor; ben sarhoş olmak için içiyor.» demektedir. Aşırı ve tek yönlü tutkuların hepsi böyledir. Elde edilmek istenen amaç; zevk değil, unutmaktır. Yalnız, unutmanın sarhoş gibi istenmesiyle, tabii melekeler yolundan sağlanması arasında çok fark vardır. Karısını yitirmenin verdiği acıya dayanabilmek için Çince öğrenen Borrow'un arkadaşı da unutmak peşindeydi, ama bunu zararlı etkileri olacak şekilde değil, tam tersine, zekâsını geliştiren bir uğraşıyla gerçekleştirmek istiyordu. Böylesine kaçış çarelerine karşı söylenecek birşey yoktur. Ama içki, kumar ya da öbür faydasız heyecanlar yolu ile unutmak isteyen adama karşı ise, söylenecek çok söz vardır. Bazıları da bu iki halin tam orta yerinde yer almışlardır. Örneğin, hayatı çekilmez bir durumda olduğu için, uçaklarda ya da dağ başlarında çılgınca tehlikelere atılan adama ne diyeceğiz? Bu tehlikeleri göze alıştı topluma hizmet içinse, kendisine hayranlık duyabiliriz; değilse, kumarcı ile içki düşkününden pek az üstün saymak zorunda kalırız.

Aslında unutmak amacını gütmeyen gerçek heves ve hoşnutluk, talihsizlikler yüzünden tamamiyle sönmüş olduğu haller dışında, her insanoğlunun yaradılışında vardır. Küçük çocuklar duydukları, gördükleri her şeyle ilgilenirler; dünya onlar için sürprizlerle doludur ve hiç durmadan öğrenme, (okul öğrenimi değil tabii), ilgilerini çeken şeyleri daha iyi tanıma hevesi içinde bulunurlar. Hayvanlar, sağlıkları yerinde olduğu sürece, büyüdükleri zaman bile heves ve meraklarını muhafaza ederler. Bir

kedi, tanımadığı bir odada, belki bir fare kokusuna rast-larım umuduyla her köşeyi koklamadan kıvrılıp yatmaz. Normal büyümüş bir kimse de, dış dünyaya karşı ilgi-sini muhafaza eder; muhafaza ettiği ve özgürlüğü kısıt-lanmadığı sürece de hayattan zevk alır. Uygar toplumda hevesin yitirilmesi, büyük ölçüde, yaşayışımızın gerektir-diği özgürlüklerin kısılmasından ileri gelir. Vahşi kim-se, karnı acıktığı zaman ava çıkar ve bunu doğrudan doğ-ruya içtepisine (impulse) uyarak yapar. Her sabah be-lirli saatte işine giden kimse de aslında aynı içtepiden, yani ekmek parasını kazanma isteğinden hız alır, ama bu-nun durumunda içtepi, doğrudan doğruya ve duyulduğu anda etkisini göstermiyor: Düşünceler, inançlar ve ira-de yolu ile, endirekt olarak iş görüyor demektir. Adam işine gitmek için yola çıktığı anda aç değildir, çünkü biraz önce kahvaltı yapmıştır. Yalnız bilmektedir ki, ye-niden acıkacaktır ve işte o da gelecek açlığı giderme im-kânlarını sağlamak üzere işe gitmektedir. İçtepiller karar-sızdır; oysa, uygar bir toplumda alışkanlıkların kararlı olması gerekir. Vahşiler arasında, toplu halde girilecek işler bile içten geldiği şekilde yapılır. Kabile savaşa çık-a-cağı zaman tam-tam'lar savaş coşkunuğunu körükler ve her kişi, yapması gereken işin ilhamını sürü heyecanın-dan alır. Modern işler ise, bu şekilde yürütülemez. Bir trenin belirli saatte hareket etmesi zorunluğu karşısında, hamallara, makiniste ve hareket şefine barbar müziği ile ilham vermek imkânsızdır. Herbiri kendi işini sadece ya-pılması gerektiği için yapar, yani bunları harekete geti-ren etkenler endirektir: İçtepileri gösterecekleri faaliyet-ler yönünde değil, sadece bu faaliyetler karşısında elde edecekleri menfaatler yönündedir. Aynı hal, sosyal münasebetlerin çoğunda da görülür. İnsanlar, birbirleriyle ko-nuşup görüşürler; ama bu, konuşup görüşmek istedikle-

ri için değil, bu işbirliği sonunda bir çıkar umdukları içindir. Uygar kişi, hayatın her anında içtepi kısıntıları ile sınırlıdır: Caddede giderken, sevinçliyse, hoplayıp sıçrıyamaz, şarkı söyleyemez; üzgünse kaldırıma oturup ağlayamaz, çünkü yaya trafiğine engel olmaktan çekinir. Özgürlüğü; gençken okulda, büyüyünce de çalışma saatleri boyunca kısıtlanmıştır. Bütün bunlar, heves ve hoşnutluğun yitirilmeden sürdürülmesini güçleştirir, çünkü insanın daimi olarak kendini tutması bıkkınlık ve can sıkıntısı verir. Ne var ki, kendiliğinden uyanan içtepleri epeyce kısıtlamadan da uygar bir toplum meydana gelemez; çünkü, kendiliğinden uyanan içtepler, ancak en basit şekildeki toplumsal işbirliğine yol açabilir, modern ekonomik düzenin gerektirdiği oldukça karışık şekillerine yetmezler. Hevesin önüne gerilen bu engelleri aşabilmesi için bir adamın ya sıhhatli ve çok büyük bir enerjiye sahip olması, ya da, şanslı varsa, kendisini zorlamadan ilgi duyduğu bir işi bulunması gerekir. Sağlık, istatistiklere göre, son yüzyıl içinde durmadan iyiye doğru gelişmiştir; ama enerjiyi ölçmek daha zordur ve ben vücut dinçliğinin eskiden daha fazla olduğundan kuşkuluyum. Bu daha çok sosyal bir problem olduğu için burada incelemeyeceğiz. Aynı problemin kişisel ve psikolojik yönünü ise yoğunluk konusu ile birlikte gözden geçirmiş bulunuyoruz. Bazı kimseler, uygar hayatın engellerine rağmen, heves ve hoşnutluklarını sürdürebilmektedir; birçokları da, eğer enerjilerinin büyük bir kısmını sömüren psikolojik iç uyuşmazlıkları olmasaydı aynı şeyi yapabilirlerdi. Heves ve hoşnutluk, insanın işi için yeterli olan enerjiden daha fazlasını gerektirir, bu da psikolojik mekanizmanın düzenli işlemesine ihtiyaç gösterir. Düzenli işlemeyi arttıran etkenler üzerinde önümüzdeki kısımlarda daha çok duracağım.

Kadınlarda heves ve hoşnutluk, ağırbaşlılığın yanlış yorumlanması yüzünden, eskisi kadar olmasa bile, gene de büyük ölçüde engellenmektedir. Kadınların erkeklere açıkça ilgi duyması, ya da herkesin içinde fazla canlılık göstermesi doğru sayılmaz. Oysa erkeklere karşı ilgi duymamayı öğrenirken hiç birşeye karşı ilgi duymamayı; hiç değilse sadece doğru sayılan bazı belirli tutum ve davranışlara önem vermeyi öğrenirler. Hayatta pasif ve çekingen olmayı öğretmenin, heves ve hoşnutluk duygusunu körleteceği aşikârdır, üstelik bunun ağırbaşlı kadınlarda ve özellikle az eğitim görmüş ağırbaşlı kadınlarda çok rastlanan içe kapanıklığı kışkırttığı da bir gerçektir. Spora karşı, orta bir adam kadar ilgi duymazlar; politikayı hiç umursamazlar; erkeklerden geleneğe uygun bir uzaklıkta dururlar; öbür kadınlara karşı ise, hepsinin kendilerinden daha az saygıya değer olduğu inancına dayanan, peçeli bir düşmanlık beslerler. Kimseye açılmadıkları ile öğünürler, yani insan kardeşlerine karşı ilgi noksanlığı onlarca bir meziyettir. Ama kadınları bunun için suçlandıramayız; çünkü bu binlerce yıldan beri süregelen kadın eğitiminin bir sonucudur. Gelgelelim, aynı kadınların, kendilerini ezen sistemdeki adaletsizliği farketmemeleri de çok acınacak bir durumdur. Bunlara göre, her türlü sıkılık, iyi, her türlü cömertlik kötüdür. Kendi toplumsal çevrelerinde zevki ortadan kaldırmak için ellerinden geleni yaparlar, politikada ise baskıcı yönetimi severler. Tanrıya şükür, bu tip kadınlar azalmıştır; ama sayıları hâlâ gelenekleri umursamıyanların sandığından fazladır. Bu sözümün doğruluğundan şüphe edenlere tavsiye ederim, gitsinler, evini oda oda kiraya veren pansiyoncu kadınları incelesinler. Göreceklerdur ki, bu kadınlar, yaşama hevesini kökünden kurutucu bir fazilet inancına sıkı sıkıya bağlanmış, bunun sonucu olarak da gö-

nülleri pörsük, kafaları dar kalmıştır. Aslında erkek ve kadın fazileti arasında fark yoktur; hiç değilse geleneğin bizi inandırmak istediği şekilde bir fark yoktur. Erkekler için olduğu gibi, kadınlar için de mutluluk ve iyiliğin sırrı, hevesi ve hoşnutluk duygusuna sahip olmaktır.

ONİKİNCİ KISIM

S E V G İ

Hoşnutsuzluk ile heves kırıklığının başlıca sebeplerinden biri, insanın sevilmediği duygusuna kapılmasıdır. Bunun aksine olarak, seviliyorum duygusu da, heves ve hoşnutluğu her şeyden çok arttıran bir duygudur. Bir insan, sevilmediği duygusuna birçok sebeplerden kapılabilir. Ya kendisinin hiç kimse tarafından sevimiycek derecede kötü bir insan olduğuna inanmıştır; ya çocukluğundan başka çocuklardan daha az sevilmiş ve buna alışmak zorunda kalmıştır; ya da gerçekten hiç kimsenin sevimediği bir insandır. Bu sonuncusu, çocuklukta uğranılmış bir talihsizliğin sebep olduğu kendine güvensizlikten ileri gelmiş olabilir. Sevilmediğini sanan kimse, değişik davranışlarda bulunur. Sevimek için büyük çabalar harcar; örneğin, görülmemiş iyilikler yapabilir. Ama bunda başarısızlığa uğraması çok muhtemeldir, çünkü iyiliğin asıl sebebi, iyilik görenlerce kolayca anlaşılır; oysa insanoğlunun yaradılışı, sevimeyi en az isteyenlere sevgi göstermeye müsaittir. Böylece sevgiyi iyilik yapmakla satın almıya çalışan adam, karşılaştığı kadirbil-

mezlik sonucu hayal kırıklığına uğrar. Hiç aklına getirmez ki, satınalmıya kalktığı sevginin değeri, kendisinin yaptığı maddî fedakârlığın çok üstündedir; zaten kendisi de bunun böyle olduğunu bildiği için, bu işe girmiştir. Sevilmediğini gören başka biri de, savaş çıkarmak, ayaklanmalara önyak olmak ya da Dean Swift gibi, ortalığa kin saçacak şekilde kalem kullanmak suretiyle dünyadan öcalma yolunu tutabilir. Bu hal, talihsizlik karşısında kahramanca bir tepkidir ve kişinin bütün dünyaya meydan okuyabilmesi yetecek bir karakter gücünü gerektirir. Bu yüksekliklere pek az kimse çıkabilir; erkek ve kadınların büyük çoğunluğu ise, sevilmedikleri duygusuna kapıldıkları zaman, kendilerini çekingen bir umutsuzluğa bırakırlar ve ancak arada bir kendini gösteren haset ve kötülük parıldayışları ile avunurlar. Bu gibi insanların yaşayışları son derece içe kapanık olur ve sevgi noksanlığı, onlara bir güvensizlik duygusu aşılır ki, bu güvensizlikten kaçma içgüdüğü ile tam anlamıyla alışkanlıklara bağlı bir ömür sürerler. Kendilerini hiç değişmez günlük işlerin kölesi yapanlar, çoğunlukla, çevrenin soğuk davranışından çekindikleri için ve her günkü yoldan giderlerse bu soğuklukla karşılaşmıyacaklarını düşündüklerinden böyle yaparlar.

Hayatı güvenle karşılayanlar, güvensizlikle karşılayanlardan çok daha mutludurlar, hiç değilse güvenleri bir felâkete yol açmadığı sürece bu böyledir. Üstelik her durumda olmasa bile, büyük bir çoğunlukla güven duygusu bir adama, başkalarının düşecek olduğu tehlikelerden sakınmasında yardımcı olur. Bir uçuşun bir kıyısından öbürüne uzatılmış dar bir kalas üzerinde yürürken, korkanın düşme ihtimali, korkmıyandan fazladır. Hayat yolunda da aynı durum vardır. Korkusuz kimse de beklenmiyen bir felâketle karşılaşabilir, ama çekingen bir ada-

mın mutsuzluğa düşeceği birçok güç durumlardan, burnu bile kanamadan kurtulma şansı büyüktür. Güvencin bu yararlı şekli elbet türlü türüdür. Bir adam dağlarda, öbürü denizlerde, daha öbürü havalarda güvenli olur. Ama genel hayat güvenci, insanoğlunun ihtiyacı olan, uygun bir sevgi görmesi ile meydana gelir. İşte ben de bu kısımda, heves ve hoşnutluğun kaynaklarından biri sayılan sevgi ile bunun ürünü olan güven duygusunu anlatacağım.

Güven duygusunu, sevmek değil, sevilmek doğurur; ama bu duygu en çok karşılıklı sevgiyle meydana gelir. Daha doğrusu, yalnız sevgi değil; hayranlık da bu etkiye sahiptir. Sahne sanatçıları, din adamları, söylevciler ve politikacılar gibi, meslekleri halkın hayranlığını kazanmak olan kimseler, her gün biraz daha fazla alkışa bağlı duruma gelirler. Halk, kendilerini yeterince beğendiği zaman tam anlamıyla hoşnutturlar, beğenmediği zaman ise hoşnutsuz ve içe kapanık olurlar. Başkaları için daha az sayıdaki insanın, daha yoğun sevgisi neyse, bunlar için de halkın gösterdiği iyi kabul odur. Ana-babası kendisine düşkün olan bir çocuk, bu sevgiyi bir tabiat kanunu olarak kabul eder. Bu sevginin, kendi mutluluğu için büyük önem taşımasına rağmen, üzerinde pek fazla durup düşünmez. Dünyayı, önüne çıkmış ve büyüdüğü zaman çıkacak olan daha ilgi çekici serüvenleri düşünür. Ama bütün bu dış ilgilerin ardında, kendisini her felâketten koruyacak bir ana-baba sevgisi bulunduğunu hissederek. Şu ya da bu sebeple ana-baba sevgisinden yoksun kalan bir çocuk, korku ve kendi kendine acıma duyguları içinde pısırlıklaşıp çekingenleşir ve artık dünyaya neşeli bir görüp öğrenme isteği ile bakamaz. Böyle çocuklar, şaşılacak derecede küçük yaştan hayat, ölüm ve insanoğlunun kaderi üzerinde düşünmeye başlarlar. İlk zaman-

lar melânkolik olurlar; sonunda ise herhangi bir felsefe ya da inançtan medet uman, içe kapanık kimseler halini alırlar. Oysa dünya, belli bir sıra gözetilmeden serpiştirilmiş, hoş ve hoş olmıyan şeylerle dolu bir pazar yeridir. Bunlardan anlaşılması mümkün bir sistem çıkarma isteği; aslında bir korkuya dayanır, daha doğrusu agora-fobi'den, yani açık-alan ürkekliğinden ileri gelir. Çekingen öğrenci, kitaplığın dört duvarı içinde güven bulur. Eğer kendisini dış âlemin de aynı şekilde düzenli olduğuna inandırabilirse, sokağa çıkmak zorunda kaldığı zaman da hemen hemen buna benzer bir güven duyar. Eğer bu adam daha fazla sevilmiş olsaydı, gerçek dünyadan daha az korkar ve gerçek dünya yerine, ideal bir dünya icad etmek zorunluğunu duymazdı.

Gelgelelim her sevgi, insanı gözüpek ve serüvenci yapmaz. Gösterilen sevgi çekingen değil, güçlü olmalıdır; sevilenin güvenliğini ihmal etmemekle birlikte, güvenliğinden daha çok mükemmelliğini isteyen bir sevgi olmalıdır. Kendisini her köpeğin ısıracığına inanan ve her ineği bir boğa olarak gören ve mütemadiyen çocukları felâketlere karşı ikaz eden ürkek bir dadı, ya da anne onlara da aynı ürkekliği aşılayabilir; bu gibi çocuklar dadı ya da annesinin yanında bulunmadıkları zaman kendilerini güven altında hissetmezler. Çocuğuna fazla düşkün bir anne onun ürkekliğinden hoşlanabilir: Onun dünya ile başa çıkabilecek bir güce sahip olmasından çok, annesine muhtaç olmasını istiyebilir. Bu ise çocuğun ilerisi için, sevilmesinden daha kötüdür. Çocukluk yıllarından başlayan zihinsel alışkanlıklar ömür boyunca devam edebilir. Çok kimseler; âşık oldukları zaman, gerçek dünya dışında bir küçük cennet sığınağı arar; burada hak etmedikleri bir hayranlıkla karşılanmayı ve övülmeye değer olmadıkları halde övülmeyi bekler. Birçokları için gerçeğe karşı

sığınak kendi evidir: Kendilerini korkutup ürkütmiyen insanlara yakın bulunmaktan hoşlanışlarına sebep, korku ve ürkme duygularıdır. Çocukken düşüncesiz annelerinden gördüklerinin aynını karılarından beklerler, ama karıları kendilerine büyümüş çocuk gözü ile bakınca da hayrete düşerler.

Sevginin en iyi şeklini tarif etmek kolay değildir. çünkü her çeşidinde az çok bir koruma niteliği vardır. Sevdiğimiz kimselerin acılarına omuz silkemeyiz. Ama ben, sevilenin uğradığı talihsizliğe acımanın da, ilerde uğrıyabilecekleri için endişe etmenin de, sevgide mümkün olduğu kadar az yer alması gerektiğine inanıyorum. Başkaları için duyduğumuz korku, kendimiz için duyduğumuzdan ancak nüans farkıyla üstün bir duygudur. Kaldı ki bu duygu, çok hallerde, sevilene sahip ve hâkim olma isteğini gizlemek için bir bahanedir. Sevilenin korkularını uyandırmaktan beklenen şey, ona daha fazla hâkim olmaktır. Erkeklerin ürkek kadınlardan hoşlanma sebeplerinden biri de budur, çünkü korunan kimseye hâkim olunur. Bir insanın kendisine zararı dokunmadan katlanabileceği endişe derecesi, o insanın yaradılışına bağlıdır: Güçlü ve serüvenci bir kimse, zarar görmeden, oldukça büyük endişelere dayanabilir, ama ürkek kimselerin endişe yoluna sapmamaları gerekir.

Sevginin sevilen üzerinde iki türlü etkisi vardır. Bunu güvenle ilgisi bakımından daha önce anlatmıştık; sevilme isteğinin erginlik çağındaki amacı ise daha çok biyolojiktir, yani ana-baba olmaktır. Bir kadın, ya da erkeğin karşı tarafta cinsel aşk uyandıramaması çok büyük bir talihsizliktir, çünkü bu hal o kadın ya da erkeği hayatın verebileceği en büyük zevkten yoksun eder. Bu yoksunluk ise, eninde sonunda, hemen hemen şaşmaz bir şekilde, hevesi yokedip, kişiyi içe kapanık yapar. Ancak,

erginlik çağında sevilme başarısızlıklarına yol açan karakter bozuklukları, çok hallerde, çocukken uğranılmış talihsizliklerin sonucudur. Bu da belki kadınlardan çok erkekler için böyledir. Çünkü, erkeklerin kadınları dış görünüşlerine bakarak sevmelerine karşılık; kadınlar erkekleri karakterleri için sevmeye eğilimini gösterirler. Bu noktada kadınların erkeklerden üstün olduğunu belirtmek gerekir; zira, onların erkeklerde arayıp hoşlandıkları nitelikler, erkeklerin onlarda aradığı niteliklerden üstündür. Yalnız, ben, iyi bir karaktere sahip olmanın iyi bir görünüme sahip olmaktan daha kolay olduğunu hiç sanmıyorum; hiç değilse kadınlar, ikincisine sahip olmak için ne yapmak gerektiğini, erkeklerin birincisine sahip olmak için ne yapmak gerektiğini bildiklerinden, daha çok bilirler.

Buraya kadar, kişinin hedef olduğu sevgiden, sevilmeden söz ettik. Şimdi de sevmekten söz açmak istiyorum. Sevmek iki türdür; birisi hayata karşı duyulan istek ve hevesin belki en büyük ifadesi; öbürü ise, korku ifadesidir. Bence birincisi, bütünüyle hayran olunacak bir hal; ikincisi ise, olsa olsa bir avuntudur. Güzel bir günde, gözalcı bir kıyı boyunca vapurda giderken kıyıya hayran olur, bu manzaradan zevk alırsınız. Bu zevk, dışarı bakmakla elde olunmuş bir zevktir ve sizin herhangi büyük bir ihtiyacınızla bağlantısı yoktur. Öbür yanda, eğer geminiz batmış da kıyıya doğru yüzmekteyseniz, bu kıyıya karşı başka türlü bir sevgi beslersiniz: Kıyı, sizin için, dalgalara karşı güvenliği temsil eder; güzel ya da çirkin olması önemli değildir. Sevmenin üstün olanı, gemisi selâmette bulunan kişinin duygusuna benziyendir; daha az mükemmel olanı da, gemisi batmış yüzücününki-ne uyandır. Bu iki türlü sevginin birincisini, kişi ancak güvenlik içindeyken, ya da en azından kişi kendisini ku-

şatan tehlikelere aldırış etmiyorsa duyabilir; ikincisi ise, tam tersine, güvensizlik içinde bulunmaktan ileri gelir. Güvensizliğin doğurduğu sevgi, öbüründen çok daha öznel (sübjektif) ve bencildir; çünkü sevilen kimse, sahip olduğu gerçek nitelikleri için değil; işe yaradığı için değerli görülmektedir. Bu türlü sevginin hayatta hiç yeri yoktur demek istemiyorum. Aslına bakarsak, hemen bütün gerçek sevgilerde her iki halin yanyana bulunduğu; sevginin güvensizlik duygusunu gerçekten sona erdirmesi kadar, dış dünyaya karşı zayıflamış olan ilginin tehlike ve korku anlarında yeniden doğduğunu görürüz. Yalnız, böyle bir sevginin hayatta rolü olabileceğini kabul etmekle birlikte, öbüründen daha az mükemmel olduğunu da akıldan çıkarmamalıyız, çünkü bu sevgi, korkudan doğmaktadır, korku ise kötüdür ve çünkü sevginin böylesi bencil bir sevgidir. En iyi sevgi, insanın eski mutsuzluklardan kaçmak için değil de, yeni mutluluklara kavuşma umuduyla beslediği sevgidir.

Sevginin en iyisi her iki tarafa da hayat verir; her iki taraf da seilmekten haz duyar ve kendini zorlamadan sever; bu karşılıklı mutluluğun sonucu olarak her iki taraf, bütün dünyayı daha bir ilgiye değer bulur. Gelgelelim oldukça yaygın bir başka sevgi daha vardır ki, bunda biri öbürünün bütün canlılığını emer, onun verebileceği herşeyi sömürür, karşılık olarak ise hemen hiçbir şey vermez. Bazı büyük adamlar da bu kan emici türdendir. Ardarda kurban ettiklerinden hayat alırlar ve kendileri semirip daha ilgi çekici bir duruma geldikleri halde, sömürdükleri kimseler gittikçe solar, silinir, durgunlaşır. Böyle insanlar, başkalarını kendi amaçları için bir basamak olarak kullanırlar, hiçbir zaman insanları kendilerine amaç edinmezler. Aslında seviyorum sandıkları kimselere karşı herhangi bir ilgi duydukları

yoktur; onlar sadece kendi faaliyetlerinin, belki de kişilerle hiç ilgisi bulunmayan sebep ve saikleri ile ilgilenirler. Bu, herhalde, yaradılışlarındaki bir sakatlıktan ileri gelmektedir. Büyük özençlerin çoğunda görülen bir belirtidir ve bence insan mutluluğunun sebeplerini tek taraflı, bencil bir açıdan görmeye dayanır. Yalnız birbirine iyilik etmek için değil, bundan daha çok ortak bir iyilik için iki insanın birbirine karşı gerçekten ilgi duyması anlamı ile sevgi, mutluluğun en önemli unsurlarından biridir ve benliği bu şekilde bir açılıp yayılmaya imkân vermeyecek derecede kalın duvarlarla çevrili bir kimse, içinde ne kadar başarılı olursa olsun, hayatta çok şey yitiriyor demektir. Sevgi taşımayan bir büyük özenç, genel olarak, ya gençlikte başa gelmiş bir talihsizlik, ya daha sonraki yıllarda uğranılmış bir haksızlık, ya da işkence manisini doğuran sebeplerden biri yüzünden insanlığa karşı duyulan bir çeşit öfke ya da nefretten ileri gelir. Fazla güçlü bir benlik, kişiyi bağliyan bir zincirdir; eğer dünyadan tam olarak zevk almak isteniyorsa, kişinin bu zinciri koparıp kurtulması gerekir. Gerçekten sevebilme yeteneği ise, kişinin bu zincirden kurtulmuş olduğunu gösteren belirtilerden biridir. Sevmek hiçbir zaman yetmez; görülen sevgi, gösterilecek olan sevgiye yol açmalıdır ve ancak bu iki kapının eşit olarak açık tutulması iledir ki, sevgi en büyük imkânlarını gerçekleştirebilir.

Karşılıklı sevgi tomurcuğunun açmasına engel olan, psikolojik ya da toplumsal bütün sebepler, dünyanın çekeldiği ve hâlâ da çektiği büyük kötülüklerdir. İnsanlar yanlış olmak korkusu ile hayranlık göstermekte yavaş davranırlar; sevdiklerinin ya da herşeyde bir kusur bulan insanların, kendilerine acı çektiirmesinden çekindik-

leri için de sevmekte yavaş davranırlar. Ahlâk ve basiret adına tedbirli olma istenir, bunun sonucu olarak da sevgide cömertlik ve ataklık hoş görülmez. Bu ise insanlığa karşı çekingenlik ve öfkeyi doğurur; çünkü böylece, birçok insanlar hayatları boyunca gerçek temel ihtiyaçlarından ve onda dokuzu da dünyaya karşı mutlu ve coşkuncu davranışın vazgeçilmez şartlarından yoksun edilmiş olur. Ahlâksız diye adlandırılanların, bu konuda, öbürlerinden daha üstün durumda olduğu sanılmamalıdır. Cinsel münasebetlerin çoğunda, gerçek sevgi denebilecek hemen hiçbir taraf yoktur; hattâ birçok hallerde düşmanlık vardır. İki taraftan her biri, kendisini vermemeye çalışır, herbiri temel yalnızlığı muhafaza eder, kisi de el sürülmemiş ve bu yüzden meyvesiz olur. Böylesine münasebetlerde ise, gerçek bir değer bulunmaz. Bunlardan dikkatle sakınılması gerektiğini söylemek istemiyorum, zira sakınmak için atılacak adımlar daha değerli ve derin bir sevginin doğmasına yol açabilecek şartları da ortadan kaldıracaktır. Yalnız şunu belirtmek istiyorum ki, gerçek değerli cinsel münasebetler, tarafların kendilerini tutmadıkları ve kişiliklerini birbirine katıp ortak bir kişilik yarattıkları münasebetlerdir. Tedbirin bütün çeşitleri arasında gerçek mutluluğa en fazla engel olanı, aşkta tedbirdir.

ONÜÇÜNCÜ KISIM

A İ L E

Geçmişten zamanımıza değin sürüp gelmiş kurumlar içinde, bugün, aile kadar bozulmuş ve yoldan çıkmış olanı yoktur. Ana-babaların çocuklara, çocukların ana-

babalara karşı sevgisi, mutluluğun en büyük kaynaklarından biri olabilir; ama, bugün gerçek şudur ki, ana-babalar ile çocuklar arasında münasebetler, onda dokuz bir çoğunlukla her iki taraf için, yüzde doksan bir çoğunlukla da taraflardan birisi için mutsuzluk kaynağıdır. Prensip olarak ailenin karşılayabileceği bu temel ihtiyacı karşılayamaması, çağımızdaki yaygın hoşnutsuzluğun en derin sebeplerinden biridir. Büyükler, çocukları ile mutlu münasebetler kurmak, ya da onlara mutlu bir hayat hazırlamak istiyorlarsa, annelik ve babalık konusunu iyiden iyiye incelemeli, inceledikten sonra da akıllıca davranmalıdırlar. Aile konusu bu kitaba sığmıyacak kadar geniştir; biz burada, bu konuyu kendi konumuzla, yani mutluluğun sağlanması ile ilgisi yönünden ele alacağız. Hatta bu yönden ele alırken de ancak kişinin, toplumsal yapıyı değiştirmeden, aileyi az çok düzeltme imkânları dışına taşmıyacağız.

Tabii bu çok dar bir sınırlandırmadır; zira, günümüzdeki aile mutsuzluğunun sebepleri psikolojik, ekonomik, sosyal, eğitimsel ve politik olmak üzere çok değişiktir. Toplumun varlıklı katlarındaki kadınların annelik yükünü, eski çağlara göre daha ağır bir yük gibi hissetmesinin iki sebebi vardır ve ikisi de birbirine bağlıdır. Birisi, bekâr kadınlara çalışma alanlarının açılması; öbürü, ev hizmetçilerinin ortadan kalkma durumuna gelmiş olmasıdır. Eskiden kadınlar, evde kalmış kızların katlanmaları gereken çekilmez şartlar yüzünden, evliliğe can atarlardı. Evlenememiş bir kız, ekonomik bakımdan, önce babasına, daha sonra da asık suratlı erkek kardeşlerine bağlı olarak evde yaşamak zorundaydı. Günlerini dolduracak bir uğraşısı; aile yuvasının duvarları dışında kendisini iyalamak için özgürlüğü yoktu. Cinsel serüvenler için ne fırsat, ne de eğilimi vardı; çünkü bunların ev-

lilik dışında olanlarını nefretle karşılardı. Bütün korunmalarına rağmen bir düzenbazın tuzağına düşmüş de ifetini yitirmişse, durumu son derece acıklı olurdu. Bu durum gerçeğe uygun bir şekilde şöyle belirtilmiştir:

Tek çıkar yol suçunu örtmek için,
Ve herkesten ayıbını saklamak,
Pişmanlıklarını sayıp dökmek için bir bir
Sevdiğinin göğsünü gözyaşlarıyla ıslatarak
Ölmektir.

Modern dünyanın evde kalmış kızı, bu gibi durumlarda, ölümü gerekli bulmamaktadır. İyi bir eğitim görmüşse, kendisini rahatça geçindirecek bir iş bulmakta güçlük çekmez, şu halde ana-babasının dediğinden dışarı çıkmamak zorunda değildir. Ana-babalar, kızları üzerindeki ekonomik hâkimiyetlerini yitireli beri, onlara ahlâk konularında karışmada daha çekimser davranır olmuşlardır; azarlamıya boyun eğmiyecek bir kimseyi azarlamakta pek fayda yoktur. Bugün, zekâ ve çekicilik bakımından ortanın altında olmıyan, annelik özencinden kendini uzak tutabilen, meslek sahibi, bekâr, genç kadınların tatlı bir hayat sürmesi pekâlâ mümkündür. Ama, anne olma isteği üstün gelirse, evlenmek zorunda kalır ve hemen hemen kesin olarak işini yitirir. Alıştığı rahatlığın çok altına düşer; çünkü çok hallerde kocasının kazancı, kendisinin çalışırken aldığından fazla değildir, hem de bu para yalnız kendisi için değil, ailenin geçimine harcanacaktır. Özgürlüğün tadını tattıktan sonra, her ihtiyacı için başkasının eline bakmak zorunluğu kişiye ağır gelir. Bütün bu sebeplerden bu gibi kadınlar, anne olmakta acele etmezler.

Ne olursa olsun, deyip evlenmiş bir kadın ise, eski kuşak kadınlarının pek karşılaşmadıkları, yeni ve üzücü

bir problemle, yani iyi bir yardımcı bulma güçlüğüyle karşılaşır. Bunun sonucu olarak da yeteneklerinin ve görmüş olduğu eğitimin çok altında bulunan bin türlü önemsiz iş yüzünden eve çakılır kalır; bunları kendisi yapmasa bile; gevşek hizmetçileri dürtükleyip azarlamaktan sinir sahibi olur. Eğer kendisi çocuk bakımı ve korunması üzerine bilgi sahibi ise ve özel eğitilmiş yüksek ücretli bir dadı tutamamışsa, çocukları süt annelerine ya da hizmetçilere bırakmanın en küçük temizlik ve sağlık kuralları bakımından bile büyük tehlikeleri göze almak demek olduğunu görecektir. Böyle binbir teferruat altında kalan kadıncağız, eğer bütün çekiciliğini ve zekâsını dörtte üçünü hemen yitirmemişse, talihli bir kadındır. Ev kadınları sırf bu gibi gerekli işleri yapmaları yüzünden kocalarının gözünde usandırıcı, çocuklarının gözünde ise başbelâsı durumuna düşerler. Akşam üzeri kocası eve döndüğü zaman, ona gün boyunca karşılaştığı güçlükleri anlatan kadın can sıkıcı, anlatmıyan ise dalgın bir kadın sayılır. Çocuklarıyla ilgili durumuna gelince; Onları dünyaya getirmek için yaptığı fedakârlıklar zihninde öyle canlı bir şekilde yer etmiştir ki, onlardan normalin üstünde şeyler bekler; bu arada kendisi durmadan teferruatla uğraşması yüzünden sinirli ve dar düşünceli bir kadın olmuştur. Kadının katlanmak zorunda kaldığı haksızlıkların en öldürücüsü de budur; O, aile içinde ödevlerini yerine getirmesi yüzünden aile mensuplarının sevgisini yitirmiştir; oysa bunları ihmal edip de neşe ve güzelliğini sürdürseydi, belki hâlâ sevilmekte olurdu (1).

(1) Bu problemin çalışan sınıflarla ilgili kısmı JEAN AYLING'in *The Retroat From Parenthood* (Ana-Baba Olmaktan Kaçınma) adlı eserinde çok derin ve yapıcı bir şekilde ele alınmıştır. B. R.

Bütün bu dertlerin başı paraya dayanır ve aynı derecede önemli başka bir tedirginlik daha vardır ki, onun da sebebi, ekonomiktir. Yani, büyük şehirlerde nüfus toplanması yüzünden ortaya çıkan mesken sıkıntısını anlatmak istiyorum. Ortaçağda şehirler, bugünkü köyler gibi bağlık bahçelikti. Çocuklar bile hâlâ şu eski türküyü söylemezler mi?:

Sen Pol avlusunda bir ağaç var
Dalları elma yüklü
Elma devşirmeye koşar Londralı çocuklar
Hepsi eli değnekli
Sonra kaçarlar çitlerden aşarak
Tee Londra köprüsüne varıncaya dek.

Bugün Paul avlusu yok; St. Paul ile Londralı köprüsü arasındaki, çitlerle çevrili bahçelerin hangi tarihte binalarla dolduğunu da hatırlamıyorum. Londra şehrinin oğlan çocukları, yüzyıllardan beri, bu türküde anlatıldığı çeşitten bir eğlenceyi bilmezler; ama, daha yakın zamanlara kadar nüfusun çoğu köylerde yaşırdı. O çağlarda şehirler küçüktü, şehir dışına çıkmak kolaydı, evler arasında bahçeler bulunurdu. Oysa bugün İngiltere’de şehirli sayısı, köylü sayısının çok üstündedir. Amerika’da bu sayı üstünlüğü henüz azdır, ama hızla artmaktadır. Londra ve Newyork gibi şehirler öylesine büyüktür ki, bunların dışına çıkmak çok zaman alır. Şehirde yaşayanlar bir apartman dairesiyle yetinmek zorundadır; tabii bu dairede bir karış toprak yoktur ve orta halli olanlar, tam anlamıyla dar bir yerde oturmak zorundadır. Küçük çocukları varsa, bir dairede yaşamak güçtür. Çocukların oynaması için yer olmadığı gibi, ana-babanın da onların gürültüsünden kaçacağı bir yer yoktur. Bu yüzden, meslek adamları gün geçtikçe daha çok şehir dolaylarında

oturma eğilimini göstermektedirler. Bu hal hiç şüphesiz çocuklar bakımından iyidir; ama adamın yorgunluğunu epey arttırmakta ve aile içinde oynayabileceği rolü büyük ölçüde daraltmaktadır.

Bu derece büyük ekonomik problemler bizim ilgili olduğumuz problemin, yani kişi mutluluğa ulaşabilmek için şimdi şurada ne yapabilir sorusunun dışında kaldığından, söz konusu etmek niyetinde değilim. Bugünkü günde ana-babalarla çocuklar arasındaki münasebetlerde görülen psikolojik güçlükleri ele alırsak problemimize daha çok yaklaşmış oluruz. Bunlar aslında demokrasinin meydana getirdiği güçlüklerin bir kısmıdır. Eskiden beyler ve köleler vardı: Yapılacak işlere bey karar verirdi ve köleler, beylerinin mutluluğuna hizmet ettikleri için saygı görürlerdi. Köleler, belki beylerinden nefret ederlerdi, ama bu nefret demokratik nazariyenin bizi inandırmak istediği derecede yaygın değildi. Zaten köleler, nefret etse bile, beyler bunun farkına varmazdı ve böylece hiç olmazsa beyler mutlu olurdu. Demokratik görüşün herkeşçe benimsenmesi ile bu durum değişti: Önceden boyun eğen köleler, boyun eğmez oldular; önceden beylik haklarından şüphe etmiyen beyler, şüphe ve tereddüt eder oldular. Anlaşmazlıklar başgösterdi; bu da her iki tarafın mutsuzluğuna yol açtı. Bütün bunları demokrasiyi kötülemek için ileri sürmüyorum; zaten söz konusu güçlükler, sadece önemli değişme dönemlerinde kaçınılmaz olan güçlüklerdir. Ama, değişme döneminin içinde bulunduğumuza göre, bu güçlüklerin dünyayı tedirgin ettiğini görmezlikten gelmenin de bir faydası yoktur.

Ana-babalar ile çocuklar arası münasebetlerde görülen değişiklik, demokrasinin genel yayılışına bir örnektir. Ana-babalar, çocukları üzerindeki haklarından artık emin değildirler; çocuklar, ana-babalarına karşı saygı borçla-

çocuklara bilmeden zarar verme korkusunu yaymıştır. rını artık hissetmemektedirler. Önceden hiç tereddütsüz gösterilen itaat, şimdi eski-moda sayılmaktadır ve doğrusu da budur. Psikanaliz kültürlü ana-babalar arasında, Onları öperlerse, Oidipus Kompleksi meydana getirebilirler; öpmezlerse kıskançlık öfkesine sebep olabilirler. Çocuklarına her şeyi emirle yaptırırlarsa, onlarda suçluluk duygusu yaratabilirler; emretmezlerse, çocuklar ana-babanın iyi saymadığı alışkanlıklar edinebilir. Çocuğun parmağını emdiğini görünce, bundan türlü türlü korkunç sonuçlar çıkarırlar; ama, çocuğun parmak emme huyunu kesmek için ne yapmak gerektiğini bilmezler. Eskiden tam bir hâkimiyet sahibi olan ana-baba, bugün çekingen, endişeli ve vicdan kuşkuları ile dolu bir hal almıştır. Bekâr kadınların özgürlükleri gözönüne getirilecek olursa, bugünün annesi anneliğe karar verirken, eskiye göre çok büyük fedakârlıkları göze almış olduğu halde, anneliğin eski yalın zevki kalmamıştır. Bu şartlar altında, düşünceli anneler, çocuklarından pek az şey istemekte; düşüncesizler ise, gerektiğinden de çok şey beklemektedir. Düşünceli anneler, tabii sevgilerini zorla sınırlandırmakta ve çekingenleşmektedirler; düşüncesizler ise, feda etmek zorunda kaldıkları zevklerin karşılığını çocuklarından almaya çalışmaktadırlar. Çocuğun sevgi ihtiyacı, bu iki durumdan birinde karşılanmamış, öbüründe ise fazla tahrik edilmiştir. Bu hallerin ikisinde de, normal bir ailenin verebileceği yalınkat ve tabii mutluluk yoktur.

Bütün bu güçlükler karşısında doğumların azalmakta olmasına şaşılabilir mi? Genel nüfus içinde doğum oranındaki düşüş, nüfusun yakında eksilmiye başlayacağını gösteren noktaya dayanmıştır; varlıklı sınıflarda ise, bu nokta, yalnız bir ülkede değil, yüksek uygarlık yüzeyine ulaşmış ülkelerin hepsinde çoktan geçilmiştir. Eli-

mizde varlıklılar arasındaki doğum oranını gösteren çok sayıda istatistik yoksa da, Jean Ayling'ın yukarıda adı geçen kitabından alınan iki gerçek, burada tekrarlanabilir. 1919-1922 yıllarında Stockholm'de, meslek sahibi kadınların çocuk doğurma oranı, genel nüfus içindeki doğum oranının üçte biri kadardı; ayrıca A.B.D. de Wellesley kolejini 1896-1913 yıllarında bitirmiş dört bin genç kadından üç bin çocuk doğmuştur; oysa, nüfus eksilmesini önleyebilmek için doğan çocuk sayısının, hiçbir genç yaşta ölmek şartı ile, sekiz bin olması gerekirdi. Bu durum hiç şüphesiz beyaz ırkın yarattığı uygarlığın göze çarpıcı bir özelliğidir; kadın olsun, erkek olsun, bu uygarlığı benimsemediği derecede kısırlaşmaktadır. En uygarlar en çok kısırdır; en az uygarlar, en çok verimlidir; bu ikisi arasında ise öbür dereceler yer almıştır. Günümüzde batılı ulusların en akıllı sınıfları gittikçe yok olmaktadır. Daha az uygar ülkelerden gelen göçmenler hesaba katılmazsa, birkaç yıl içinde Batılı uluslarda nüfus sayısı azalacaktır. Göçmenler de yeni yurtlarındaki uygarlığı benimser benimsemez, eskisine göre, kısırlaşacaklardır. Bu özellikteki bir uygarlığın dengesiz olacağı besbellidir; yitirdiği kadarını yerine koyması sağlanmadıkça ergeç ortadan kalkacak ve yerini başka bir uygarlığa, nüfus eksilmesini önlemek üzere ana-babalığa yeterince önem veren bir uygarlığa bırakacaktır.

Batı ülkelerinin hepsinde resmi ahlâkçılar bu problemin çözümünü teşvik ve duyguları kamçılamada aramaktadırlar. Bir yandan evli çiftlerin Tanrı verdiğince çok çocuk yapmaları, çocukların ilerdeki sağlık ve mutluluklarını düşünmemeleri gerektiğini söylerler. Öbür yandan din adamları anneliğin kutsal hazlarından söz açar, hastalıklı ve yoksulluktan kavrulmuş çok çocuklu geniş ailelerin de mutlu olabileceği inancını yaymaya çalış-

şırlar. Devlet de bu düşüncelere katılır, çünkü onun da yeterince topçu eri bulabilmesi gerekmektedir; yoksa bütün o karışık mekanizmalı öldürücü silâhlar, askere alınanlardan başka, geride ve yeter sayıda insan kalmamışsa öldürücülük ödevlerini nasıl yerine getirebilirler? Garip ama gerçektir ki, başkaları için bunları gerekli ve doğru bulan ana-babalar, kendileri söz konusu olunca kulaklarını tıkırlar. Din adamları olsun, vatanperverler olsun psikoloji yönünden yanlış yolda bulunmaktadır. Dinciler cehennem ateşi ile göz korkutabildikleri derecede başarı sağlayabilir, ama bugün bu gözdağını ciddiye alanlar azınlıktadır. Oysa bundan gayri hiçbir gözdağı, böylesine kişisel bir işde herhangi bir etki sağlayamaz. Devlete gelince, onun iddiaları da fazla serttir. Hiç kimse başkalarının topçu eratı olmak üzere çocuk yetiştirmesine birşey demez, ama kendi çocuklarının böyle bir işde kullanılması ihtimalini de pek çekici bulmaz. Onun için devletin bütün yapabileceği, halkın bilgisizliğini devam ettirmektir ki bu da, istatistiklere göre, çok geri kalmış batı ülkeleri dışında başarı sağlayamamaktadır. Toplumsal ödevler şimdikinden çok daha belirli bir hal alsa bile, pek az kadın ya da erkek toplumsal ödev duygusu ile çocuk yapar. Onlar ya çocukların mutluluğu artırdığına inandıkları ya da doğumu önlemeyi bilmedikleri için çocuk yaparlar. Bu sonuncu sebep hâlâ büyük bir rol oynamakta ise de, git-tikçe gücünü yitirmektedir, buna karşı devletin de, kiliselerin de elinden birşey gelmez. Eğer beyaz ırkın devamı isteniyorsa, ana-babalığın eskisi gibi ana ve babalara mutluluk sağlar hale getirilmesi gerekir.

İnsanın yaradılışı bugünün şartları dışında incelenince açıkça görülür ki, analık ve babalık duygusu psikolojik olarak, hayatta mümkün mutlulukların en büyüğünü ve süreklisini verebilir. Bu, şüphesiz kadınlar için erkekler-

den daha doğrudur, ama erkekler için de sanıldığı kadar zayıf bir gerçek değildir. Böyle oluşu, çağımızdan önce yazılmış hemen bütün eserlerde tabii olarak kabul edilmiştir. Hecuba (1) çocuklarını, Priam'ı sevdiğinden çok sever; MacDuff çocuklarını, karısını sevdiğinden çok sever. Tevrat'ta hem erkeklerin hem de kadınların kendilerinden sonraya kalacak birer vârisi bırakmayı çok istedikleri görülür; Çin'de ve Japonya'da bu davranış bugün de vardır. Bu isteğin atalara tapınmadan ileri geldiği söylenecektir. Ama bence gerçek bunun aksidir; yani atalara tapınma, ailenin devamı isteğini gösterir. Yukarda söz konusu ettiğimiz meslek sahibi kadınlara dönecek olursak, bunların çocuk yapmaları halinde çocuk doğurma isteğini çok güçlü bir şekilde duymuş olmaları gerekir, yoksa bu uğurda yapılan fedakârlıkları hiçbir göze alamazdı. Ben kendi payıma, baba olma mutluluğumun öbür mutluluklarımdan daha büyük olduğunu anlamış bulunuyorum. Şuna inanmaktayım ki, durum öyle gerektirdiği için bu mutluluktan vazgeçmek zorunda kalan erkek ya da kadının çok derin bir isteği karşılanmamış demektir; bu ise hoşnutsuzluk ve umursamazlık doğurur. Dünyada mutlu olmak için, hele gençlik geçtikten sonra kişinin kendisini her şeyden elini, eteğini çekmiş, bir ayağı çukurda bir insan değil; ilk tohumdan başlayıp, uzak ve bilinmez bir geleceğe doğru akan hayatın bir parçası olarak hissetmesi gerekir. Bilinçli bir duygu olarak bu hal, çok üstün derecede uygar ve kültürlü bir dünya görüşüne sahip olmayı gerektirir; ama belirsiz, içgüdüsel bir duygu olarak ilkel ve tabiidir ve bu duygunun yokluğu üstün-uygarlıktır. Gelecek çağlara damgasını vuracak derecede

(1) HECUBA, Truva kralı PRIAM'ın karısıdır. Çok çocukları olmuştur, en tanınmışları HECTOR, PARIS ve CASSANDRA'dır, N.Ö.

büyük ve göz kamaştırıcı işler başarma yeteneğinde olan bir kimse, bu duygusunu işiyle karşılayabilir; ama, üstün yetenekleri olmıyan erkek ve kadınlar için, çocuklarında yaşamak umudundan başka çıkar yol yoktur. Ana-baba olma isteğinin körelmesine meydan vermiş kimseler kendilerini hayat ırmağından ayırmışlar ve böylece soylarının sona erme tehlikesini göze almışlar demektir. Bunlar için ölüm herşeyin sonudur. Kendilerinden sonra devam edecek olan dünya onları ilgilendirmez; bu yüzden, yaptıkları herşey onlara değersiz ve önemsiz görünür. Oysa çocukları, torunları bulunan ve onları tabii bir bağlılıkla seven kimseler için, gelecek önemlidir; hiç değilse kendi ömürlerinin sınırına değin uzanan gelecek önemlidir; hem de bu önem veriş yalnız ahlâk inançları ve hayal gücünü zorlama sonucu değil, tabii ve içgüdüsel bir önemseyiştir. İlgi ve bağlantılarını bu şekilde kendi hayatı dışına uzatabilen bir kimse onları daha ötelere de uzatabilir. Tıpkı İbrahim gibi, kuşaklar sonra gerçekleşecek de olsa kendi soyundan geleceklerin adanmış ülkeye sahip olacaklarını düşünerek gönül rahatlığı duyar. Ve böylece, hiçlik-boşluk duygusundan ve bu duygunun öbür tutkularını körletmesinden kurtulur.

Anne ile baba, hem birbirlerine hem de başkalarının çocuklarına karşı duydukları sevgiden farklı bir sevgiyle kendi çocuklarına bağlıdır ve ailenin temeli de bu özel sevgidir. Evet, bazı ana ve babaların çocuklarını pek az sevdikleri, hattâ hiç sevmedikleri ve bazı kadınların kendilerinin olmayan çocukları kendilerininmişcesine sevebildikleri de bir gerçektir. Ama daha büyük gerçek: Ana-babaların kendi çocuklarına karşı besledikleri sevginin, başka insanlara karşı duyabileceklerinden apayrı bir sevgi olduğudur. Bu duygu, hayvan atalarımızdan bizi miras bir duygudur. Bu açıdan bakınca da, Freud'un düşün-

cesi, bence, yeterince biyolojik değildir; zira yavrulu bir dişi hayvanı seyretmiş herkesin görmüş olacağı gibi, bu dişinin yavrularına karşı davranışı ile, cinsel münasebetleri bulunan erkeğe karşı tutumu arasında hiçbir benzerlik yoktur. Bu değişik ve içgüdüsel davranış, biraz daha başka ve sâlik bir şekilde, insanlar arasında da böyledir. Eğer çocuklar için duyulan bu özel sevgi olmasaydı, aile diye toplumsal bir kurum olmazdı ve çocukların yetiştirilmesi tamamiyle uzmanlara bırakılabilirdi. Bugünkü haliyle ana-babaların çocuklarına karşı besledikleri sevgiyse içgüdüleri sönmemiş olmak şartıyla, hem ana-babalar, hem de çocuklar için değer taşır. Anababanın gösterdiği sevginin çocuklar için değerli oluşu, bu sevginin başka her türlü sevgiden daha güvenilir olması gerçeğine dayanır. Bir insanı arkadaşları o insanın meziyetleri yüzünden, sevgilisiyse güzellik ve çekiciliği için sever; güzellik ve meziyetler azalınca arkadaşlarla sevgililer de yok olabilir. Ana-babalar ise en çok, talihsizliğe uğranıldığı, hasta olunduğu, hattâ ana-baba-anlayışlıysa herkesin gözünden düşüldüğü zamanlarda güvenilir. Hepimiz meziyetlerimize hayran olunduğunu görmekten zevk duyarız; ama çoğumuz, gönlümüzden bu gibi hayranlıkların güvenilmez olduğunu idrak edecek kadar alçak gönüllüyüzdür. Ana-babalarımız bizi onların çocukları olduğumuz için sever ve bu değişmez bir gerçektir, bu yüzden de onlara herkesten çok güveniriz. Bu başarı zamanlarında önemsiz görünebilir, ama başarısızlık zamanlarında, başka hiç birşeyde bulamıyacağımız bir teselli ve güven verir.

İnsanlar arasındaki bütün münasebetlerde bir taraf için mutluluk sağlanması oldukça kolaydır, ama her iki taraf için çok daha güçtür. Zindancı tutukluyu cezaevinde muhafazadan hoşlanabilir; işveren işçiyi terslemekten

haz duyabilir; yönetici yönetilenleri güçlü bir elle gütmekten zevk alabilir; eski düşünceli baba da çocuğunu sopayla adam etmekten hiç şüphesiz hoşlanırdı. Gelgelim bunların hepsi tek taraflı zevklerdir; karşı taraf için durum o kadar hoş değildir. Artık bu tek taraflı zevklerde bir eksiklik olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz: İki insan arasındaki münasebetin iyi sayılabilmesi için, her ikisini de hoşnut etmesi gerektiğine inanıyoruz.. Bu durum özellikle ana-baba ve çocuklar arasındaki münasebetler için böyledir; gene bu durumun sonucu olarak, ana-baba çocuktan, eskisine göre, çok daha az zevk elde etmekte, öbür yandan çocuk ise ana-baba elinde, geçmiş kuşaklara göre daha az eziyet çekmektedir. Ben, ana babaların çocuklar sayesinde, eskiye göre daha az mutluluk duymaları için herhangi bir sebep bulunduğunu sanmıyorum, ne var ki bugün, durum hiç şüphesiz böyledir. Bir de, ana-babaların çocukları daha mutlu kılmamaları için bir sebep göremiyorum. Ama bu, modern dünyanın amaç edindiği bütün o eşit münasebetlerin gerektirdiği gibi, karşımızdaki insana belirli bir nezaket göstermeyi, belirli bir şefkat ve saygı beslemeyi gerektirir; oysa günlük yaşayışımızdaki hırçınlık hiçbirini yapmaya elverişli değildir. Şimdi de ana-baba mutluluğunu, önce biyolojik yönden; daha sonra, eşitlik dünyasında gerekli olduğunu söylediğimiz davranışları gösteren ana-babaların duyduğu şekliyle ele alalım.

Ana-baba olmaktan alınan zevkin ilkel kökü ikiye ayrılır. Birincisi, kişinin kendi vücudundan bir parçanın dünyaya gelmiş olması, böylece kendisi öldükten sonra da yaşamasını devam ettireceği, hattâ belki o da bir başkasını dünyaya getirerek dölün ölmezliğini sağlayacağı duygusudur. İkincisiyse, hâkim olmayla şefkat duygularının karışımıdır. Yeni yaratık yardıma muhtaçtır; ana-

babadaysa onun ihtiyaclarını giderme içtepesi vardır; öyle bir içtepe ki, yalnız ana-babanın çocuğa karşı duyduğu sevgiyi değil, ona hâkim olma isteğini de karşılar. Bebek çaresiz olarak görüldüğü sürece, ona karşı beslenen sevgi bencil bir duygu sayılmaz; çünkü bu, kişinin hassas bir yerini koruma içgüdüsüdür. Ama daha başlangıçtan itibaren çocuğa hâkim olma duygusuyla onun iyiliğini isteme duygusu arasında çatışma başlar; zira her ne kadar çocuk üzerinde hâkimiyet kurma isteği bir dereceye kadar «eşyanın tabiatı icabı»ysa da, bir yandan da çocuğun en kısa zamanda birçok bakımlardan kendi başına hareket etmeyi öğrenmesi gerekir; bu da ana-babanın hâkim olma içtepesine aykırı düşer. Bazı ana-babalar bu çatışmayı hiç farketmezler ve çocuk isyan edinceye değin baskılı hareketlerine devam ederler. Bazılarıysa farke-der ve böylece kendilerini çatışan duygular arasında bulurlar. Bu çatışma içinde de ana-baba mutlulukları yok olur gider. Bütün koruyup kollamalara karşı çocuğun kendi istediklerinden bambaşka bir kimse oluşuna son derece üzülürler. Örneğin onlar çocuğun asker olmasını istemişler, o bir barışsever olmuş; ya da barışsever olması istendiği halde Tolstoy gibi asker olmuştur. Ama güçlük yalnız bu son gelişmelerde hissedilmez. Yemeğini kendisi yiyebilecek olan bir çocuğa siz yediriyorsanız, bu yardımınız size çocuğu zahmetten kurtarıp ona iyilik ediyormuşsunuz gibi görünürse de, aslında çocuğun iyiliğinden çok, ona hâkim olma isteğiyle hareket ediyorsunuz demektir. Eğer onu tehlikelere karşı gereğinden fazla ikaz ediyorsanız, bunu belki de daima size muhtaç kalmasını istediğinizden yapmaktasınız. Ona büyük sevgi gösterilerinde bulunuyor ve bu sevginize karşılık bekliyorsanız, onu belki de duyguları yoluyla kendinize bağlamak istiyorsunuzdur. Ana babalar, çok dikkatli davran-

mazlar ya da çok temiz yürekli değillerse, çocuğuna sahip olma içgüdüğü kendilerini büyük küçük binbir yanlış yola saptırabilir. Bu tehlikeleri bilen modern ana-babaların bazıları da çocuklarını yönetmede çekingenliğe düşer ve bu yüzden onlara pek az yardımcı olur; öyle ki, aynı ana-babalar, farkına varmadan yapacakları yanlışlıklardan çekinmeseler çocuklarına daha fazla yardım etmiş olurlardı; zira büyüğün kararsızlığı ve kendine güvensizliği kadar çocuğun zihninde endişe yaratan hiç bir şey yoktur. Çocuğa hâkim olmak değil de, onun gerçekten iyiliğini isteyen bir anne ya da baba ne yapması gerektiğini öğrenmek için psikanaliz kitaplarına ihtiyaç duymaz, içgüdüğü ona, doğru yolu gösterir. Ve böylece ana-baba arasındaki münasebet başlangıcından itibaren düzgün gider; ne çocukta itaatsizlik, ne ana-babada hayal kırıklığı görülür. Ama bu da, başlangıçtan itibaren ana-baba tarafından çocuğun kişiliğine karşı bir saygı gösterilmesini gerektirir; hem de öyle bir saygı ki, ister ahlâk, ister kültür alanında, «prensip icabı» gösteriliyor olmamalı; sahip çıkma ve baskı altında tutma duygularını imkânsız kılacak derecede, mistik denebilecek bir inançla, derinden geliyor olmalıdır. Davranışın bu türlüğü yalnız çocuklara karşı değil, evlilikte ve arkadaşlıkta da gereklidir; hem de arkadaşlıkta daha kolaydır. İyi bir dünyada, insan toplulukları arasındaki politikada da bu davranış yaygın olur; ama bugün için öylesine uzak bir umuttur ki, üzerinde durmamıza bile değmez. Yumuşak huyluluğun bu türlüğüne olan ihtiyaç, evrensel olmakla birlikte, çocuklar söz konusu olunca en yüksek dereceyi bulur; çünkü çocukların çaresizliği, vücutça küçük ve güçsüz oluşları, bayağı yaradılışlıların onları küçümsemesine yol açmaktadır.

Bu kitabın ilgilendiği problemlere dönecek olursak,

modern dünyada ana ve babalık zevkini tam olarak tadebilenler, çocuğa karşı bu anlattığım şekilde yürekten saygı duyanlardır. Çünkü onlar için hâkim olma isteğini susturma diye birşey yoktur ve çocuklar kendi başlarına buyruk hale geldikleri zaman, despot ana-babaların uğradığı hayal kırıklığına uğramazlar. Üstelik bu davranışı benimsemiş bir ana-babanın duyduğu hoşnutluk, despotun çocuğuna hâkim olmaktan aldığı zevkten büyüktür. Çünkü her türlü zorbalık eğilimini silip süpüren sevgi, bu kaypak dünyada durmadan hâkimiyetini sürdürmek için çırpınan adamın herhangi bir duygusundan çok daha güzel, daha ince ve günlük hayatın değersiz özünü mistik vecdin saf altınına çevirmeye daha yeterli bir haz verir.

Ana-babaların çocukları için besliyecekleri sevgiyi çok değerli buluyorum, ama bundan birçokları gibi, annelerin çocukları için ne mümkünse yapmaları gerektiği sonucunu çıkartıyor değilim. Bu konuda, yaşlı kadınların gençlere öğrettiği, bilime aykırı görenek ve geleneklerden başka, çocuk bakımı üzerine hiç birşey bilinmediği günler için yeterli sayılabilecek ortak bir düşünce vardır. Oysa günümüzde çocuk bakımı konusunda birçok şeyler ortaya çıkmıştır ki, bunlar en iyi bir şekilde, ancak bu konuda özel incelemeler yapmış kimselerce başarılabılır. Onların «eğitim» denilen eğitime kollarında herkesten daha başarılı olacakları kabul edilmiştir. Bir anne, oğlunu ne kadar çok severse sevsin, ona dört-işlem'i öğretmemelidir. Kitap öğrenimini ise, çocuklar kitap öğrenimi olmayan annelerinden değil, olan kimselerden öğrenebilirler. Ama çocuk bakımından diğer birçok kollarında bu böyle kabul edilmemektedir; çünkü tecrübe sahibi olma gereği henüz benimsemiş değildir. Şüphesiz bazı şeyler annelerce en iyi bir şekilde yapılabilir, ama ço-

cuk büyüdükçe başkalarının daha iyi yapabileceği şeyler artacaktır. Eğer bu gerçek herkes tarafından kabul edilmiş olsaydı, anneler yetenekleri dışında olan bıkırtıcı bir sürü işden kurtarılmış olurlardı. Herhangi bir alanda meslek hüneri edinmiş bir anne, anneliğine rağmen mesleğini bırakmamalıdır; bunu hem kendi, hem de toplum çıkarı böyle gerektirir. Gebeliğin sonuna doğru ve emzirme döneminde bunu belki yapamaz; ama dokuz aylık olduktan sonra bir bebek, annesinin meslek çalışmalarına engel olmamalıdır. Anneden çocuğu için mantıkdışı fedakârlıklar isteyen bir toplumda, anne de çocuğundan hakkı olmayan karşılıklar bekleyecektir; bundan sadece ender rastlanan meslek yaradılışlı kadınlar müstesnadır. Eski ölçülere göre çocuklarına karşı fedakâr diye bilinen anne, çocuğu hallerde tam bir bencildir; zira, analık babalık duygusunun hayattaki önemi hernekadar büyükse de, hayatın bütünü olarak kabul edilince doyurucu bir duygu olmadığı görülür ve tatmin olmamış bir ana-baba da, duygu alanında açgözlü bir hal alır. Bu yüzden, hem çocukların, hem de annenin yararına olarak annelik, bir kadının her türlü ilgi ve faaliyetlerden elni eteğini çekmesine yol açmamalıdır.

Eğer çocuk bakımına istidadı ve kendi çocuklarını büyütmeye yeter bilgisi varsa, bu yeteneği daha geniş bir alanda kullanmamalı ve kendi çocuklarını da içine alan bir çocuk topluluğunun bakımını meslek edinmelidir. Devletin ısrarla üzerinde durduğu asgarî istekleri yerine getiren her ana-baba, çocuklarının nasıl ve kimler tarafından yetiştirildiği üzerinde de söz hakkına sahiptir. Ama, başka bir kadının daha iyi yapabileceği şeylerin de, illâ anne tarafından yapılmasını emreden bir gelenek bulunmamalıdır. Birçok annelerde olduğu gibi, çocuklarını yetiştirmede güçlük çeken ve kendisini yetersiz bulan bir anne, çocuklarının bakımını, bu konuda istidat-

lı ve belirli bir eğitim görmüş başka bir kadına bırakmaktan çekinmemelidir. Çocuklarına karşı davranışlarından kadınlara doğru yolu gösterecek Tanrı-vergisi bir içgüdü yoktur ve çocuklara düşkünlük, bir noktadan sonra sahip olma duygusunun kamuflâjıdır. Çok çocuklar, annelerinin bilgisizce ve aşırı duygusal bakımları yüzünden psikolojik çöküntüye uğramıştır. Eskidenberi babaların çocukları konusunda fazla birşey yapamayacağına inanılır; ama gene de çocuklar anneleri kadar babalarını da sevme eğilimindedirler. Kadınların gereksiz bir kölelikten kurtulması ve çocukların, çocuk ruhu ve bedeni konusunda gittikçe artan bilgilere göre yetiştirilmesi isteniyorsa annenin çocuğa karşı tutumu, babanın tutumuna benzemelidir.

ONDÖRDÜNCÜ KISIM

İ Ş

İşin mutluluk sebepleri arasına mı, yoksa mutsuzluk sebepleri arasına mı konması gerektiği kesin olarak cevaplandırılmıyacak bir sorudur. Birçok işlerin son derece bıkırtıcı olduğu ve fazla çalışmanın insana ıstırap verdiği söz götürmez bir gerçektir. Ama bence, iş yükü çok fazla olmamak şartıyla, birçok kimseler için aylıklık, en sıkıcı çalışmadan bile beterdir. İşin tabiatına ve çalışanın yeteneklerine bağlı olarak, yalnız cansıkıntısını önleyenden, hazların en büyüğünü verenine değin her derecede iş vardır. İnsanların yapmak zorunda bulunduğu işlerin çoğu, iş olarak ilgi çekici değildir, ama bu gibi çalışmaların bile büyük avantajları vardır. En başta, insanın ne yapsam acaba diye düşünmesine lüzum kalma-

dan birçok saatleri doldururlar. Çoğu insanlar vakitlerini kendi dilediklerince geçirmede özgür bırakıldıkları zaman, yapmaya değecek kadar zevkli birşey bulmakta güçlük çekerler. Üstelik karar verdikten sonra da, başka bir uğraşının daha hoş olacağı duygusu kendilerini tedirgin eder. Boş vakitleri akıllıca doldurabilmek, uğurluğun son basamağıdır ve bugünkü günde pek az kimse bu basamağı ulaşmış durumdadır. Üstelik seçme işi de kendi başına bıktırıcı ve yorucudur. Olağanüstü inisiyatif sahibi kimseler dışında, insanların çoğı, emirler sert olmamak şartıyla, kendilerine günün her saatinde ne yapacaklarının bildirilmesinden hoşlanırlar. Aylâk zenginlerin çoğı, ağır ve yorucu işlerden kurtulmuş olmanın bedelini, anlatılamaz bir cansıkıntısıyla öder. Ya Afrika'da yırtıcı hayvan avına çıkarak, ya da dünya çevresinde uçarak oyalanabilirler, ama böylesine eğlencelerin sayısı, hele gençlik geride kaldıktan sonra, pek azdır. Bunun için akıllı zengin erkekler, yoksul kimseler kadar çok çalışır; varlıklı kadınlar ise çoğunlukla, dünyayı yerinden oynatacak kadar önemli olduğuna inandıkları binbir türlü önemsiz şeyle kendilerini oyalarlar.

Şu halde iş en başta cansıkıntısını önleme bakımından gereklidir; zira, bir adamın ilgi çekici olmayan bir iş yapmakta duyduğu cansıkıntısı, günlerini aylâk geçirmenin vereceğı cansıkıntısıyla hiçbir yönden mukayese edilemez. İşin bu avantajı yanında başka bir avantaj da dinlenme günlerinin tadını arttırmasıdır. Kişi bitkin düşünceye değin çalışmak zorunda olmamak şartıyla, boş zamanlarının zevkini aylâk adamdan daha çok çıkarır.

Ücretli işlerin çoğı ile bazı ücretsiz uğraşların ikinci avantajı tutku ve özençler için başarı imkân ve fırsatları vermesidir. Çoğı işlerde başarı derecesi, elde edilen kazançla ölçülür ve bu hal, kapitalist düzenimiz devam ettiği sürece kaçınılmaz birşeydir. Yalnız en üstün

nitelikteki işler söz konusu olunca bu ölçü tabii bir mihenk olmaktan çıkar. İnsanın gelirini arttıırma isteği başarı ve daha yüksek gelirin sağlayacağı rahatlık isteğinden farklı değildir. İş ne kadar sıkıcı olursa olsun, dünya çapında ya da kendi çevresinde kişiye ün sağladıkça katlanılabilir bir hal alır. İstek ve gayenin devamı, mutluluğun en gerekli unsurlarından biridir, çoğu kimse-ler de bunu işinden sağlar. Ömrü boyunca ev işleriyle uğraşan kadınlar, bu bakımdan, erkeklere ve dışarda çalışan kadınlara göre çok daha talıhsizdirler. Ev işlerine bağlanmış bir kadın, gündelik almaz, kendisini yükseltme imkânları yoktur, kocası yaptığı işlerin değerini bilmez çünkü, neler yaptığını görmez ve ona ev işlerinden ötürü değil, bambaşka niteliklerinden ötürü değer verir. Elbet bu hal, evini çok güzel yöneten, bahçesini çiçeklerle donatarak komşularının kıskançlığını çeken varlıklı kadınlar için değildir; ama böyle kadınların sayısı azdır; büyük çoğunluk için ev işleri, erkeklerin ya da meslek sahibi kadınların yaptıkları öbür işler kadar zevkli değildir.

İşlerin çoğu vakit öldürmeye ve küçük de olsa özençlere imkân sağlamaya elverişlidir; üstelik, o işi yapan adamı, hiç bir işi olmayan bir adamdan daha mutlu kılabılır. Bir de iş ilgi çekiciyse, yalnız cansıkıntısından kurtarmakla kalmaz, çok büyük bir hoşnutluk sağlar. İşlerin ilgi çekicilik derecelerini basamak basamak sıralamak mümkündür. Ben, az ilgi çekici olanlardan başlayıp, büyük bir adamın bütün yeterliklerini sömürecek değerde olanlarına kadar uzanacağım.

İş ilgi çekici yapan başlıca iki unsurdan birincisi ustalık göstermeye, ikincisi de yapıcılığa imkân vermesidir.

Herhangi bir uğraşıda, olağanüstü ustalık kazanmış herkes bu hünerini sıkıntısızca gösterebilecek hale ge-

linceye, ya da artık daha fazla ilerleyemeyeceğini anlayınca değin bu işi yapmaktan zevk duyar. Bu birşeyler yapma isteği ilk çocukiuktan başlar; başının üstüne dikilebilen çocuk ayakta durmak istemez olur. İşlerin de büyük bir çoğunluğu hüner gerektiren oyunlardan alınan zevki verir. Bir avukat ya da bir politikacının işinden duyduğu zevk, çok daha tatlı olmakla birlikte, briç oyuncusunun briçten aldığı zevke benzese gerektir. Tabii burada yalnız hüner göstermek değil, usta bir rakibi altetmek de rol oynamaktadır. Ancak böyle yarışmalı olmayan konularda da güç işlerin başarılmaması insana zevk verir. Bir uçakla çok büyük hünerler gösterebilen bir kimse, bundan öylesine haz duyar ki, hayatını tehlikeye atmaktan bile çekinmez. Sıkıntılı şartlar altında iş görmesine rağmen, usta bir operatörün kusursuz bir ameliyat sonunda haz duyacağını sanırım. Daha az yorgun olmakla birlikte aynı şekilde bir zevk, daha mütevazı işlerden de sağlanabilir. Hernekadar hiçbirisiyle tanışmak şerefine ermiş değilsem de, duyduğuma göre lehinciler de işlerinden zevk alırlarmış. Gerekli ustalığın değişik olması, ya da sonsuz bir ilerleme imkânı bulunması şartıyla ustalık isteyen bütün işler zevk vericidir. Eğer bu şartlar yoksa, bir insan ustalığının en yüksek noktasına çıktığı zaman, o iş artık ilgi çekici olmaktan uzaklaşır. Beş bin metre koşucusu, kendi rekorunu yenileyemez hale geldikten sonra bu uğraşından zevk almamaya başlar. Neyse ki, yeni şartlar altında yeni ustalıklar isteyen ve kişinin hiç değilse yarı ömrünü harcayınca değin ilerlemesine imkân veren iş sayısı oldukça fazladır. Hüner gerektiren bazı uğraşılarda, örneğin politikada, öyle görülüyor ki, bir insanın en başarılı çağı altmış ile yetmiş yaş arasındır; bunun da sebebi, bu gibi uğraşılarda başka insanların tecrübelerine büyük ölçüde ihtiyaç olusudur. Bu yüzden yetmiş yaşındaki başarılı bir politika-

cının, aynı yaştaki başka insanlardan daha çok mutlu olma ihtimali vardır. Politikacıların bu bakımdan tek rakipleri büyük iş adamlarıdır.

En iyi işin insanı mutlu kılma bakımından hünerden üstün bir unsuru daha vardır ki, yapıcılık unsurudur. Çoğunda değil, ama bazı uğraşılarda iş tamamlandıktan sonra ortaya anıt gibi bir eser çıkar. Yapıcılığı yıkıcılıktan şu ölçüye vurarak ayırabiliriz: Yapıcılıkta işler başlangıçta nisbeten karmakarışık olduğu halde, sona doğru bir gaye çevresinde toplanır; yıkımda ise durum aksinedir: İşin başlangıcında herşey bir maksadı çevreler, sonundaysa hepsi karmakarışık bir hal alır; yani yıkıcının bütün isteği belli bir maksat çevresinde toplanmamış durumlar meydana getirmektir. Bu ölçü, yapı kelimesinin ilk akla gelen ve en açık anlamı için de, yani bir yapının yapılması ve yıkılması için de doğrudur. Bir yapının yapılmasında önceden hazırlanmış bir plân uygulanır, yıkılmasındaysa yıkıntı malzemesinin nerede, nasıl bulunacağını tam olarak kimse kararlaştırmaz. Birçok hallerde yeniden yapmanın başlangıcı olarak yıkmak gerekir; bu durumda yıkmak, yapıcı olan bütünün bir bölümüdür. Ama bir adamın sonradan tekrar yapmayı aklına bile getirmeden yıkıcı işlere giriştiği de seyrek görülen birşey değildir. Yıkıcı bunu çoğu hallerde, yeniden yapabilmek için yerle bir ediyorum diye kendisinden bile gizleyecektir, ama ona yeniden yapacağını ne olduğunu sormak suretiyle, varsa, hilesini meydana çıkarmak genellikle mümkündür. Bundan başka, onun yıkmak konusunda coşkun ve kesin bir şekilde konuştuğu halde, yapma konusunda belirsiz ve hevessiz konuştuğu da görülecektir. İhtilâlcilerin, savaş severlerin ve şiddet taraftarlarının çoğu böyledir. Bunlar genel olarak kendileri de bilmeden nefret duygusuyla hareket ederler; asıl amaçları nefret ettikleri şeyin yıkılmasıdır; ondan sonra ne

olacağını ise pek umursamazlar. Evet, yapma işinde olduğu gibi, yıkma da da bir zevk bulunabileceğini inkâr etmiyorum. Bu, daha şiddetli ve bazı anlarda belki daha yoğun bir zevktir, ama daha az gönül doyurucudur, çünkü sonuç pek az tatmin edicidir. Düşmanınızı öldürtürsünüz; o ölünce işiniz sona ermiştir ve zaferden duyduğunuz zevk hızla sönükleşir. Oysa yapıcılık işi tamamlandı mı, baktıkça hoşlanırsınız; üstelik işin sonu yoktur, eser hiçbir zaman üzerine birşey eklenemeyecek derecede tamam olmaz. En çok hoş giden uğraşlar kişiyi hiç durmadan bir başarıdan öbürüne götüren uğraşlardır ve işte bu bakımdan yapıcılık yıkıcılıktan daha büyük bir mutluluk kaynağıdır. Bunu şöyle açıklamak belki daha doğrudur: Yapıcılıktan hoşlanan kimselerin yapıcılıkta buldukları gönül doyumunu, yıkıcılıktan hoşlanan kimselelerin yıkıcılıkta buldukları gönül doyumundan daha büyüktür, çünkü içi nefretle dolu bir insanın yapıcılıktan zevk alması kolay değildir.

Bundan başka, önemli nitelikte bir yapıcı işle uğraşmak kadar kişiyi nefret alışkanlığından kurtarabilecek pek az şey vardır.

Büyük ölçüde yapıcı bir işin başarılmayla duyulacak gönül hoşnutluğu, hayatın en büyük hoşnutluğudur, ama ne yazık ki bu da en üstün şekliyle ancak olağanüstü yeterliklere sahip kimselere nasip olur. Herhangi önemli bir işde bir eser meydana getirmiş kimsenin başarı mutluluğunu, eserin kötü olduğunun ispatı hariç, hiç birşey gölgeliyemez. Bu gönül hoşnutluğunun birçok şekilleri vardır. Kıraç bir toprağı sulama kanalları açarak gül bahçesi haline getirmiş olan bir kimse, bu duygunun en canlı şeklini tadar. Bir düzenin yoktan var edilmesi de son derece önemli bir uğraşı olabilir. Hayatlarını, kargaşalıktan düzenli bir toplum çıkarmaya adanmış az sayıdaki devlet adamlarının işi de böyledir ve günümüzde

bunların en tipik örneği Lenin'dir. En belirli örnekleri de sanatkârlarla bilim adamlarıdır. Shakespeare bir beytinde şöyle der: «İnsanoğulları nefes alabildiği ya da gözler gördüğü süre, bu da yaşar...» Bu düşüncenin onu avuttuğundan şüphe edilemez. Şair sonnet'lerinde, dostunu düşünmenin kendisine hayat verdiğini ileri sürmektedir; ama ben onun arkadaşına yazdığı sonnet'lerin, bu konuda, arkadaşından daha etkili olduklarına inanıyorum. Büyük sanatkâr ve bilim adamlarının yaptıkları işler aslında zevk vericidir; bunları yaparken, saygısı kazanılmaya değer kimselerin saygısını kazanırlar ki, bu da kendilerine en köklüsünden bir kudreti, yani insanların duygu ve düşüncelerine hâkim olmayı sağlar. Üstelik bu kimselerin kehdilerini beğenmeleri, kendilerinden hoşnut olmaları için de çok sağlam sebepleri vardır. İnsan bu güzel şartların biraraya gelmesini, herhangi bir kimseyi mutlu kılmaya yeter diye düşünür. Ama böyle değildir. Örneğin, Mikel Anje son derece mutsuz bir adamdı ve söylendiğine göre, eğer yoksul hısımlarının borçlarını ödemek zorunda kalmasaymış, eserlerini meydana getirme sıkıntısına girmezmiş, (Ben bu düşüncede değilim). Büyük sanat eserleri yaratma gücü, daima değilse bile, çoğu zaman öylesine büyüktür ki, sanatkârın işinden aldığı zevk olmasa kendisini öldürmesine bile yol açabilir. Şu halde, en büyük işlerin bile insanı mutlaka mutlu yapacağını ileri süremeyiz; sadece daha az mutsuz kılacağını söyleyebiliriz. Bilim adamlarında ise, sanatkârlardan daha az duygusal mutsuzluk görülür ve bilim alanında büyük işler başarmış kimseler çoğunlukla mutlu kimselerdir, bu mutluluklarını da en başta işlerinde elde ederler.

Aydınların, özellikle kitap yazarlarının mutsuzluk sebeplerinden biri, yeteneklerini serbestçe ortaya koyma fırsatını bulamamaları, tüccar zihniyetli kimselerce yöneti-

len büyük müesseselere kapılanarak kötü ve saçma eserler vermek zorunda kalmalarıdır. İngiltere ve Amerika'da gazetecilere, çalıştıkları gazetenin güttüğü politikaya inanıp inanmadıklarını soracak olursanız, pek azının «evet» dediğini görürsünüz; geri kalanı ekmek parası yüzünden, yeteneklerini, kötü olduğuna inandıkları bir maksada satmışlardır. Böyle bir uğraşı, gerçek bir gönül huzuru veremez; üstelik insan bu işle kendi arasında bir uzlaşma yaratayım derken öyle karamsar ve huysuz olur ki, artık hiç birşeyden tam anlamıyla hoşlanmaz hale gelir. Ben böyle bir işe girmiş kimseleri kınayamam; çünkü işsizlik yüzünden aç kalmak çok ciddi bir durumdur; ama, kişinin aç kalmadan yapıcı içgüdülerine uygun düşecek başka bir iş varsa; daha yüksek ücretli olduğu halde kendisince yetersiz olan işi bırakıp öbürüne girmesi, kendi mutluluğu bakımından daha iyidir. İnsan kendisine karşı saygı duymazsa, kolay kolay gerçek mutluluğa kavuşamaz. İşinden utanç duyan bir adamın ise kendisine karşı saygı beslemesi zordur.

Bugünkü durumda, yapıcı uğraşının gönül doyuruculuğundan hernekadar sadece bir azınlık yararlanmaktaysa da, bu azınlık büyük ölçüde genişletilebilir. İşinde kendi başına buyruk olan her insan bu gönül hoşnutluğuna erişebileceği gibi, yaptığı işi yararlı ve epeyce ustalık isteyen bir uğraşı diye gören her insan da aynı şeyi diyebilir. Yüz ağartıcı çocuklar yetiştirmek, derin hoşnutluklar sağlamaya elverişli, yapıcı ve zor bir işdir. Bunu başarmış olan her kadın, çektiği zahmetler sonunda dünyanın yeni değerler kazandığını, yoksa bu değerlerden yoksun kalacak olduğunu düşünüp hissedebilir.

İnsanoğulları hayatlarını bir bütün olarak görme eğilimi bakımından birbirinden çok farklıdırlar. Bazılarınca hayatı böyle görmek tabiidir ve mutlu olabilmek için böyle görmek gerekir. Bazılarınca da hayat, birbirinden

ayrı ve güdümsüz oluntulardan ibarettir. Bence birincilerin mutluluğa ulaşma ihtimali ikincilerden büyüktür, çünkü onlar gittikçe kendilerine hoşnutluk ve güven verecek şartları meydana getirirler; buna karşılık ikinciler, olayların esintisi önünde bir o yana, bir bu yana savrulur ve sakın bir limana ulaşamazlar. Hayatı bir bütün olarak görme alışkanlığı hem akla, hem de gerçek ahlâka uygundur ve eğitim sırasında teşvik edilmesi gereken birşeydir. Uygun ve değişmez bir gaye, bütün hayatı mutlu kılmaya yetmez, ama mutlu bir hayat için vazgeçilmez bir şarttır. Uygun ve devamlı gaye de, en başta, insanın işinde bulunur.

ONBEŞİNCİ KISIM

BENLİK DIŞI (gayri şahsi) İLGİLER

Bu kısımda, bir insanın hayatına temel teşkil eden başlıca ilgileri değil, boş zamanlarını dolduran ve kendisini daha ciddi düşüncelerin yorgunluğundan kurtaran küçük ilgieri ele almak istiyorum. Orta bir adamın hayatında, karısıyla çocukları düşünce ve endişelerinin en büyüğünü teşkil eder. Evlilikdışı kaçamak sevgi işleri bulunsa bile, bunlar kendisini kendi başlarına, aile üzerinde yapacakları etkiler kadar ilgiendirmez. İnsanın işiyle olan ilgilerine, şimdilik, benlikdışı (gayrişahsi) ilgiler gözüyle bakmıyorum. Örneğin bir bilim adamı kendi alanındaki araştırmaları günü gününe izlemek zorundadır. Bu gibi araştırmalara karşı bilim adamının beslediği duyguların sıcaklık ve canlılığını taşır; ama, kendi mesleğinden tamamiyle ayrı bir bilim dalındaki araştırmesleğinden tamamiyle ayrı bir bilim dalındaki araştı-

maları okurken daha az eleştirici ve daha çok ilgisiz bir ruh haleti içinde bulunur. Okuduğunu anlayabilmek için kafasını çalıştırmak zorunda olsa bile rahattır, çünkü konu kendi sorumlulukları dışındadır. Kitap onu ilgilendirmişse, bu ilgi, kendi meslek kitaplarına karşı duyduğu ilgiye benzemeyen, bir bakıma benlik dışı bir ilgidir. İşte, bu kısımda bir insan hayatının ana uğraşları dışında kalan bu gibi ilgilerden söz açmak istiyorum.

Mutsuzluk, yorgunluk ve asap gerginliğinin sebeplerinden biri, insanın hayatta pratik önemi olanlardan gayri hiç birşeye karşı ilgi duyamamasıdır. Bunun sonucu olarak da zihnin bilinçli katı, herbiri belki de endişe ve üzüntü unsurları taşıyan birkaç problemden kurtulup rahat edemez. Bilinçaltı düşüncesi kendi bildiğince ağır ağır olgunlaşırken bilinç de, uyku hariç, durmadan faaliyettedir. Sonuç ise, çabuk heyecana kapılma, anlayış noksanlığı, çabuk öfkelenme ve ölçsüzlüktür. Bütün bunlar yorgunluğun hem sebepleri, hem de sonuçlarıdır. Bir insanın yorgunluğu arttıkça dış ilgileri azalır ve dış ilgiler zayıfladıkça bu ilgilerin sağladığı rahat ve huzur yok olur ve adam daha fazla yorgun düşer. Bu fasit daire ise ancak bir asabi çöküntüyle sona erebilir. Dış ilgilerin dindirici oluşu herhangi bir faaliyet gerektirmemelerinden ileri gelir. Kararlar vermek ve irade gücünü kullanmak, hele bunların acele ve bilinçaltı yardımı olmadan yapılması gereken hallerde, çok yorucudur. Önemli bir karar vermeden önce bu işi bir süre için unutmak gerektiğini söyleyen kimseler çok haklıdır. Bilinçaltı faaliyetleri uykuda olduğu gibi, insanın aklı başka şeylerle meşgulken de devam eder. Çalışma saatleri dışında işini unutabilen ve ertesi gün yeniden başlayıncaya değin aklına getirmeyen bir kimse, çalışma saatleri dışında da hep işini düşünüp endişe eden bir kimseden çok daha verimli olabilir. İşin unutulması gereken zamanlarda unutul-

ması ise, işten başka ilgilerin bulunmasıyla kolaylaşır. Yalnız bu ilgilerin, günlük işde yorulan melekelerimizin kullanılmasını gerektirmemeleri de şarttır. İrade ve çabuk karara ihtiyaç göstermemeli, kumarda olduğu gibi, para unsuru taşımamalı; duygusal yorgunluk yaratacak derecede heyecanlandırıcı, bilinçaltını olduğu kadar, bilinç katını da tamamiyle meşgul edici ilgiler olmamalıdır.

Birçok eğlenceler bu şartlara uygundur. Oyun seyretmek, tiyatroya gitmek, golf oynamak bu bakımdan kumsursuz eğlencelerdir. Kitap okumaya düşkün bir kimse için, kendi mesleğiyle ilgili olmayan konularda okumak pek hoş birşeydir. Bir endişe ne kadar önemli olursa olsun, uyanık geçen bütün saatler boyunca zihni meşgul etmemelidir.

Bu konuda erkeklerle kadınlar arasında büyük fark vardır. Genel olarak erkekler işlerini kadınlardan daha kolaylıkla unutabilirler. İş ev işleri olan kadın söz konusu olunca, bu hal tabiidir, çünkü kadın işi bittikten sonra da iş yerinde kaldığı halde, erkek çalışma çevresinden uzaklaşıp yeni bir ruh haleti kazanma imkânına sahiptir. Ama yanılmıyorsam, işi evden dışarda olan kadınlar bu konuda erkeklerden, evde çalışan kadınlar kadar farklıdır. Yani, dışarda çalışan kadınlar kendileri için pratik önemi olmayan şeylere karşı çok zor ilgi duyarlar. Gayeleri, düşünce ve faaliyetlerini yönetir; tamamiyle sorumsuz ilgiler peşine düşmeleri enderdir. İstisnalar yok demiyorum, ama bence genel görünüş budur. Örneğin, bir kız lisesinde kadın öğretmenler, eğer yanlarında erkek yoksa, akşamları da meslek konularını konuşurlar; oysa bir erkek lisesinde durum böyle değildir. Bu hal kadınlara, erkeklerden daha üstün bir ödevle bağlılık gibi görünür; ama bence işlerinin niteliğini yükseltecek bir hal değildir. Üstelik birçok hallerde bir çeşit softalığa götüren dargörürlülüğe yol açar.

Benlik dışı (impersonal) ilgilerin hepsi dinlendirici olmaktan başka birçok yönlerden yararlıdır. En başta, bir insanın doğru değerlendirme hassasını devam ettirmesine ayrdımcı olurlar. Gayelerimize, çevremize ve yaptığımız işlere öyle bir dalmış bulunuyoruz ki, bunların bütün insanların faaliyetleri arasında ne kadar küçük bir yer tuttuğunu ve yaptığımız işlerle dünyadaki birçok şeyleri hiç de etkilememekte olduğumuzu unuttur gideriz. Peki insan bunu niçin hatırlamalı? diye sorabilirsiniz. Bu sorunun birçok cevabı vardır. Bir kere dünya ve dünyadaki işler üzerinde doğru bilgiye sahip olmak iyi bir şeydir. Herbirimiz dünyada çok uzun süre kalacak değiliz; bu garip gezegen ve onun evrendeki yeri hakkında bilmemiz gerekenleri ömrümüzün sayılı yılları içinde öğrenmek zorundayız. Mükemmel olmasa da, mevcut olan öğrenme imkânlarımızdan yararlanmamak, tiyatroya gidip de oyunu dinlememeye benzer. Dünya, korkunç, yada gülünç, kahramanca, korkakça ve şaşırtıcı şeylerle doludur. Bunların teşkil ettiği manzaraya karşı ilgi duymayanlar, hayatın sunduğu nimetlerden birine sırt çeviriyorlar demektir.

Üstelik, bu herşeyi doğru ölçüleri içinde görebilme hassası çok değerli ve bazan çok avutucudur. Bizler yeryüzünde tuttuğumuz küçücük köşenin ve doğumumuzla ölümümüz arasındaki kısacık sürenin önemini gözümüzde fazla büyütür, fazla heyecanlanır, kendimizi fazla zorlarız. Bu heyecanlanış ve kendi önemimizi fazla büyük görme hiç doğru değildir. Evet, belki daha çok çalışmamıza yol açabilir, ama daha iyi çalışmamızı sağlamaz. İyi bir sonuca yönelmiş az iş, kötü bir sonuca yönelmiş çok işden daha iyidir; ama yorucu bir yaşama tarafları bunun aksine inanır gibidirler. İşlerini fazla önemsiyenler daima taassuba düşme tehlikesiyle karşı karşıyadırlar ki, bu da istenen bir iki şeyi akla takıp geri kalan herşeyi

unutmak ve bu bir iki şey peşinde koşarken uğranılacak zararları önemsiz saymaktır. Taassuba kapılmamak için, insanın hayatı ve evrendeki yeri hakkında geniş bir görüşe sahip olmaktan daha iyi bir koruyucu yoktur. Geniş bir görüş bu iş için çok büyük bir dilek gibi görünebilirse de, buradaki faydasından başka kendi başına da çok değerlidir.

Modern yüksek öğretimin kusurlarından biri de, bazı belirli hüneler kazandırmak için çok fazla eğitim halini almış olması ve dünyayı tarafsız bir gözle inceleme yoluyla duygu ve düşünce gelişimine pek az yer vermesidir. Diyelim ki kendinizi politika yarışına kaptırmış, partinizin kazanması için çok çalışmaktasınız. Buraya kadarı iyi. Ama mücadele sırasında elinize bir başarı fırsatı geçmiştir ki, bundan yararlanma usulleri, dünyada kin, şiddet ve kuşkuyu arttıracak usullerdir. Örneğin sizi başarıya ulaştıracak en iyi yolun, yabancı bir ulusu kötülemek olduğunu anlamışsınızdır. Eğer görüş ve düşünceleriniz «halihazır» la sınırlanmış ya da başarı herşeydir doktrinini benimsemişseniz, bu gibi sonucu şüpheli usulleri kullanırsınız. Böylece kişisel amaçlarınıza ulaşıp başarı sağlarsınız, ama bunun daha ötelere uzanan sonuçları felâketli olabilir. Öbür yandan, eğer zihninizde insanoğlunun geçmiş çağları, onun barbarlıktan ağır ve kısmen kurtulmuş olduğu yer etmişse ve astronomik çağlar yanında insan ömrünün kısalığını idrak edebiliyorsanız, yani her zamanki duygularınız bu gibi düşüncelerle yuğrulmuşsa, o zaman şu girişmiş olduğumuz mücadelelenin, bizi ağır ağır çıkageldiğimiz karanlıklara doğru geriletme tehlikesini göze aldırarak kadar önemli bir mücadeleye olmadığını anlarsınız. Dahası var, eğer yakın hedefinize ulaşmakta yenilgiye uğramışsanız, ona ulaşmak için insanı alçaltıcı yollara başvurmamış olduğunuz düşüncesi size destek olacaktır. Günlük faaliyetlerinizin

ötesinde, uzak ve ağır ağır kendini belli eden, ağır ağır önünüzde açılan ülküleriniz de bulunacaktır ki, bu yolda tek başınıza değil, insanlığı uygarlığa götürenlerin büyük ordusunda bir kişi olacaksınız. Eğer bu görüşe varabilmişseniz, şahsî kaderiniz ne olursa olsun, derin bir mutluluk sizi hiçbir zaman bırakmayacaktır. Hayat bütün çağların büyükleriyle bir olma, kişisel ölümse umursanmaya değmez bir olay halini alacaktır.

Yüksek öğretimi gönlümce düzenleme yetkim olsaydı, gençler arasında pek azını hem de en az akıllı ve en geri kafalı olanlarını ilgilendiren din yerine, belki kolay kolay din sayılamıyacak birşey koymaya çalışırdım. Geçmişî çok iyi bilen, insanoğlunun geleceğinin geçmişinden ölçülemeyecek derecede uzun olma ihtimalini açıkça idrak edebilen; üstünde yaşadığımız gezegenin bir nokta ve bu gezegendeki ömrümüzün geçici bir olay olduğu bilincine derin bir şekilde erişmiş gençler yetiştirmeye çalışırdım; ve bireyin (ferdin) önemsizliğini belirtme yönünde olan bu gerçeklerle birlikte, gençlerin zihnine, bireyin erişme yeterliğinde olduğu yüceliği ve bize bilinen uzak derinlikleri içinde onun kadar değerli birşey bulunmadığı gerçeğini yerleştirmek isterdim. Spinoza çok önceden insanın tutsaklığı ve özgürlüklerini yazmış bulunuyor; söylediklerini ancak felsefeyle uğraşanlar kolayca anlayabilir; benim anlatmak istediklerim de aslında onun sözlerinden pek az farklı olacaktır.

Bir insan, geçici ve kısa bir zaman için de olsa, ruhu neyin yücelttiğini bir kere anladıktan sonra, kendisini bencillığe, küçüklüklere, önemsiz aksilikler yüzünden üzüntüye kaptırmaz ve alınyazısından korkmaz. Ruhen yücelme yeteneği bulunan bir kimse, evrenin her köşesinden esecek rüzgârlara dimağ peñcerelerini açar ve açık tutar. Kendisini, hayatı ve dünyayı elden geldiği kadar doğru bir şekilde görür; insan ömrünün kısıllığını idrak

eder ve her insanın aklını, bilinen evrende mevcut değerler üzerinde topladığının da farkındadır. Bundan başka, dimağı dünyaya ayna tutan bir adamın, bir bakıma, dünya kadar büyük olacağını da bilir. Şartların kölesi olanları saran korkulardan sıyrılmış olmaktan derin bir haz duyar ve dış hayatının bütün çalkantıları ortasında, benliğinin derinlikleri mutlu bir insan olarak kalır.

Şimdi bu büyük düşünceleri bir yana bırakalım da konumuza, yani benlik dışı ilgilerin değeri konusuna dönelim; benlik dışı ilgilerin mutluluk sağlamada çok yardımını olduğu üzerine bir başka görüş daha vardır. En mutlu kişilerin hayatında bile işlerin ters gittiği zamanlar bulunur. Bekârlar hariç, pek az adam karısıyla kavgaya etmemiştir; pek az ana-baba çocuklarının hastalığı yüzünden büyük endişelere kapılmamıştır; pek az iş adamı buhranlı zamanlardan sakınabilmiştir; meslek adamlarından pek azı başarısızlıkla hiç burun buruna gelmemiştir. Böyle zamanlarda endişe kaynağı dışında birşeylere karşı ilgi duyabilmek büyük bir nimettir. Endişeye rağmen o an için elden hiç birşeyin gelmediği bu gibi hallerde kimi insan satranç oynar; kimisi detektif hikâyeleri okur; bir üçüncüsü «halk için astronomi» konusuna kendini verir; başka biriyse Keldanî'lerin yaşadığı UR kasabasında yapılan kazılar konusundaki yazıları okumakla avunur. Bu dört kişinin dördü de akıllıca hareket etmektedir; buna karşılık, zihnini başka şeylere yöneltmeyen ve endişelerin kendisini kısıktırak sarmasına engel olmayan kimsenin davranış doğru değildir; çünkü harekete geçme saatı çaldığı zaman güçlüklerin üstesinden gelebilecek şekilde kendisini hazırlamamaktadır. Çok sevilen bir kimsenin ölümü gibi dindirilemez acılar için de buna yakın şeyler söylenebilir. Bu gibi durumlarda insanın kendisini derin üzüntülere kaptırmasıyla kimseye

iyilik edilmiş olunmaz. Üzülmemek elde değildir, ama bunu en azına indirmek için ne mümkünse yapılmalıdır. Bazılarının yaptığı gibi, talihsizlikten en son damlasına değin üzüntü çıkarmayı amaç edinmek, aşırı duygusallıktan başka bir şey değildir. Üzüntünün bir adamı yıka-bileceğini inkâr ediyor değilim; ama herkesin böyle bir sondan kaçınması gerektiğini ve zararlı ya da alçaltıcı oimamak şartıyla, küçük de olsa kendisini oyalayacak birşeyler araması lüzumunu anlatmak istiyorum. Bence zararlı ve alçaltıcı avuntular arasında sarhoşluk ve uyuşturucu maddeler de vardır ki, bunların amacı, hiç değil-se kısa bir süre için düşünceyi ortadan kaldırmaktır. Doğru davranışsa düşünceyi yok etmek değil, yeni kanallara yöneltmek, hiç olmazsa mevcut dertten uzak yön-lere çevirmektir. Eğer ötedenberi pek az şeye karşı ilgi duyulagelmiş ve bu pek az şey de üzüntü yüzünden dar-madağın olmuşsa, düşünceyi dertten uzağa çevirmek güç olur. Dert başa gelince katlanabilmek için, mutlu gün-lerde birçok ilgi tohumları ekmek akıllıca bir davranış-tır; böylece zihin, mevcut tedirginliği zor dayanılır hale getiren bağlantı ve duygular dışında, yeni bağlantı ve duyguları hazır bulur.

Yeterince hareketli ve istekli bir kimse, hayatta ve dünyada yitirdiği her ilgi karşılığında başka birini bu-larak bütün talihsizlikleri altedeabilir; dünya bir kayıpla yıkılacak kadar küçük değildir. Bir, hattâ birçok kayıp sonucu yenilgiye uğramış olmak, hassaslık belirtisi diye hayran olunacak birşey değil; canlılık göstermede başa-rısızlık olarak küçümsenecek birşeydir. Bütün sevgileri-miz, sevdiklerimizi her an yere serebilecek olan ölümün insafına bağlıdır. Şu halde hayatımız, bir tek kazayla bütün anlam ve amacını yitirecek derecede darlaştırıl-mamış olmalıdır.

Bu sayılan sebepler yüzünden, mutluluk isteyen kimse, hayattaki temel ilgilerine ek olarak birçok yedek ilgilere de sahip olmalıdır.

ONALTINCI KISIM

ÇABA VE TEVEKKÜL

Ölçülü olmak (herşeyin ortası) doktrini ilgi çekici bir doktrin değildir ve ben gençken bu düşünceyi hor görüp reddettiğimi hatırlıyorum; çünkü benim o günlerde hayran olduğum şey kahramanca aşırılıklardı. Ne var ki, gerçek her zaman için ilgi çekici değildir ve birçok şeylere, başka bir nitelikleri olmadığı halde, ilgi çekicilikleri yüzünden inanılır. Ölçülü olmaya gelince, ilgi çekici olmayabilir; ama pek çok hallerde doğru bir doktrindir.

Ölçünün elden bırakılmaması gereken bir durum da çaba ve tevekkül arasında denge sağlamakla ilgilidir. Çabanın da, tevekkülün de ateşli taraftarları vardır. Tevekkülü ermişlerle mistikler öğütlemişlerdir; çaba doktriniyse ehliyet uzmanlarıyla pazısı güçlü Hristiyanlarca öne sürülmüştür. u birbirine zıt iki inancın her birinde bir gerçek payı varsa da tam gerçeklik yoktur. Ben bu kısımda, denge noktasını bulmaya çalışacağım ve çabanın üstün görüldüğü durumla işe başlayacağım.

Çok ender haller bir yana, mutluluk sadece uygun şartların biraraya gelmesiyle olgun bir meyve gibi kucağa düşen birşey değil, çabayla erişilebilecek bir haldir. Bunun için kitaba **The Conquest of Happiness** (Mutluluğun Ele geçirilmesi) adını verdim. Zira, sakınılabılır sakınılamaz bunca dertlerle, bunca hastalık ve psikolojik karışıklıklarla, bunca didinme, yoksulluk ve kötü niyetler-

le dolu bir dünyada mutlu olmak isteyen her kadın ve erkek, her insana ayrı ayrı saldıran bir sürü mutsuzluk sebebini altetme yollarını bulmak zorundadır. Bazı ender durumlarda çaba harcamaya ihtiyaç olmayabilir. Büyüğe bir mirasa konmuş, sağlığı yerinde, zevkleri yalınkat, iyi huylu bir adam rahatça ömür sürüp, bütün bu kavga gürültüler niçin? diye şaşabilir. Tembel yaradılışlı, güzel bir kadın; eğer kendisinden fazla iş beklemeyen, varlıklı bir kocayla evlenmişse, evlilikten sonra şişmanlamaktan korkmamaktaysa, çocuklar bakımından da talihi yaver olursa, aynı şekilde, tembel rahatlığının tadını çıkarabilir. Ama bu gibi durumların sayısı çok değildir. İnsanların çoğu varlıklı değildir; birçoğu iyi huylu olarak doğmamıştır; çok kimseler, sakin ve düzenli bir hayatı dayanılmaz derecede sıkıcı gösteren bir dalda durmaz tutkulara sahiptir; sağlık, hiç kimsenin kesin olarak güvenemeyeceği bir nimettir; evlilikse her zaman bir mutluluk kaynağı olmamaktadır. Bütün bu sebeplerden ötürü mutluluk, çoğu kadın ve erkekler için tanrıların bir lütfu değil, bir başarıdır ve sağlanması için de çabanın, içte ve dışta, büyük bir rol oynamasını gerektirir. İçsel çaba (manevî, derunî gayret) tevekkül çabasını da kapsayabilir; onun için biz şimdilik sadece dış çabayı ele alacağız.

Geçimini sağlamak üzere çalışmak zorunda olan her kadın ve erkeğin ekmek parası için çabalama ihtiyacı apaçık bir gerçektir. Evet, Hint Fakirinin, sadece keşkülünü uzatarak sadaka ile çabasızca geçimini sağladığı doğrudur; ama Batı ülkelerinde resmî makamlar bu şekilde gelir sağlamaya iyi gözle bakmazlar. Üstelik sıcak ve az yağışlı ülkelerde kolay olan bu geçim yolu, batı iklimlerinde o kadar kolay değildir. Hiç değilse, pek az kimse, karda kışda ılık bir odada çalışmak varken, sokaklarda aylâk dolaşmayı göze alabilecek derecede tem-

beldir. Bu yüzden batıda tevekkül tek başına gelir sağlayan yollardan biri değildir.

Batı ülkelerinde yaşayan insanların büyük bir yüzdesi için mutluluk, yalnız geçimini sağlamaktan daha fazla birşeydir, çünkü bu insanlar başarı duygusunu da tatmak isterler. Bilimsel araştırma gibi bazı uğraşılarda başarı duygusunu fazla gelir elde etmeyen kimselerin de tatması mümkündür, ama uğraşılarda kazanç derecesi başarının ölçüsü halini almış durumdadır. Problemin burasında, tevekkülün iyi olduğu bir noktaya gelmiş bulunuyoruz, zira rekabet dünyasında göze çaracak başarılar ancak bir azınlık için mümkündür.

Evlilik, şartlara bağlı olarak, çaba gerektiren ya da gerektirmeyen bir işdir. İngiltere'de erkeklerin, Avustralya'da kadınların durumunda olduğu gibi, cinslerden birinin sayıca az bulunduğu yerlerde, bunların evlenmek için çaba harcamalarına, kural olarak, ihtiyaç yoktur. Sayıca çok olan cins üyeleri için ise durum aksinedir. Kadının çok olduğu yerlerde, kadınlarca bu uğurda harcanan düşünce ve çabanın büyüklüğünü anlamak için kadın dergilerindeki ilânlara bakmak yetişir. Erkeklerin çoğunlukta bulunduğu yerlerdeyse erkekler, silâh kullanmada ustalık gibi daha etkili usulleri benimserler. Bu da tabiidir, çünkü erkek çoğunluğu uygarlığın sınır çizgisi üzerinde bulunur. İngiltere'de tek taraflı bir salgın hastalık çıkarsa da çoğunluğun erkeklere geçmesine sebep olsaydı, erkekler ne yapardı bilmiyorum; geçen çağın, kadınlara karşı saygılarıyla ün salmış kibarlarına dönerlerdi herhalde.

Çocuk yetiştirmede başarı için gereken çabanın büyüklüğü, hiç kimsenin inkâr edemeyeceği kadar açık bir gerçektir. Tevekküle inanılan ve hayata yanlış olarak «manevî» açıdan bakılıyor denen ülkeler, çocuk ölümü fazla olan ülkelerdir. Hekimlik, sağlığı koruma, mikrop-

larla savaş, besin ayarlaması gibi işler, dünya işlerine inanmadan yürütülemez; bunlar maddi çevreye yöneltilmiş bilgi ve enerjiyi gerektirirler. Maddeyi bir aldatıcı hayal sananların pislği de kuruntu sanmaları ve bu yüzden çocuklarının ölümüne sebep olmaları ihtimali vardır.

Daha genel olarak denebilir ki, tabii arzuları sönmemiş her insanın normal ve meşru amacı, şu ya da bu türlü bir iktidara sahip olmaktır. Ne türlü bir iktidara sahip olmak istediğiyse, tutkularının en güçlü olanlarına bağlıdır; birisi insanların faaliyetlerine hâkim olmak ister, başka biri düşüncelerine, bir üçüncüsü de duygularına hâkim olma arzusunu besler. Bazısı maddi çevreyi değiştirme emelindedir, bazısı da entellektüel üstünlük duygusunu arar. Halka hizmetin her türüsünde bir iktidar emeli bulunur; bundan sadece kötü yollardan servet edinme amacıyla yapılan hizmetler hariçtir. İnsanlığın sefaletini görüp de özgecil (diğergâm) bir acı çeken adam; eğer bu çektiği acı, gerçek ve içtense, iktidara sahip olmayı sefaleti ortadan kaldırmak için ister. Bir adamın hiç iktidar isteği duymaması için insanlara karşı hiç ilgi beslememesi gerekir. Şu halde iktidar isteğinin bazı şekilleri, iyi bir topluluk kurabilmek için kişilerin sahip olması gereken niteliklerdendir. Ayrıca, ters yöne çevrilmiş olmamak şartıyla, iktidar isteğinin her şekli karşılıklı bir çaba harcanmasını gerektirir. Batı anlayışına göre bu hüküm, hiçbir olağanüstülüğü olmayan bir hükümdür; ama, bugün Batı ülkelerinde «Doğunun akıllığı» na, tam da Doğu bu aklı bırakmak üzereyken, kur yapanların sayısı az değildir. Bu kimseler, yukarıdan beri söyliyegeldiğimiz sözleri kuşkuyla karşılayabilirler, eğer öyleyse, söylediğimize iyi etmişiz demektir.

Mutluluğa kavuşma savaşında tevekkülün de rolü vardır ve çabanın oynadığı rolden daha az gerekli değildir. Akıllı bir adam, önlenmesi mümkün talihsizlikler kar-

sısında elini, kolunu bağlayıp oturmamakla birlikte, kaçınılmaz talihsizlikler için ne zaman, ne de duygu israf eder; hattâ önlenmesi mümkün olanları önlemek için harcayacağı çaba, önemli bir gaye yolunda ilerlemesini durduracaksa onlar için bile hiç bir şey yapmaz. Çok kimseler en küçük aksaklıklar karşısında endişe ya da öfkeye kapılır ve bu yüzden daha yararlı bir şekilde kullanabilecekleri enerjilerini israf ederler. Gerçekten önemli gayeler peşinde koşarken bile, herhangi bir başarısızlık düşüncesinin zihin huzurumuzu bozacak derecede kendimizi o gayeye kaptırmamız doğru değildir. Hıristiyanlık Tanrı iradesine boyun eğmeyi öğretir, bu öğüdü kabul edemeyenler için de bütün işlerinde buna benzer birşeyin bulunması gerekir. Pratik bir işde ustalık o uğraşıya kattığımız duyguyla orantılı değildir; aslına bakılırsa, bazan duygu ustalığa engeldir. Tutulması gereken yol, kişinin elinden geleni yapması ve sonucu kadere bırakmasıdır. Tevekkül iki türlüdür, birinin kökü umutsuzluk, öbürünün ise gerçekleşmesi mümkün olmayan umuttur. Birincisi kötü, ikincisi iyidir. Herhangi ciddi bir başarı sağlama umudunu yitirecek derecede yenilgi uğramış bir kimse, umutsuzluktan ileri gelen tevekkülü öğrenip benimsemiş olabilir; o zaman da bütün ciddi faaliyetleri bir yana bırakır. Umutsuzluğunu dinsel deyimlerle ya da «İnsanoğlunun gerçek işi tefekkürdür,» doktriniyle gizleyebilir, gelgelelim iç yenilgisini ne şekilde maskeleyebilir çalışırsa çalışsın, o artık gerçekten hiçbir işe yaramayan ve temelli olarak mutsuz bir insandır. Tevekkülü gerçekleştirmesi mümkün olmayan umuda dayanan kişiye bambaşka bir şekilde davranır. Gerçekleştirilemeyecek olan bir umut, büyük ve özlük dışı bir umuttur. Giriştiğim özlük (şahsi) faaliyetler ne olursa olsun, ölüm ya da bazı hastalıklar beni altedebilir; düşmanlarca yenilgiye uğratılmış olabilirim, başarıya götürmesi imkânsız.

yanlış bir yol seçmiş olduğumu görebilirim. Tam anlamıyla kişisel umutların binbir şekilde boşa çıkmasına engel olunamıyabilir; ama kişisel gayeler insanlığın daha geniş gayelerinin bir kısmıysa, başarısızlık tam bir yenilgi olmaz. Büyük buluşlar peşinde koşan bir bilim adamı başarısızlığa uğrayabilir ya da kafasına yediği bir yumrukla işini yarıda bırakmak zorunda kalabilir; ama o konuya sırf kendisinin birşeyler katmasını değil de, bilimin gelişmesini gönülden istiyorsa umutsuzluğu, bencil gayelerle araştırma yapan adamın düşeceği umutsuzluk kadar büyük olmayacaktır. Çok gerekli bir reform üzerinde çalışmakta olan bir kimse, bütün çabalarının savaş yüzünden boşa gittiğini görebilir ve gerçekleştirmek istediği yeniliğin kendi yaşadığı süre içinde olmayacağına inanmak zorunda kalabilir. Ama bu adam, kendisi olmasa da insanlığın geleceğine karşı ilgi besliyorsa yenilik konusunda tam bir umutsuzluğa düşmesine lüzum yoktur.

Ele aldığımız bu durumlar tevekkülün çok zor olduğu durumlardır; bunlar dışında boyun eğilmesi daha kolay haller de vardır. Bu hallerde, yalnız ikinci derecedeki amaçlar engelle karşılaşırken, hayatın asıl gayeleri yönünde başarıyla ilerlemeye devam edilir. Örneğin, önemli bir işle uğraşan bir adam, evlilikte mutsuz olmak yüzünden umutsuzluğa düşmüşse gerekli tevekkülü göstermeyebilir; eğer işi gerçekten kendisini sarmışsa, bu gibi tedirginlikleri üzerinde durulmaya değmez tedirginlikler olarak karşılar.

Bırakırsak hayatın çok büyük bir kısmını kaplayacak küçük dertler vardır ki, bazı kimseler bunlara da sabırla katlanamaz. Bir treni kaçırdıkları zaman çileden çıkarlar, yemekleri iyi pişmemişse tepeleri atar, şöminenin tütmesi karşısında umutsuzluğa düşerler, temizleyiciye gönderdikleri elbiseleri zamanında gelmeyince esnaf takımının tümünden öc almak üzere yeminler savururlar.

Bu gibi insanların böyle önemsiz aksaklıklar için harcadığı enerjiyi uygun bir şekilde kullanılsaydı, imparatorluklar kurmaya ve tekrar parçalamaya yeterdi. Akıllı adam, hizmetçinin silmemiş olduğu tozu, ahçının pişirmediği patatesi, çöpçünün süpürmediği çöpleri görmez. Vakti varsa bunları düzeltmek için gerekeni yapmaz demek istemiyorum. Sadece bunlar yüzünden soğukkanlılığını yitirmez demek istiyorum. Üzüntü, endişe ve öfke hiçbir işe yaramayan duygulardır. Bunlara kendilerini fazla kaptıranlar engel olamadıklarını söyleyebilirler; bence de, yukarıda sözünü ettiğimiz tevekkül olmadan bunların üstesinden gelebilmek şüphelidir. Bir adamın işinde uğradığı başarısızlığa ya da mutsuz bir evliliğin başına açtığı dertlere katlanmasını mümkün kılan benlik dışı büyük umutlar üzerine dikkati toplamak; o adamın treni kaçırdığı ya da şemsiyesini çamura düşürdüğü zaman da sabırlı olmasını mümkün kılar. Sinirli bir adamı bundan daha azının iyileştirebileceği bence şüphelidir.

Üzüntülerin baskısından kurtulmuş bir insan; hayatın, endişe edip durduğu günlerdekinden çok daha sevinçli bir iş olduğunu görecektir. Daha önce sinirine dokunan dostları, artık sadece eğlendirici gelecektir. Bay A., Aynaroz Kadısı'nın hikâyesini üçyüz kırk yedinci kez anlatırken, bu sayıyı aklında iyi tutmuş olduğundan hoşlanarak, bir hikâye de kendisi anlatıp konuyu değiştirmeye kalkışmayacaktır. Sabahleyin erkenden treni yakalamak için koştururken ayakkabısının bağı kopacak olursa, uygun küfürleri savurduktan sonra, bu olayın evren tarihinde pek o kadar önemli bir olay olmadığını düşünecektir. Tam evlenme teklifinde bulunacağı sırada, cansıkıcı bir komşunun çıkagelmesi karşısında, böyle bir felâketin Âdem'den gayri her insanın başına gelebileceğini, Âdem'in bile güçlüklerle karşılaşmış olduğunu hatırlayacaktır. Tuhaf benzetişler ve hoş yakıştırmalar yar-

dımıyla küçük tedirginliklerden avuntular çıkarmanın sayısız yolları vardır. Her uygar kadın ve erkeğin, solmasından ya da yırtılmasından korktuğu bir fotoğrafı vardır sanırım. Böyle bir korkudan kurtulmasının en iyi çaresi bir fotoğrafa değil, bir galeri dolusuna sahip olmaktır. Hele portrelerden bazıları gülünç olursa daha iyidir; çünkü kişinin kendisini gün boyunca bir trajedi kahramanı görünüşünde seyretmesi doğru olmaz. İnsanın kendisini güldürücü bir oyunda soytarı gibi görmesini ileri sürmüyorum; çünkü böyle yapanlar daha cansıkıcı olurlar; duruma en uygun rolü seçmek biraz incelik ister. Kendinizi unutabilir de hiç rol yapmazsanız tabii en iyisidir. Ama rol yapmak ikinci bir huy halini almışsa, kendinizi bir repertuvarda sayarak monotonluktan sakınmanız gerekir.

Çalışkan insanlar arasında birçoğu, en küçük bir tevekkülün ve en hafif bir mizahın çalışma enerjilerini ve kendilerine başarı sağladığına inandıkları irade gücünü silip süpüreceği düşüncesindedir. Bence yanılıyorlar. Yapılmaya değer olan her iş, onun önemi ya da başarılma kolaylığı hakkında kendi kendimizi aldatmadan da yapılabilir. İşlerini ancak kendilerini aldatmakla yapabilenler, bu işe devam etmeden önce, «gerçeklere katlanma» kursu görüp gerçeğe katlanmayı öğrenseler daha iyi olur; zira hayallerle desteklenme ihtiyacı, yaptıkları işi yararlı olmaktan çıkarıp zararlı olmaya götürür. Zarar vermektense hiç birşey yapmamak yeğdir. Dünyadaki yararlı uğraşların yarısını, zararlı işlerle savaşmak teşkil eder. Gerçekleri öğrenmek için sarfedilmiş olan zaman, boşa harcanmış değildir; çünkü bundan sonra yapılan iş, çalışabilmek için durmadan kendi kendilerini şişirmek ihtiyacını duyan kimselerin yaptığı işten çok daha az zararlı olur. Kendimizle ilgili gerçeklerle yüzyüze gelme isteğinde belirli bir tevekkül vardır; tevekkülün bu türlü

kişiy e başlangıçta acı çektirir; ama, kendi kendini aldatmanın sebep olabileceği hayal kırıklıklarına karşı bir koruyucu, daha doğrusu tek koruyucudur. İnanılması hergün biraz daha güçleşen şeylere inanmak için harcanan çaba kadar yorucu ve en sonunda usandırıcı hiç birşey yoktur. Böyle bir çaba zorunluğundan kurtulmaksa güvenilir ve uzun ömürlü bir mutluluğun vazgeçilmez şartıdır.

ONYEDİNCİ KISIM

M·U T L U İ N S A N

Açıkça görüldüğü gibi, mutluluk, kısmen dış şartlara, kısmen de kişinin kendisine bağlıdır. Bu kitapta mutluluğun kişiye bağlı yönünü ele almış ve bu görüşe ulaşmış bulunuyoruz ki, mutluluğun bu yönü ile ilgili reçete basittir. Aralarına daha önce adını andığımız Bay Krutch'ı da katabileceğimiz birçok kimseler, dinsel inançsız mutluluğun mümkün olmadığı kanısındadırlar. Mutsuz olan birçok kimseler, çektikleri acının karışık ve kültürel kaynaklardan geldiği düşüncesindedirler. Ben mutluluk ya da mutsuzluğun gerçekten bu gibi sebeplere dayandığına inanmıyorum; bence bunlar sadece belirtilerdir. Mutsuz bir kimse, kural olarak, mutsuz bir inanç edinir; mutlu olan da mutlu bir inancı benimser; ikisi de mutluluk ya da mutsuzluğunu inancına yorabilir, oysa gerçek durum tam aksinedir. Çoğu insanların mutluluğu için bazı vazgeçilmez şeyler vardır; ama bunlar, yiyecek, barınak, sağlık, sevgi, başarılı iş ve çevreden saygı görmek gibi basit şeylerdir. Bazıları için evlât sahibi olmak da şarttır. Bunların bulunmadığı hallerde ancak

müstesna kimseler mutlu olabilir; ama bulundukları ya da dürüst bir çabayla elde edilmeleri mümkün olan hallerde de mutsuzluk çeken bir insan psikolojik bir uyarısızlık içinde bulunuyor demektir ki, aşırı durumlarda o kimsenin bir ruh doktoruna başvurması gerekir; alelâde durumlarda ise problem doğru açıdan ele alınmak şartıyla tedirginlik hastanın kendisince giderilebilir. Dış etkilerin gerçekten kötü ve ters olmadığı durumlarda bir adam; tutku ve ilgileri kendi içine değil dışa dönük olmak şartıyla mutluluğa erişebilir. Şu halde eğitimde olsun, kendimizi hayata uydurmada olsun, dünyaya göre ayarlamada olsun yapmamız gereken şey, kendimize yönelmiş tutkulardan kaçınmak ve kendimizi dinleyip durmaktan bizi kurtaracak sevgiler ve ilgiler edinmeye bakmaktır. İnsanların çoğu, bir zindanda mutlu olamayacak yaradılıştadır; bizi kendi içimize gömen duygularsa zindanların en kötüsünü teşkil ederler. Bu türlü duyguların en yaygın olanlarından bazıları: korku, haset, günah duygusu, kendi kendine acıma ve kendi kendine hayranlıktır. Bütün bunlarda arzularımızın merkezi kendimizdir. Dış dünyaya karşı gerçek bir ilgi yoktur; sadece bu dış dünyanın bize bir zararı dokunması ya da nefsimizi tatminden geri kalması endişesi vardır. İnsanların gerçekleri kabul etmek istemeyişlerinin ve uydurdukları yalanlardan medet ummalarının sebebi korkudur. Ama gerçeklerden sonuna değin kaçılmaz, bunların saldırışları yalanları dağıtır ve bu yüzden çekilen acılar, gerçeğe alışkın kimsenin katlandığından daha büyük olur. Üstelik kendilerini aldatan kimseler böyle yaptıklarını içten içe bilmektedirler; beklenmeyen bir anda, herhangi bir olay yüzünden bu durumlarını kabul etme zorunda kalmak korkusu içinde yaşamaktadırlar.

Kişinin kendisine dönük tutkularının büyük mahzurlarından biri de, bunların hayatta pek az değişiklik sağ-

lamalarıdır. Yalnız kendisini seven bir kimsenin karışık tutkulara sahip olmakla suçlandırılmıyacağı doğrudur; ama sevdiği şeyin hiç değişmemesi yüzünden bir gün gelip dayanılmaz bir cansıkıntısına düşeceği de bir gerçektir. Günah duygusu taşıyan adam da, bir bakıma, kendi kendini sevmektedir. Bu geniş evrende o adam için en önemli şey, kendisinin faziletli olmasıdır. Geleneksel dinlerden bazılarının bu türlü içe dönüklüğü teşvik etmesi ciddi bir mahzurdur.

Mutlu insan dış dünyada yaşar; özgür sevgileri ve geniş ilgileri vardır; mutluluğunu bu ilgilerden, bu sevgilerden ve bunların kendisini başka kimseler için sevimli ve ilgi çekici yapması gerçeğinden sağlar. Sevilmek mutluluğa sebep olabilir, ama sevilmek isteyen kimse, mutlaka sevilecek değildir. Geniş anlamıyla söylenecek olursa, sevilen kişi, seven kişidir. Ama faizle ödünç para verircesine hesaplı bir şekilde sevmeye kalkmak da bir sonuç vermez, çünkü hesaplı sevgi gerçek sevgi değildir ve böyle olmadığını karşımızdaki hemen anlar.

Kendi içine gömülü olması yüzünden mutsuz olan bir kimse ne yapabilir? Mutsuzluğunun sebepleri üzerinde düşünmeğe devam ettiği sürece içe kapanıklığı devam eder, bu yüzden de fasit daire dışına çıkamaz; çıkmak istiyorsa, kendisini ilgilendirecek şeyler bulması, yalnız ilâç yerine geçecek sun'î ilgiler değil, gerçek ilgi ve bağlantılar bulması gerekir. Durumun güçlüğü bir gerçek olmakla birlikte, eğer dert doğru teşhis edilmişse, yapılabilecek gene de çok şey vardır. Örneğin, dert, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, günahkârlık duygusundan ileri geliyorsa, önce bilincinde, günahkâr olması için bir sebep bulunmadığı inancını yaratmalıdır; sonra, bu kitabın başlarında açıkladığımız usule uyarak, bu mantıksal inancı bilinçaltına yerleştirmeye çalışmalı, bu arada tarafsız diyebileceğimiz bir işle uğraşmalıdır. Günahkârlık duygu-

sunu atmayı başarır, gerçek bir dış ilgi kendiliğinden meydana gelecektir. Eğer derdi kendi kendine acımdan ileri geliyorsa, önce içinde bulunduğu şartların aşırı derecede kötü olmadığına kendisini inandırmalıdır; sonra yukardaki usulle derdin üstesinden gelebilir. Eğer tedirginliği korkudansa, cesaret artırıcı egzersizler yapmalıdır. Savaşta cesaret, başlangıcı bilinmeyen çağlardan beri bir meziyet olarak kabul edilegelmiş ve erkek çocuklarla gençlerin eğitiminde, onları savaşta korkusuz hale getirme işine büyük yer verilmiştir. Ama ahlâksal ya da manevî cesaretle entelektüel cesaret üzerinde pek az durulmuştur; oysa bunları sağlamanın da kendine göre usulleri vardır. Kendi kendinize hergün en azından bir acı gerçeği kabul ettiriniz; göreceksiniz ki, bu iş, izelelerin hergün bir iyi harekette bulunmaları kadar yararlıdır. Sizin, bütün dostlarınızdan, fazilet ve zekâca üstünlüğünüz hernekadar şüphesizse de, böyle olmasanız bile hayatın yaşamağa değer olduğunu kendi kendinize öğretiniz. Yıllar yılı sürdürülen bu gibi egzersizler sizi, hiç değilse, gerçekleri göz kırpmadan kabul edebilir bir hale getirecek; bunun sonucu olarak da sayısız korkuların bas-kısından kurtaracaktır.

İçe kapanıklık hastalığı aldedildikten sonra, sizde uyanacak dış ilgilerin neler olacağını, yaradılışınızla dış şartların tabii gidişine bırakmak gerekir. İçinizden peşin olarak, «Kendimi pul toplamaya verirsem, çok mutlu olurum,» deyip pul toplamaya başlamayın, çünkü pul toplayıcılığını hiç de ilgi çekici bulmayabilirsiniz. Yalnız sizi gerçekten ilgilendiren işlerin size bir yararı olabilir, ama hiç kuşkusuz inanabilirsiniz ki, kendi içinize kapanmamayı öğrenir öğrenmez gerçek dış ilgiler boy atmaya başlayacaktır.

Mutlu yaşama, büyük ölçüde, iyi ve dürüst yaşama demektir. Profesyonel ahlâkçılar feragata fazla yer ver-

mişler, böyle yapmakla da önem damgasını yanlış yere vurmuşlardır. Bilinçli feragat, kişiyi kendi içine kapamak yapar ve durmadan yaptığı fedakârlığı düşünmesine yol açar; bunun sonucu olarak da, feragatte bulunmakla güdülen yakın ve uzak gayeler gerçekleşmemiş bulunur. Gerekli olan feragat değildir; gerekli olan, ilgiyi dışa yönelterek, kendi faziletinden başka birşey düşünmeyen kimselerin ancak bilinçli olarak gösterebilecekleri davranışları bizim hiç duraksamadan ve içten gelerek yapmamızı sağlamaktır. Ben bu kitabı bir hedonist gibi, yani tek iynin mutluluk olduğuna inanan bir kimseymişim gibi yazdım; ancak, hedonist görüşe uygun olarak tavsiye edilen davranışların hepsi, makul bir ahlâkçının tavsiye edeceklerinden farksızdır. Ama ahlâkçılar, insanın zihinsel durumundan (düşüncelerinden) ziyade, davranışlarına önem verme eğilimindedirler; tabii bu sözüm bütün ahlâkçılar için değildir. Bir davranışın kişi üzerindeki etkileri, kişinin o andaki zihinsel durumuna bağlı olarak, çok değişiktir. Bir çocuğu suda boğulmak üzereyken görmüş de sırf yardım içgüdüsüyle kurtarmışsanız, ahlâk bakımından değeriniz azalmış değildir. Böyle yapmamış da, kendi kendinize: «Çaresize yardım etmek fazilet icabıdır, ben de faziletli bir adam olmak istiyorum, öyleyse şu çocuğu kurtarmam gerek,» demişseniz, bu işin sonunda eskisinden daha kötü bir adam oldunuz demektir. Bu aşırı durum için doğru olan, daha az aşıkâr birçok durumlar için de doğrudur.

Hayata karşı benim ileri sürdüğüm tutumla, gelenekçi ahlâk uzmanının ileri sürdüğü tutum arasında ince bir fark daha vardır. Geleneksel ahlâkçı, örneğin, aşkın bencil olmaması gerektiğini söyler. Bir bakıma haklıdır, yani aşkta bencillik belirli bir noktadan öteye varmamalıdır; ama aşk da öyle olmalıdır ki, başarılmasıyla kişiyi mutlaka mutluluğa kavuşturmalıdır. Bir erkek bir kadı-

na, bütün dileğinin kadını mutlu kılmak olduğu ve aynı zamanda kadının kendisine ideal feragat fırsatları vereceği gerekçesiyle evlenmek teklifinde bulunursa, bence kadın bundan pek hoşlanmıyacaktır. Elbette ki sevdiklerimiz mutluluğunu istememiz gerekir; ama kendi mutsuzluğumuz pahasına değil. Daha doğrusu, feragat doktrininde ifadesini bulmuş olan «nefsimizle dünyanın geri kalanı arasındaki tezat» ların hepsi, kendimizden başka insan ya da şeylere karşı gerçek bir ilgi duyar duymaz, ortadan kalkar. İnsan bu gibi ilgiler sayesinde kendisini, bilâardo topu gibi öbür yuvarlaklarla çarpışmaktan başka işi olmayan bir varlık gibi değil; akıp giden hayat ırmağının bir parçası olarak hisseder. Her mutsuzluk, şu ya da bu türlü bir ayrılığa, bir uyuşmazlığa dayanır; bilinçle bilinçaltı arasında koordine noksanlığı yüzünden kişinin benliğinde bir uyuşmazlık olur; kişiyle toplumu birbirine kenetleyen objektif ilgi ve bağların bulunmadığı durumlarda ikisi arasında uyuşmazlık başgösterir. Mutlu insan, bu birleşme başarısızlıklarının ikisinden de acı çekmeyen, birliğe ulaşmış insandır; onun benliği, ne kendi içinde birbiriyle uzlaşmaz kısımlara bölünmüş, ne de dünyaya karşı bir sipere gömülmüştür. Böyle bir insan, kendisinin evren vatandaşı olarak hisseder; evrensel görünüşün ve hazların bol bol tadını çıkarır, ölüm düşüncesiyle tedirgin değildir, çünkü kendisini kendinden sonra geleceklerden ayrı saymaz. Böylesine derin bir içtenlikle hayat ırmağına dalmakladır ki, hazların en büyüğüne kavuşulabilir.

Bu kitap, ne bilginler için yazılmıştır, ne de pratik bir problemi sadece söz konusu edilecek bir şey sayanlar için. Önünüzdeki sayfalarda ne derin bir felsefe, ne de geniş bilgiler vardır. Maksadım, sağduyu ürünü olduklarını sandığım bazı görüşleri bir araya getirmektir. Okura sunulan reçeteler üzerindeki bütöl iddiam da, bunların kendi tecrübe ve gözlemlerimle doğrulanmış oldukları; bir de kendim bunlara uygun hareket ettiğim zamanlar mutluluğumu arttırdıklarıdır. Bu bakımdandır ki, mutluluğun tadını çıkarmak yerine mutsuzluk acısı çeken, kadın, erkek birçok kimselerin kendi durumlarının teşhisiyle kurtulma çarelerini bu kitapta bulabilecekleri umudunu beslemekteyim. Şuna da inanmaktayım ki, bu kitabı yazmama sebep olan iyiniyet gibi, doğru yönde harcanacak bir çabayla çok kimseler mutluluğa kavuşabilir.

B. R.

8 lira